

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SLOVENISTIKO

Kristina Šter

ŽIVALSKA FRAZEOLOGIJA V GLONARJEVEM SLOVARJU V PRIMERJAVI S
PLETERŠNIKOVIM, MURKOVIM IN GUTSMANOVIM SLOVARJEM TER
METELKOVO SLOVNICO

Diplomsko delo

Mentorica: red. prof. dr. Erika Kržišnik

Ljubljana, 2009

Ključne besede: frazeologija, frazem, slovar, domače živali, Glonarjev slovar, Metelkova slovnica, Gutsmanov slovar, Murkov slovar, Pleteršnikov slovar

Izvleček:

Diplomsko delo obravnava živalsko frazeologijo v Glonarjevem *Slovarju slovenskega jezika* iz leta 1936, natančneje obravnava frazeme s sestavino domače živali. Tako se zdi pomembno opredeliti frazeologijo, sploh pa se posvetiti obravnavi frazeologije v različnih slovarjih. Naš namen je bil analizirati vso živalsko frazeologijo v Glonarjevem slovarju, ugotoviti, kako jo Glonar v slovarju navaja in pomensko opisuje, ter v nadaljevanju Glonarjev slovar primerjati s Pleteršnikovim, Murkovim in Gutsmanovim slovarjem ter Metelkovo slovnico. Ugotoviti smo želeli, na koga se Glonar navezuje in kako. Na koncu pa nas je zanimalo še stanje v sodobnem slovenskem jeziku. Rezultati so pokazali, da je nabor obravnavane frazeologije zelo pester. Glonar se, če se po kom, največkrat zgleduje po Pleteršniku. Lahko pa rečemo, da se je nabor živalske frazeologije skozi zgodovino, predvsem na račun kulturnih in družbenih sprememb, spreminjal, nekateri frazemi izginjajo iz rabe, spet drugi pa so novi.

Prevod v angleščino

Title: Animal phraseology in Glonar's dictionary in comparison with Pleteršnik's, Murko's and Gutsman's dictionaries as well as Metelko's grammar book

Keywords: phraseology, phraseme, dictionary, domestic animals, Glonar's dictionary, Metelko's grammar book, Gutsman's dictionary, Murko's dictionary, Pleteršnik's dictionary

Abstract: The thesis deals with the animal phraseology in Glonar's *Dictionary of Slovene language* of 1936, in particular with phrasemes which contain at least one word relating to a domestic animal. It is thus important to define phraseology, and particularly to compare different phraseology dictionaries. The purpose of the thesis is to analyse all phrasemes in Glonar's dictionary relating to animals and to describe how the author composed dictionary entries. The thesis furthermore compares Glonar's dictionary to Pleteršnik's, Murko's and Gutsman's dictionaries as well as to Metelko's grammar book. We tried to find out the dictionary of which above mentioned author served as an example for Glonar's work and to what extent. The last part of the thesis deals with the modern language. The results showed that the analysed phraseology is very diverse. When referring to other authors, Glonar mostly follows the example of Pleteršnik's dictionary. We can conclude that the list of animal phrasemes has been changing through history, mostly due to cultural and social changes – some phrasemes have disappeared from the use and some of them entered the language relatively recently.

KAZALO VSEBINE

1	Uvod.....	7
1.1	Frazeologija v slovarju	8
1.2	Norma v frazeologiji	12
1.2.1	Odstopi od norme.....	14
1.3	Frazemske variante in oblike rabe	15
1.4	Kulturološka interpretacija frazeoloških enot.....	17
2	Pregled dosedanjih raziskav.....	21
2.1	Frazeologija v Murkovem slovarju	21
2.2	Frazeologija v Pleteršnikovem slovarju.....	24
2.3	Gutsmanovo razumevanje stalnih besednih zvez.....	27
2.4	Frazeologija v Slovarju slovenskega knjižnega jezika.....	29
2.5	Frazeologija v Slovenskem pravopisu.....	31
3	Glonarjev slovar	35
4	Metodologija v diplomskem delu	37
5	Rezultati in analiza	39
5.1	Domače živali v Glonarjevem slovarju in z njim povezani frazemi	39
5.2	Slovarska oblika frazemov v Glonarjevem slovarju.....	42
5.2.1	Različne oblike navajanja frazemov v slovarju	44
5.2.1.1	Besedilna oblika.....	44
5.2.1.2	Slovarsko navajanje.....	45
5.2.1.3	Polslovarsko navajanje	45
5.2.1.4	Rečenice.....	46
5.2.1.5	Pragmatični frazemi	46
5.3	Pregled analiziranih frazemov.....	46
5.4	Poimenski opisi obravnavanih frazemov.....	47
5.4.1	Frazemi brez pomenskih opisov.....	47
5.4.2	Frazemi s pomenskimi opisi	48
5.4.2.1	Način navajanja pomenskih opisov.....	48

5. 4. 2. 2 Pomenski opisi glede na njihovo obliko	50
5. 5 Frazemi pod "neživalsko" iztočnico.....	51
5. 6 Primerjava Glonarjevega slovarja z ostalimi slovarji in slovnico	53
5. 6. 1 Primerjava Glonarjevega in Pleteršnikovega slovarja	54
5. 6. 2 Primerjava Glonarjevega slovarja ostalimi analiziranimi viri	59
5. 6. 3 Ostali frazemi, ki se ne pojavljajo v Glonarjevem slovarju.....	61
5. 7 Današnje stanje	64
6 Razprava	74
7 Zaključek	77
8 Viri in literatura	78
8. 1 Viri.....	78
8. 2 Literatura.....	79

KAZALO PRILOG

PRILOGA 1: Seznam obravnavane frazeologije	81
PRILOGA 2: Baza analiziranih frazemov na CD-ROM-u	97

ZAHVALA

Zahvaljujem se mentorici, red. prof. dr. Eriki Kržišnik, za vso pomoč in napotke, predvsem pa za dobra predavanja, ki so me navdušila za raziskovanje frazeologije. Hvala tudi prijateljici Evi Zihelr, ki je strokovno pregledala angleški prevod. Svoje delo, preden gre v tisk, velikokrat prebereš, vendar pa pogosto svojih napak ne vidiš več, tako hvala prijateljici Anji Strajnar, ki je delo pregledno prebrala in me tudi večkrat poslušala, ko sem imela kaj povedati o diplomskem delu – dobrega in slabega. Najlepša hvala mojim domačim, ki so mi pri pisanju diplomskega dela ves čas stali ob strani in me nenazadnje spodbujali skozi vsa leta mojega študija, predvsem pa mi nudili tako zelo potreben mir za pisanje.

Hvala vsem!

1 UVOD

Če ne poznamo zgodovine nekega jezika, prav gotovo ne moremo soditi o današnjih jezikovnih pojavih. Slovarji in slovnice so tako dokumenti, ki jih ne gre spregledati in pričajo o obstoju nekega jezika, še več, lahko se prepričamo o njegovi pestrosti. Frazeologija, ki se je dokaj pozno uveljavila kot samostojna jezikoslovna veda, je vendar močno prisotna v starejših slovarjih in tudi slovnica. Tako vedno, tudi danes, priča o tem, kako raznolik in pester je slovenski jezik.

Glonarjev *Slovar slovenskega jezika* je izšel leta 1936 in kot tak predstavlja prvi slovenski enojezični slovar. Slovar obsega 25000 iztočnic, v okviru teh pa je obdelanih okrog 40000 besed in nad 30000 besednih zvez. Približno tretjina besed je enakih kot v Pleteršnikovem *Slovensko-nemškem slovarju*. Slovar je zanimiv z vidika pomenske strani geselskih člankov, razlage in ponazarjalnega gradiva. Glonar je pri pomenski razlagi besed zelo nedosleden – tako ponekod lahko zasledimo ponazarjalno gradivo, spet drugod ne.

V diplomskem delu bomo analizirali živalsko frazeologijo, natančneje bodo predmet naše obravnave frazemi s sestavino domače živali, predvsem način navajanja posameznih frazemov in njihovo pomensko razlaganje. Glonar v uvodu k slovarju na nek način pojasni, zakaj se je lotil pisanja tega slovarja. Predvsem kritizira Breznik-Ramovšev pravopis iz leta 1935, češ da ta preveč temelji na Pleteršnikovem slovarju in da besede prepisuje iz mrtvega slovarja. Glonar sam pravi za SP: »Če si ga namreč podrobno ogledamo, se nam kmalu pokaže, da ni nič drugega, ko v naglici zmešana, mehanična kopija naše (slabe) tradicije in drugih vzorcev.« (Glonar 1936: VI) Medtem ko za svoj slovar pravi, da je: »eden od mnogih in v vsakem jeziku potrebnih poskusov na poti do splošne ustaljenosti knjižnega jezika, brez katerih se taka ustaljenost ne da doseči.« (Glonar 1936: V) Tako se nam odpira zanimiva tema – primerjava Glonarjevega slovarja s Pleteršnikovim: v kolikšni meri se je Glonar naslanjal nanj, če pa se ni, od kod je torej črpal podatke. Tako bomo gradivo primerjali tudi z Gutsmanom, Murkom in Metelkom. Pregledali bomo slovarsko produkcijo od srede druge polovice 18. in

vse do začetka 20. stoletja. Namen tega pregledovanja pa ne bo v celoti izpolnjen, če ugotovitev ne bomo primerjali tudi z današnjim jezikovnim stanjem – le tako bomo lahko preverili, kateri frazemi so iz rabe izginili, kateri pa so se v jeziku ohranili do danes.

1. 1 FRAZELOGIJA V SLOVARJU

Preden začnemo govoriti o slovarjih in frazeologiji kot delu le-teh, je potrebno nekaj besed nameniti sami frazeologiji in frazeološki enoti oz. frazemu, kot je ta enota jezika danes največkrat poimenovana.

Frazeologija je zbir posebnih (frazeoloških) jezikovnih enot. Je tudi jezikoslovna veda, ki te enote preučuje. Poimenovanje frazeološke enote¹ že od nekdaj ni enotno, tako zanjo obstajajo različni izrazi, npr. frazeologizem, frazeologem, idiom, stalna besedna zveza, frazem. Danes je najbolj uporabljan izraz frazem, saj ustreza poimenovalni vrsti fonem, morfem (Kržišnik 1994). Prav tako kot je neenotno poimenovanje FE, se težave pojavijo tudi pri zamejitvi področja frazeologije, kaj je že frazem in kaj je še frazem oz. zgornja in spodnja meja v frazeologiji. Tako ima frazem štiri osnovne lastnosti, po katerih ga lahko ločimo od ostalih jezikovnih enot:

1) **Večbesednost ali nadbesednost**: frazem obsega vsaj dve besedi, tako enobesedne tvorjenke niso frazemi (npr. zatreskan). Lahko vidimo, da ta lastnost oddeli frazeme od enobesednih metafor (zaljubljen do ušes : zatreskan).

2) **Stalnost oblike in pomena**: zajema predvsem nesprejemljivost njegovih sestavin, besede znotraj frazema nimajo enakih možnosti kot zunaj frazema. Tako ločimo avtomatizirane od aktualiziranih besednih zvez (*spalna srajca : nova hiša*), oddelimo stalno metaforo od nestalne, kreativne metafore (*čigava² boljša polovica : pesem moja je posoda tvojega imena³*).

---

¹ V nadaljevanju FE.

² Levi del lahko prilagajamo glede na trenutne kontekstualne potrebe, npr. moja, tvoja ipd.

³ France Prešeren: Gazele, 1. 1847.

3) **Neizpeljivost pomena celote iz pomenov sestavin:** tako delimo stalne besedne zveze na dva dela: tiste, ki imajo predvidljiv pomen, in tiste, ki nimajo izpeljivega pomena iz pomenov posameznih sestavin. Dobimo frazeologijo v širšem in v ožjem smislu.⁴ Govorimo o FE, ki jih je mogoče pomensko analizirati, to pomeni, da je njihov pomen različno razpršen med posamezne sestavine, in o FE, ki tega razmerja ne izkazujejo in so v celoti pomensko nemotivirane. Govorimo torej o različnih stopnjah nemotiviranosti, iz katerih lahko izpeljemo tri vrste frazemov: skupe, sklope in zrasleke. Pri skupih vsaj ena od sestavin nastopa v slovarskem pomenu in vsaj ena v nedobesednem pomenu. Določena sestavina nastopa le v določenem pomenu ob drugi določeni sestavini (*kriva prisega, stresati jezo, bikovo gledati*⁵). Sklopi so besedne zveze, ki imajo prenesen pomen. To je metaforični prenos po podobnosti med izhodiščno besedno zvezo in frazeološkim pomenom te besedne zveze (*mlatiti prazno slamo, pustiti na cedilu, delati iz komarja vola*). Zrasleki pa so frazemi s popolnoma nepredvidljivim pomenom, vsak, tudi rojeni govorec, se jih mora naučiti (*vleči dreto, brati levite, briti norce, priti na kant*).

4) **Ekspresivnost:** je dodatna lastnost, ki zajema razmerje med jedrom frazeologije in obrobjem, med frazemi in kvazifrazemi (*črna ovca* – denotativni in konotativni pomen : *mačje oko* – le denotativni pomen).

Frazemi so torej stalne besedne zveze z značilno formalno strukturo, sestavljeni iz najmanj dveh besed. Semantični pomen frazemov je vedno celosten, ni enak vsoti pomenov posameznih sestavin, torej je frazem celota ne glede na njegovo formalno strukturo. Prav tako pa jih pri realizaciji v govoru reproduciramo iz spomina kot celoto in jih ne tvorimo sproti kot proste besedne zveze. Frazemi se semantično ali skladenjsko prilagajajo besedilu (Petermann 1988).

Po obliki so frazemi nestavčni in stavčni. Nestavčni so lahko samostalniški (*pet krav za groš, izgubljena ovca*), pridevniški (*biti močan kakor konj*),

⁴ Frazemi prve skupine imajo samo prvi dve lastnosti, medtem ko imajo frazemi druge skupine še tretjo lastnost.

⁵ Primeri frazemov v krepkem tisku so vzeti iz obravnavanega gradiva. Tako tudi v nadaljevanju.

prislovni (**po oslovi viži**) in glagolski (**kupiti mačka v žaklju, delati iz komarja vola**). Stavčni frazemi pa so lahko nepregovorni (**koklja ga naj brcne**) ali pregovorni (**boljše je prihranjeno jajce kot sneden vol**).

»Frazemi so enote jezika (langue), zato jih je v slovarju, ki je seznam leksikalnih enot, neustrezno navajati v poljubni realizaciji v govoru.« (Petermann 1998: 306) V primerjavi z enobesednimi leksemi so frazeološke enote veliko bolj zapletene. Zanje je značilna kompleksnejša zgradba, s tem pa tudi skladske in pomenske omejitve. Prav zato je potrebno frazeološke enote v slovarju navajati slovnično nezaznamovano. Slovar mora prinesiti normativno podobo frazemov, torej mora biti dana ustaljena podoba glede oblike in pomena enote. Samostalniške frazeme oz. njihove glavne sestavine moramo tako navajati v imenovalniku ednine, pridevniške prav tako in tudi nestopnjevano v osnovniku, glagolski frazemi pa morajo biti v nedoločniku, če ta obstaja. Lahko rečemo, da so tudi rečenice in pragmatični frazemi navedeni v slovarski obliki, kajti tudi v našem spominu so le-ti shranjeni v obliki, ki je v veliki oz. največji možni meri prekrivna z rabo v besedilu ali okoliščinah sporazumevanja. Prav tako mora biti v slovarju jasno določeno, kaj so sestavine frazema in kaj so zunanja določila, npr. vezljivostna določila. Dobro je, da frazeološke enote ločimo od ostalega članka s pomočjo posebnega oddelka v članku ali tiska. Frazeološka enota v slovarju mora biti določena z vsemi variantami, oblikami rabe in dopustnimi pretvorbami.⁶ Vendar pa frazemi niso vedno navedeni v svoji slovarski obliki, navajanje je lahko besedilno ali celo polyslovarsko. Pri besedilni obliki gre za pisanje besedilnih zgledov z veliko začetnico. Prvič so frazemi tako zapisani šele v *SP 01 (Trgovina je precej od rok, Denar mu gre nared iz rok, Preskrba je na psu ipd.)*. Za polyslovarsko navajanje gre v primerih, kjer so sestavine frazema sicer poslovarjene, vendar pa so vanje brez razlike vključene besede iz možnega sobesedila, npr. *imeti blago iz druge roke, njegova desna roka ipd.* (SP 2001) (Kržišnik 2001). Glede realizacije pomenskega razlaganja frazemov so si slovarji med seboj zelo različni. Govorimo o dveh pomenih, denotativnem z razlagami in konotativnem s stilnimi in zvrstnimi oznakami.

⁶ O tem več v nadaljevanju.

V idealnem primeru naj bi leksikografska obdelava frazemov v razlagalnem slovarju izpolnila naslednje zahteve:

- a) čim bolj popolno in reprezentativno povzemanje frazeološkega zaklada v skladu z obsegom in namenom slovarja;
- b) dosledna ločitev stalnih besednih zvez od prostih, zgledov in drugih vrst ilustrativnega gradiva na osnovi enotne frazeološke koncepcije;
- c) navajanje frazemov v leksikalno nevtralni obliki, to je v slovarski obliki, pri čemer je treba upoštevati meje frazema;⁷
- d) upoštevanje alternativnih in fakultativnih komponent frazema;
- e) navajanje potrebnih slovničnih podatkov (rekcija, restrikcije, nepopolna paradigma);
- f) označevanje stilnih lastnosti frazemov ali področja, na katerem obstajajo;
- g) natančna pomenska razlaga, če je potrebno s poudarkom semantične okolice, v kateri je realiziran frazeološki pomen;
- h) navajanje zgledov zaradi ponazarjanja pomena in rabe ali citatov iz vira (Petermann 1998).

V drugem delu diplomskega dela bomo veliko omenjali tudi sam pomen obravnavanih frazemov, konkretno pomensko razlaganje znotraj obravnavanega slovarja. Pomen FE je navadno določen kot kompleksna celota, ki pa je v primerjavi s pomenom prostih besednih zvez poseben. Poleg pomenske motiviranosti so izpostavljene posebnosti, ki se ustvarjajo v razmerju med celovitim pomenom FE in smislom sestavin v njegovi zgradbi. Če vzamemo v ozir predmetnostni pomen oz. denotat slovarske vrednosti in pragmatični pomen oz. denotat z besedilno, govornodejanjsko vrednostjo, je očitno, da je pragmatični pomen ne le karakterističen za veliko večino FE, pač pa po mnenju nekaterih frazeologov za večino FE tudi prevladujoč. Specifična je zlasti vrednotenjska sestavina pomena, ki se kaže zlasti v stališču govorečega bodisi do naslovnika,

---

⁷ To pomeni, da FE sestavljajo samo tiste sestavine, brez katerih le-ta ne more izraziti svojega pomena. Vsi leksikalni in slovnični podatki, ki se lahko zamenjujejo in spreminjajo in ne vplivajo na frazeološki pomen, ne štejejo k slovarski obliki (Petermann 1988).

vsebine besedila ali sotvarja sploh. Pomenski opis FE predvideva pojasnitev t. i. govornega konteksta, ki zajema pomensko okolje idiomatične zveze (vezljivostna mesta), situacijskega konteksta, ki opredeljuje okoliščine rabe FE, konteksta socialnega ozadja, ki vzpostavlja aktualne miselne vzorce in klišeje, ter opis zgodovinskega konteksta, ki določa socialne okoliščine preteklih obdobj, v kolikor so le-te relevantne za pripadnike jezikovne skupnosti tudi iz današnjega vidika (Gantar 2002).

1. 2 NORMA V FRAZELOGIJI

V frazeološki teoriji velja stalnost za eno temeljnih lastnosti FE, prav iz tega stališča se ugotavlja vse dopustne in nedopustne oblikoslovne, skladske in sestavinske spremembe. Popolna stalnost je lastnost le redkih frazemov, zato je normativnost v frazeologiji težje določljiva kot pri drugih jezikovnih enotah. Za določitev normiranosti FE, tako kot pri drugih jezikovnih enotah, potrebujemo določitev invariantne oblike, tj. nujnih sestavin in razmerja med njimi, določitev variant skupaj s fakultativnimi sestavinami (npr. *mlatiti/otepati prazno slamo, imeti na jeziku/na koncu jezika, **vedeti, kam pes taco/nogo moli*** ipd.) in določitev oblik rabe, vključno z (ne)možnimi pretvorbami (npr. *hud ko hren/hudega ko hren/hudemu ko hren, biti strah in trepet/je strah in trepet/bo strah in trepet/bi bil strah in trepet, **v tem grmu tiči zajec*** in ne tudi *v tem grmu ne tiči zajec, **poješ kot petelin/poje kot petelin***).

Normo v frazeologiji ugotavljamo na dva načina, glede na zgodovinski vidik in sinhroni vidik. Pri prvem nam najbolj pomagajo slovarji, če določenega frazema ni v slovarju, to pomeni, da se ne rabi ali pa je razumljen neknjižno. Seveda ni nujno, da je že od nekdaj tako, na tem mestu pa nam pridejo prav starejši slovarji. Drugi način je sinhroni vidik, kjer ugotavljamo normiranost s splošnimi in specializiranimi sočasnimi slovarji, besedilnim gradivom – korpusi in metajezikovno presojo rojenih govorcev nekega jezika – zgolj informativno. Odstopi od norme, ki so zgodovinsko pogojeni, so ali napake ali stilizmi.

Posebej za frazeologijo naj bi bil merilo ustaljenosti edini slovenski frazeološki slovar, *Frazeloški slovar v petih jezikih* Josipa Pavlice (1960). Žal pa je bilo ugotovljeno, da ta slovar ne izpolnjuje osnovnih zahtev tako slovarja kot tudi ne frazeološkega slovarja. Slovar ni pravi slovar v smislu razlage pomenov, prav tako preveč upošteva paremiološko gradivo, ne navaja izhodiščnih slovarskih enot v slovarskih oblikah, večinoma navaja le besedilne oblike (npr. *pusti me pri miru* namesto *pustiti pri miru*). Prav tako pojmuje frazeologijo v »najširšem« smislu in upošteva poleg pravih frazemov tudi neprave (kvazifrazeme).

Edini slovarski vir stalnosti, pravilnosti in normativnosti v sodobnem slovenskem jeziku je tako *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Ta po eni strani upošteva knjižnojezikovno tradicijo, tj. normiranje kot ga je pred njim vzpostavil slovenski pravopis, predvsem *SP 62*, po drugi strani pa sprejema tudi publicistična besedila kot knjižnojezikovno določevalna. Tako v frazeološkem gnezdu najdemo tudi besedne zveze v obliki, ki ni ustaljena (npr. *stisniti rep med noge* : *vtakniti rep med noge*), in tudi nekatera terminološka poimenovanja (npr. *črna metarulgija*, *marijini laski*), imamo pa tudi primere, kjer je besedna zveza v terminološkem gnezdu, a bi morala biti v tudi v frazeološkem (npr. *višja sila*). V uvodu slovarja piše, kje najdemo frazeološke zveze. Bile naj bi praviloma enako uvrščene pri vseh členih zveze, vendar pa imamo pri obsežnejših geslih različne rešitve, ko so frazemi pri eni iztočnici prikazani kot ilustrativno gradivo, pri drugi pa so v gnezdu. Prav tako je včasih kršeno pravilo, da mora biti frazem naveden v svoji osnovni obliki⁸ (to se največkrat zgodi pri glagolskih frazemih), zato je iskanje frazemov včasih težko. Seveda v slovarju ne najdemo vseh frazemov, kar pa je, kot smo omenili že zgoraj, posledica zgodovinskega razvoja (Kržišnik 1996).

Prav tako ne reši problemov normativnosti v frazeologiji *SP 01*. Ta nima frazeološkega gnezda, zato je še slabše pregleden. Problematično so navedene variante, npr. *dati knjigo/vajeti iz rok*, saj gre za dva različna frazema z različnim pomenom, podobno *biti/imeti kaj pri roki*. Frazeme navaja na tri načine: besedilno,

---

⁸ Izjema so le t. i. pragmatični frazemi, ki nimajo denotativnega pomena, ampak samo konotativnega in so kot taki v slovarju zapisani v svoji prvotni »neslovarski« obliki, npr. *pojdi se solit*.

slovarsko in polslovarsko. Problem predstavlja šibka razločevalnost med pomenskim opisom v pokončnicah in normativnim podatkom, tj. s kurzivom zapisana »navadnejša« dvojnica, vendar pa so frazemi ekspresivne enote in imajo tako vedno »navadnejšo« dvojnico (Kržišnik 2001).

Glede na vse povedano lahko opazimo, da nam je tako lahko danes besedilno gradivo, torej tudi korpusno gradivo, v veliko pomoč. Na normativnost FE imajo velik vpliv publicistična besedila, prav ta pa so v največji meri osnova korpusov. Tako lahko opazujemo odstopne od norme in ugotovimo, ali so ti dopustni ali ne.

1. 2. 1 Odstopi od norme

Z ozirom na to, da imamo normo, tako opazujemo tudi odstopne od nje. Vsi odstopi od norme niso napake. Poznamo funkcionalne odstopne (v besedilu) ter nefunkcionalne odstopne, ki so jezikovne napake. Možne so tri vrste odklonov od norme: najprej imamo napake, ki so posledica nepoznavanja norme, sledijo zgodovinsko razvojno pogojene spremembe, ki so posledica spreminjanja norme, in še tretje ustvarjalne spremembe frazemov.

Napake so nehotene, naslovnik jih običajno ne opazi, nimajo funkcije v tekstu, saj opravljajo le funkcijo frazema, od katerega odstopajo. Pri napakah gre lahko za napačno rabo oblikoslovnih prvin (npr. ... *za hrbti diplomatov* ...), skladnje (posamostaljenje, pooziraljenje in potrpjenje – *dvig rok od ljudi, pesek, ki si ga mečejo v oči, kar precej prahu je bilo dvignjenega*), frazeološke sestavine (npr. *lizati noge* namesto *lizati pete*), križanje frazemov (npr. *stisniti pete, ptički na veji že vedo* ... – govorec se v trenutku govora ne spomni prave oblike) ter napačno rabo zunajfrazemskih vezljivostnih določil (npr. *obešati na zvon koga* namesto *kaj*). Napake v frazeologiji so zelo pogoste in se jih navadno ne zavedamo – niti, ko jih slišimo niti, ko jih delamo.

Ustvarjalni posegi v frazeologiji so prenovitve. To so odstopi od norme, ki niso njena kršitev. So inovativne spremembe oblike in/ali pomena frazema,

izpeljane v določenem besedilu in tako samo tam prepoznavne, so namerne in enkratne. Prenovitve so zlasti pogoste v publicističnih besedilih, pa tudi v umetnostnih, gre namreč za opaznost in težnjo poudariti določeno stvar v besedilu. S prenovitvenimi frazemi pisci ustvarjajo humornost, živahnost, ironizacijo ipd. Frazem tako postane izhodišče za novo, kreativno metaforo, zlasti v umetnostnih besedilih (npr. Cankar: *odpreti komu srce > duri srca*).

Kljub vsem navedenim odstopom od norme je še vedno prisotna velika težnja po ohranjanju frazeološkega pomena, kateri je vzrok celovitost frazeološkega pomena. Že na začetku smo namreč omenili, da sta glavni lastnosti frazema njegova stalnost in neizpeljivost pomena frazema iz pomenov posameznih sestavin.

Omeniti moramo tudi oblike rabe in frazeološke variante, saj velikokrat pride do težav pri določanju le-teh, prav tako pa je zraven prisotno tudi vprašanje napak. Za frazemske variante velja, da so to alternativne možnosti FE, ki pa na frazemski pomen ne vplivajo. Frazemske variante najdemo tudi v slovarjih. Tako poznamo oblikoslovne, sestavinske in skladijske variante (*nežni/nežnejši spol, iti na led/limanice, delati kot /črna/ živina*). Kadar govorimo o variantnosti, moramo biti pozorni na to, da mora variantna sestavina opravljati isto skladijsko vlogo. Oblike rabe pa so posledica rabe frazemov v besedilu, torej niso kot take zapisane v slovarju. Tako govorimo o sklonskih, spregatvenih, časovnih in naklonskih oblikah. Lahko rečemo *moja boljša polovica, moji boljši polovici*, ne moremo pa reči *splaval si po vodi, samo splaval je po vodi, splavala je po vodi* in *splavalo je po vodi*.

1.3 FRAZEMSKÉ VARIANTE IN OBLIKE RABE

Frazemske variante so alternativne pojavne možnosti FE, ki pa kot take na frazemski pomen ne vplivajo. Na eni strani imamo strukturno stalnost frazema (npr. frazem *rožice saditi* ne more obstajati tudi v obliki *rožice posaditi*), kar pomeni, da je spremenljivost frazema zelo omejena, spet po drugi strani pa

variantnost povzroča pri izdelovanju slovarja probleme. Poznamo dve vrsti spremenljivosti:

1. **oblike rabe**, ki so posledica rabe frazemov v besedilu. Najprej imamo frazeološke oblike, kjer se uveljavljajo oblikoslovne kategorije: sklon, spregatev, časovne oblike in naklonske oblike. Nadalje pa se pojavljajo še skladske oblike rabe, ki zajemajo členke in celovite pretvorbe.
2. **frazemske variante**, ki so systemske, odvisne od konteksta – oblika le-teh je dana že v slovarju. Variantnost se pojavlja na različnih jezikovnih ravneh – tako imamo oblikoslovne, sestavinske in skladske variante.

Pri oblikah rabe je treba poudariti, da vedno niso mogoče, tako ne moremo npr. spregati *figa mož*, pretvoriti frazema *Ti bom že pokazal!* v sedanjiško obliko, frazema *Nalijte mi čistega vina* v velelnik ipd.

Vsaka posamezna FE ima lahko različne variante, od katerih so ene manj, druge bolj ustaljene, lahko so lokalno, narečno, časovno ali še kako drugače omejene. Glede na ravnine, na katerih se variantnost pojavlja, je mogoče izdelati sistem frazeoloških in variantnih oblik. Tako poznamo:

a) oblikoslovne variante

- številske (*dobiti koga v roke/roko; kjer meso tam psa/psi*);
- sklonske (*ne dati nikomur do sebe/k sebi*);
- vidske (*dati/dajati za pijačo*);

b) besedilne variante

- glagolske sestavine: sopomenske (*garati/delati kot črna živina; podati/prileči se komu kaj kot kravi sedlo; delati/ravnati s čim kot svinja z mehom*) in nesopomenske (*govoriti/najti isti/skupni jezik; biti si dober/gledati se kot pes in mačka*);
- neglagolske sestavine: sopomenske (*narediti se neumnega/trapastega; vedeti, kam pes taco/nogo moli; bolje je spravljeno jajce kakor sneden vol/bolje je eno jajce kakor sneden vol*) in nesopomenske (*nositi glavo/kožo na prodaj; mačko h sali/k bohu za varha postaviti*);

- c) besedotvorne variante (*zadnji dom, zadnje domovanje; **slepe miši loviti, slepomišiti***);
- d) skladske
  - stične (*boj na nož/na življenje in/ali smrt*);
  - nestične (*zadnji adut, uporabiti/pokazati/povleči zadnji adut*);
- e) fakultativne
  - leksikaliziranih sestavin: dodajalne (*ne biti /čisto/ pri pravi/sebi*) in odvzemalne (*dobiti jih po /grbi/nosu/; /včasih/tudi/ **slepa kokoš zrno najde***);
  - vezljivostnih mest (*biti si dober /s kom/do koga*) (Gantar 2002).

1. 4 KULTUROLOŠKA INTERPRETACIJA FRAZEOLOŠKIH ENOT⁹

Fraz¹⁰ ima vsak razvit kulturni jezik na tisoče, in tem več, čim bolj je star, razvit in bogat. V njih se mnogo bolj kot v besedju in slovničnih oblikah razodeva samoniklost jezika in duša naroda, ki ta jezik govori. Preučevati in osvajati si frazeološki zaklad nekega jezika pomeni torej spoznavati značaj naroda, njegov način mišljenja in čustvovanja. (Pavlica 1960: 1)¹¹

Dejstvo je, da se skozi jezik zrcali kultura nekega naroda. Že konec 18. stoletja so ti dve stvari povezovali, pri nas je najbolj znan Fran Levstik s primerjavo slovenskega in nemškega načina poimenovanja izbrane reference (*bogomolja, kolovrat*) v *Napakah slovenskega pisanja* (1858). Zdi se, da je slovensko frazeološko gradivo postalo predmet tovrstnih raziskovanj šele kasneje, v 20. stoletju. Kulturološki vidik frazeologije je mogoče raziskovati s pomočjo kognitivnega pristopa. Pomembno je, najprej, da je človekov konceptualni sistem je metaforičen, kar je posledica dejstva, da je pojme enega mentalnega področja sposoben in celo prisiljen osvajati s pomočjo in v okviru drugega. Bolj abstraktne pojme dojema tako, da nanje preslikava razmerja in lastnosti bolj konkretnih.

⁹ Poglavlje je povzetek dveh raziskav E. Kržišnik, in sicer *Frazeologija v luči kulture* in *Viri za kulturološko interpretacijo frazeoloških enot*.

¹⁰ Tako imenuje Pavlica frazeme.

¹¹ Prezeto iz Kržišnik 2005: 70.

Pojmi, kot so čas, prostor, čustvo, smrt ipd., so zelo abstraktni in nedoločni, zato je za človeka edino mogoče, da jih ugleda znotraj konkretnjših pojmov, s katerimi ima določeno izkušnjo. Človekova izkušnja pa ni povezana samo z naravnimi danostmi, človek je naroden v neko kulturo, njene norme, navade, obrede ipd., kar pa ga določa vsaj toliko kot narava. Predvidevamo lahko celo, da se razmerje med deležema narave in kulture skozi zgodovino spreminja v korist kulture. Drugo, kar je pomembno, pa je povezano s frazeologijo in njeno poglobljeno značilnostjo, da frazeološke zveze eksistirajo v dvojni podobi, z dvema lastnostima njenih enot: stalnostjo in večbesednostjo. Stalnost, četudi še tako relativizirana, zagotavlja konvencionaliziranost frazeoloških enot. Nadalje konvencionaliziranost frazemov zagotavljajo poznavanje in sprejetost od pripadnikov dane jezikovne skupnosti ter medgeneracijska prenosljivost (»podedovanost«), kar priča o njihovi daljši časovni (zgodovinski) prisotnosti v jezikovni skupnosti. Večbesednost pa dela frazeme bolj eksplicitne, razkrite. V njih se konceptualna metafora večkrat izraža, kar jih dela ne samo dostopnejše za znanstveno analizo, temveč tudi vplivnejše za rojene govorce in bolj prepoznavne v t. i. sliki sveta dane jezikovne skupnosti. Frazemi imajo torej t. i. kulturno referenco, ki se kaže na dva osnovna načina, in sicer s prisotnostjo zunajjezikovnih danosti s področja materialne, duhovne ali socialne kulture ali pa z izražanjem kulturnih vrednot in norm neke družbe z denotativnim ali konotativnim delom pomena.

Poznamo tri različne pristope v raziskovanju medsebojnih delovanj jezikovnih sredstev in kulture: etnolingvistični, kontrastivni in lingvokulturološki pristop. Etnolingvistika raziskuje predvsem zgodovinski vidik nastajanja frazemov oz. pojavljanja kulturnih plasti pri tem nastajanju. Zanj je značilen diahroni način obravnave, zato bi jo lahko imenovali tudi zgodovinski ali etimološki pristop. Lingvokulturologija preučuje žive komunikacijske procese in povezave v njih rabljenih jezikovnih izrazov s sinhrono obstoječo in delujočo mentaliteto naroda oz. jezikovne skupnosti. Kontrastivna analiza je prav tako usmerjena v sinhroni vidik, vendar jo zanimajo povezave in razlike med frazeološkimi sistemi posameznih jezikov. Kolikor se zdijo na prvi pogled vse tri usmeritve različne, pa so med seboj tesno povezane. Jasno je, da je temelj za lingvokulturologijo prav etnolingvistika,

prav tako lingvolulturologija s pridom izrablja tudi izsledke kontrastivne analize, ki pa se kot taka do neke mere povezuje tudi z etnolingvistiko (Kržišnik 2005).

Kulturno kompetenco kot sestavino jezikovne kompetence imajo rojeni govorcei uzaveščeno ali ne, prav tako vedenje o kulturno pomembnih precedenčnih tekstih ali jezikovnih pojavih, ki so lahko viri za kulturološko interpretacijo frazeologije. Gre za jezikovno izražene realije ali realije, ki so dobile simbolno funkcijo, za različne običaje, navade in norme, ki so dobili obliko jezikovnih izrazov, ustaljenih v različnih tipih diskurzov. Tako jih rojeni govorcei kot takšne prepoznavajo, čeprav ni nujno, da zelo natančno. Po Teliji Kržišnikova v svoji raziskavi navaja osem takšnih virov. Najprej 1) ritualne oblike (nacionalne) kulture, kot so npr. svatbeni ali pogrebni obredi, različni miti, vraže in zarotitve, so vtisnjene v mnogih frazemih (*Naj te hudič vzame!*). Sledi 2) paremiološko gradivo. Pregovori so že po definiciji skrčeni moralno-etični obrazci dane skupnosti. So neke vrste tradicionalni stereotipi njenega samozavedanja in samoidentifikacije in so bili iz generacije v generacijo prenašani jezik vsakdanje kulture. Pregovori v današnji družbi še vedno živijo v smislu prehajanja kulture v jezikovne znake, to dokazuje predvsem njihovo spreminjanje, prilagajanje, kar pa v obratni smeri odraža tudi spreminjanje stereotipnih položajev in njihovega pomena. Naslednji so 3) primerjalni frazemi oz. t. i. stalne primere. So modelne podobe, ki neposredno kažejo odnos do življenjskih okoliščin, v katerih se nahajajo rojeni govorcei. Še posebej so značilni primerjalni frazemi, ki izražajo fizične ali psihične lastnosti človeka in temeljijo na povezovanju z živalmi, rastlinami, naravnimi pojavi ipd. Telija stalne primere imenuje etalone, kjer gre za pripisovanje lastnosti ene stvari kaki drugi stvari. Tako poznamo tudi besedne etalone, ki so najpogosteje iz primerjalnih frazemov osamosvojene besede (npr. *osel*, *krava* ...). Obstajajo etaloni, ki so skupni več jezikom, vendar pa ima vsak jezik take, ki kažejo na posebnosti določenega naroda, jezika in/ali kulture. Kako so lahko predstave o primerljivosti človeka in živali/rastline/stvari različne tudi v zelo bližnjih skupnostih, se je pokazalo ob izdelavi slovenskega dela slovarja primerjalnih frazemov v devetih slovanskih jezikih. Na primer *bik* kot sestavina slovenskih primerjalnih

frazemov ni v celoti prekrivna s pojavljanjem iste sestavine v hrvaščini in še nekaterih drugih slovanskih jezikih. Ugotovljeno je bilo, da je skupna stalna primera le *močan kot bik oz. jak kao bik*, vendar pa bi natančna primerjava ali anketa z rojenimi govorci zanesljivo pokazala, da gre v slovenskem frazemu bolj ali manj za surovo fizično moč, v hrvaškem pa za zdravo, ustvarjalno moč. Dalje imamo 4) besede simbole, ki označujejo besede, ki so na podlagi rabe v najrazličnejših tipih diskurzov dobile simbolno »branje«. Gre za zamenjavo pomena jezikovnega pojava s simbolno funkcijo. Beseda tako dobi pomen, ki ne kaže razmerja do pravega referenta, temveč asociativno nadomešča neko idejo, materialni predstavnik tega nadomeščanja ni realija kot taka, temveč njeno ime, zato Telija raje govori o jezikovnih simbolih ali kvazisimbolih. Take besede simboli so v frazeologiji npr. *roka, srce, križ*. Besede simboli vstopajo v frazeme kot sestavine z že danim simbolnim pomenom. Sledi 5) frazeologija iz religioznih diskurzov, za naš prostor predvsem krščanstvo. Mnogi frazemi, navedeni v prejšnjih točkah, npr. *križ*, so se osamosvojili in prešli v »simbolarij« duhovne kulture dane skupnosti. Med frazeologijo, ki kaže na ta vir, tako sodijo (iz)biblični frazemi, kjer so nekateri prvotno nastali kot stalni citati (*blagor ubogim na duhu*), drugim pa ti diskurzi predstavljajo samo neko okvirno zgodbo (*grenki kelih, prodati kaj za skledo leče*). Nadalje imamo 6) intelektualno lastnino naroda in človeštva nasploh, ki je po eni strani vir za nastanek evropizmov (*ahilova peta, boriti se z mlino na veter*), vendar pa je pri kontrastivni analizi treba biti previden, saj gre lahko samo za izrazno prekrivnost, ne pa tudi za pomensko, pri čemer je zlasti občutljiv konotativni del pomena. Po drugi strani pa je to tudi vir za nastanek nacionalno specifične frazeologije, npr. *gluha loza, dolina šentflorjanska* ali pa celo znotraj le-te socialno-zvrstno omejene. V to skupino virov sodijo tudi artefakti civilizacije (*postaviti kaj na stranski tir, spustiti /koga/ iz vajeti*) in različne znanstvene terminologije (*igrati prvo violino, črna luknja*). Prav tako gre za politični diskurz, ki svoj vpliv širi zlasti prek množičnih občil (*preštovati kosti* – govoriti o povojnih pobojih). Sledijo še 7) deželnoznanske besede, ki se nanašajo na zgodovinske in zemljepisne realije deželnoznanskega opisa. Sem bi sodile npr. besede *groš, para* v frazemih *ne biti vreden počenega groša/prebite pare*, lastno

ime slovenske reke v *nositi vodo v Savo* ali kraja Ricmanje v *pojdi v ricmanje*. Zadnji vir pa je 8) znotrajjezikovni vir, ki je najmanj oprijemljiv in najbolj odvisen od interpretacije. Nanaša se na t. i. »naivno sliko sveta«, kakor jo rišejo »slike«, ki so osnova frazeoloških enot, ki odražajo stereotipna videnja sveta nekega naroda in njegovega življenja v vsakdanjosti. Od drugih virov se razlikuje po tem, da se ne nanaša na zunajjezikovne semiotične kode kulture. Frazemi kot kulturno značilni obrazci lastnosti, dejstev, dogodkov niso znaki kulture, so pa sposobni, v kolikor vsebujejo kulturno relevantne poteze videnja sveta, odigrati vlogo kulturnih znakov (*grešni kozel, žrtveno jagnje* – iz besedil slovenskega osamosvajanja).

2 PREGLED DOSEDANJIH RAZISKAV

V tem poglavju bomo povzeli nekaj dosedanjih raziskav, ki se prav tako na kakršenkoli način ukvarjajo s frazeologijo v starejših in tudi sodobnih slovarjih.

2.1 FRAZEOLOGIJA V MURKOVEM SLOVARJU

Erika Kržišnik je v svoji raziskavi z naslovom *Frazeologija v Murkovem slovarju* (1999) poskušala osvetliti razmerje med Murkovim slovarjem in Gutsmanovim slovarjem kot njegovim temeljnim predhodnikom. Pomemben del te raziskave je predstavitev fonda frazeologije v Murkovem slovarju.

Murkov slovar z naslovom *Slovensko-nemški in nemško-slovenski ročni besednik* in naslovnim pojasnilom *Kakor se slovenščina govori na Štajerskim, Koroškim, Kranjskim in v vzhodni strani na Vogerskim* je v celoti izšel leta 1833. O slovarju je z vidika uporabljenih predlog največ pisal Breznik v svojih dveh razpravah *Slovenski slovarji* (1926) in *Iz zgodovine novejših slovenskih slovarjev* (1938). V obeh razpravah ugotavlja tesno navezanost Murka na Gutsmanov slovar

iz leta 1789, v obeh delih, tako slovensko-nemškem kot tudi nemško-slovenskem, vendar pa dodaja, da ju je Murko toliko predelal, da se pozna napredek slovenskega besednega zaklada vmesnih 50 let. Gutsman ga je predelal v lepo slovensko obliko in ga močno pomnožil. Breznik se nadalje sklicuje na Murkov predgovor k slovarju, kjer avtor slovarja pravi, da je vanj sprejel tisto, kar je našel, in da ni koval novih besed. Prav tako pa se sklicuje na predgovor k svoji slovnici, kjer zatrjuje, da je zbral ves besedni zaklad vseh Slovencev in tudi vse, kar se nahaja v literaturi. Breznik svari, da slovarja ne smemo razumeti napačno, saj Murko ni zbral besednega zaklada iz vseh slovenskih narečij, iz živega jezika je zajemal prav malo, vse je prepisal od piscev, ki izhajajo iz različnih pokrajin. Po drugi strani pa je resnična trditev, da je zbral vse, kar se nahaja v literaturi. Frazeologiji v Murkovem slovarju namenja Breznik le nekaj besed, in sicer v zvezi s predlogo za nemško frazeologijo. Veliko gradiva zanjo naj bi Murko dobil v Heymanovem nemško-ruskem slovarju iz leta 1795. O slovenski frazeologiji v Murkovem slovarju Breznik ne govori. Avtorica tako izhaja iz Gutsmanovega slovarja kot vira za pregled frazeologije. Velik del frazeološkega gradiva v Gutsmanovem slovarju je namreč zbral in obdelal Grafenauer v svoji razpravi iz leta 1935 *Gutsmanov besednjak in njegova zbirka, pregovorov, rekov in prilik*. V njej je zbranih 150 enot iz Gutsmanovega slovarja in slovnice. Vendar pa je Grafenauerju v razpravi šlo predvsem za pregovore in reke, saj je dokazoval njihovo slovenskost, manj pa ga je zanimala njihova frazeološkost. Kljub temu pa je v razpravi tudi nekaj nepregovornih frazeoloških enot, čeprav jih tako Gutsman kot Grafenauer navajata, kot da so pregovorne. Tako npr. *Njemu besieda teči kakor sok v dobi* (< *beseda tiči /komu/ kot sok v dobu*), *Vsakiteri vie, kje ga čreul tiši* (< *vedeti, kje /koga/ čevelj tišči*), *Haužie kaker pes v' konopleh* (< *haužieti kakor pes v konopljah*, prim. Murko: *gospodari kakor pes v konoplah*). Ob primerjavi popisa frazeologije v Gutsmanovi slovnici in Murkovem slovarju je mogoče zgolj kvantitativno reči, da vsebuje Murkov slovar približno dvakrat toliko frazeoloških enot kot Gutsmanov. Če pa bi upoštevali tudi, da Murko navaja veliko frazeoloških variant, pa bi bilo razmerje še bolj v prid Murka. Obstaja pa nekaj frazemov, ki jih Gutsman ima, Murko pa ne, npr. *Kaker u posteleš, taku boš lažau* in *mačko vu*

vrečji kupiti. Ko govorimo o frazeologiji, bi se tako težko strinjali z Breznikom, ki meni, da je Murko zelo odvisen od Gutsmanovega besednjaka. Ugotovljeno je bilo tudi, da je nepravilna tudi Breznikova trditev, da je Murko od Gutsmana tako močno odvisen, da besede, ki jih ima Gutsman samo v nemško-slovenskem delu in jih nima v slovensko-nemškem, tudi Murko navaja samo v nemško-slovenskem delu slovarja. Še posebej je zanimivo, da Murko ob navajanju frazeološkega gradiva nikjer ne omenja Gutsmana, čeprav na drugih mestih v slovarju ga. Omeniti je potrebno tudi, da v zvezi s citiranjem pri frazeoloških enotah ni bilo zaslediti nikakršnega navajanja virov – kar je seveda zelo zanimivo, ker Murko vire navadno navaja. Avtorica tudi sicer opaža veliko neprekrivanja različnega tipa: a) navajanje frazeološke zveze pod istim geslom; b) drugačen zapis; c) glasoslovno različno; č) razlika v sestavini, in sicer besedotvorno in leksikalno. Največja je razlika v navajanju frazemskih variant in sopomenk – Gutsman jih v glavnem ne navaja, Murko pa pogosto. Tako npr. v istem geslu *Daraus* navaja Gutsman samo *nič ne bo iz nja*, Murko pa *iz tega ne bo nizeh* in *iz te moke ne bo kaše*. V obeh slovarjih obstajajo tudi primeri, ki nasprotujejo današnji rabi, so pa zanimivi zato, ker so v obeh slovarjih navedeni tako, kakor da niso »prepisani«. Na primer v Gutsmanu geslo *Sinn: od pameti priti* in enako oz. variantno v Murku geslo *Außer: od vina iti*, čeprav na drugih mestih oba navajata zvezo *priti ob kaj* za pomen 'izgubiti (kaj), ne več imeti (česa)'.

Murkov slovar je prav zaradi širokega upoštevanja variantnosti in sopomenskosti še posebej zanimiv za raziskovanje zgodovinske frazeologije oz. razvoja slovenske frazeologije. Variante se pojavljajo na vseh ravneh: glasoslovni (*kakor prasici/presici sedlo*), oblikoslovni (*velike skerbi zgodej lase vbele/vbelijo*), besedotvorni (*priti na dan/svetlo/svetlobo*), skladenjski (*imeti /dolg/ jezik kot krava rep*).

Omenjeni slovar ni frazeološki slovar, zato frazeologija v njem nima niti posebnega niti stalnega mesta. Na splošno tudi velja, da se frazemi ne navajajo pod vsemi sestavinami. Mogoče pa je reči, da je Murko opazil nekaj stvari, ki so v zvezi z lastnostmi frazeoloških enot in njihovo predstavitvijo v slovarjih pomembne. Najprej, da obstaja v jeziku dvoumnost – jezikovne enote lahko razumemo

dobesedno in nedobesedno, zaradi tega ob frazeoloških zvezah pogosto daje dvojno pomensko razlago ali obratno, najprej dobesedni prevod, nato pa pomenski. Nadalje, da obstajajo nekatere besede samo kot sestavine stalnih zvez, na pa kot samostojne leksikalne enote, to so t. i. enopovezovalne sestavine. Tretja stvar, ki jo je upošteval, je, da je konotativni del pomena pri frazeoloških zvezah pogosto zelo poudarjen, zato ga je večkrat posebej opisal. Na več mestih so opisane tudi pragmatične okoliščine pri izrekanju frazema. V nekaterih primerih je težko vedeti, ali gre za frazeološko zvezo ali za kak citat ali morda za kreativno preneseno rabo navedene besedne zveze. Največkrat se to zgodi, kadar zveza kot taka danes ni znana, tako slovenski kot nemški ustreznik pa sta »nedobesedna«. Pomen frazeoloških zvez je tako dan s pomenskim opisom ali drugojezičnim frazeološkim ustreznikom, če je izhodišče nemški frazem, s slovenskim, če je izhodišče slovenski frazem, z nemškim.

Avtorica v zaključku poudarja, da Murkov slovar na nek način končuje obdobje, ki se je začelo z Gutsmanom, obdobje romantike, ki je v jezikoslovju na široko odprlo vrata zbiranju frazeoloških enot in njihovemu uvrščanju v slovarje in zbirke. Treba pa bi bilo pregledati še vmesno obdobje, predvsem Metelkovo slovnico. Kot dodatek pa razpravi sledi nabor vse frazeologije Murkovega slovarja.

2. 2 FRAZELOGIJA V PLETERŠNIKOVEM SLOVARJU

Na tem mestu bomo povzeli razpravo Marjete Humar *Frazeologija kot ponazarjalno gradivo v Pleteršnikovem slovarju* (1998). Avtorica ugotavlja, da ima Pleteršnikov *Slovensko-nemški slovar* od starejših slovarjev največ ponazarjalnega gradiva. Frazeologija slovarja je zelo bogata, frazeološko ponazarjalno gradivo je celo pogostejše od nefrazeološkega. Frazemi največkrat niso ločeni od nefrazeoloških besednih zvez in niso stilno označeni. Najpogosteje so navedeni v slovarski obliki brez avtorja. Med ponazarjalnim gradivom je veliko navedkov iz del znanih pesnikov, verskih pisateljev, ljudske ustvarjalnosti.

Primerjava med frazeologijo v *SSKJ* in Pleteršnikovim slovarjem pa kaže na to, da je ta razmeroma stalen del besednega zaklada.

Frazeologija se v splošnih slovarjih prikazuje na različne načine, in sicer v okviru slovarskih člankov kot ponazarjalno gradivo (v modernih slovarjih v posebnih razdelkih), kot pomeni, podpomeni, kot iztočnice ali podiztočnice, tako zlasti v anglo-ameriških razlagalnih slovarjih. V starejših slovenskih slovarjih stalne besedne zveze¹² niso ločene od prostih besednih zvez, tako jih tudi Pleteršnikov slovar navaja med ponazarjalnim gradivom, ki predstavlja zelo pomemben del vsakega dobrega obsežnejšega slovarja. Ponazarjalno gradivo prevzame vlogo sobesedila iz neslovarskih besedil, dopolnjuje slovarske pomenske opise, predstavlja za besedo tipična sobesedila, tipične skladienske zveze, v katerih se uporablja določena beseda, besedna zveza ipd. Slovarsko ponazarjalno gradivo lahko sestavljajo ali na določeno neslovarsko besedilo nevezane besedne zveze (te oblikujejo avtorji slovarja po izpisih iz konkretnih besedil ali iz lastnega vedenja), lahko pa tudi t. i. citati ali dobessedni navedki. Pleteršnikov slovar vsebuje obe vrsti. Slovar je bil izdelan na podlagi bogatega gradiva, izpisanega iz besedil ali iz vednosti piscev oz. informatorjev. Gradivo obsega dolgo obdobje, vse od protestantov do izida slovarja, saj se je besedje zbiralo in vključevalo v slovar še v korekturah. Prvo vodilo za zbiranje gradiva je bilo, da je potrebno zapisati vsako besedo, frazo, ki sploh ni znana, drugo pa, da mora slovar odražati slovenski pojmovni svet. Ponazarjalno gradivo ni samo informativno, temveč tudi normativno sredstvo, saj ni navedeno pri manj uporabljenih ali manj ustreznih besedah, pri manj znanih besednih družinah pa le pri eni od besed in drugod ne. Prav tako ponazarjalnega gradiva ni pri iztočnicah, ki majo nadrejeno bolj uporabljeno ali primerno besedo. Osnovno načelo, ki ga odraža ponazarjalno gradivo v tem slovarju, je zlasti prikazati tisto, kar je zanimivo, posebno. Tako tudi nefrazeološko ponazarjalno gradivo pogosto vsebuje nenavadno izražene misli. SBZ¹³ so nedosledno oz. zelo redko označene z oznako »preneseno« ali »figurativno«,

---

¹² V nadaljevanju SBZ.

¹³ Zdi se, da avtorica vedno, ko uporablja termin stalna besedna zveza, misli na frazeologijo v ožjem smislu, saj nadalje pregovore opredeli kot stalne besedne zveze v širšem smislu.

imajo pa nekateri pregovori oznako *preg.* V Pleteršnikovem slovarju je frazeologija večinoma prikazana v čistejši slovarski obliki kot v *SSKJ*, kar avtorica sklepa po ugotovitvah J. Petermanna in E. Kržišnik. Včasih je v Pleteršnikovem slovarju na prvi pogled težko ugotoviti, ali gre za frazeološko ali nefrazeološko besedno zvezo, tako sta najbolj očitna znaka, da gre za SBZ, slovarska oblika (torej necitatna) in navedba izvora. Prave SBZ so najpogosteje zapisane v slovarski obliki brez navedka avtorja, lahko so navedeni zbirka, slovar ali revija, iz katerih je bil frazem izpisan, ali narečje, kjer se le-ta uporablja. Pleteršnikov slovar vsebuje tudi veliko SBZ v širšem smislu, katerih najpogostejši tipi so: splošno znani dobesedni navedki iz del slovenskih pesnikov in pisateljev; dobesedni navedki iz ljudskih pesmi, pravljic; zagovori, znani iz ljudskega zdravilstva; rekla in pregovori, ki se nanašajo na življenje in odražajo kmečko gledanje na svet.

Primerjava Pleteršnikovega slovarja s *SSKJ* kaže na to, da je frazeologija razmeroma počasi spremenljiv del jezika. Velik del frazeologije se tako v jeziku ohrani, čeprav se je nanosniška osnova določene FE spremenila ali pa je ni več, ker preneseni pomen SBZ ni več vezan nanjo. Oba slovarja npr. navajata frazem *delati kot črna živina*, sicer Pleteršnik v nekoliko drugačni obliki. Nam SBZ *črna živina* nič ne pomeni, besedno zvezo razumemo le kot stopnjevanje pomena glagola. Frazeologija se namreč zelo spremeni ob strukturnih spremembah v življenju govorcev določenega jezika – sicer so bile spremembe od Pleteršnikovega slovarja do *SSKJ* postopne, vendar pa je vidno umikanje tipično »kmečke« frazeologije. Slovarja se razlikujeta tudi v količini bibličnih stalnih zvez, *SSKJ* jih navaja približno sedemdeset, v Pleteršnikovem slovarju pa je od teh samo ena, se pa pojavijo druge, ki jih *SSKJ* ne navaja kot biblijske. Razlog za to različnost so seveda lahko tudi viri – Pleteršnik je gradivo za slovar črpal iz Trubarja, Dlamtina in Japlja, *SSKJ* pa iz sodobnejših prevodov. Pri Pleteršnikovem slovarju je opaziti, da SBZ najpogosteje dodaja nemško različico, ne pa razlage, veliko splošno znanih frazemov pa nima ne nemškega ustreznika ne razlage, tudi v slovenskem jeziku ne, kar kaže na to, da je bil slovar v prvi vrsti namenjen slovenskemu uporabniku.

Na temo frazeologije v Pleteršnikovem slovarju pa sta kasneje nastali še dve razpravi, ki se ukvarjata z bolj specifično determiniranimi frazemi, ledinskimi imeni v frazeologiji. Prvo je delo Irene Stremlič Breznik *Frazemi, povezani z občnoimenskimi sestavinami ledinskih imen, v Pleteršnikovem slovarju* (2004), drugo pa Vide Jesenšek *Frazeologija v Pleteršnikovem slovensko-nemškem slovarju: jezikovno sistemska in prevodna ustreznost* (2004). Razpravi povzameta veliko povedanega o Pleteršnikovem slovarju iz zgoraj povzete razprave Marjete Humar in popišeta nabor frazemov, ki vsebujejo kot sestavino ledinska imena. Prva ugotavlja, da je delež obravnavane frazeologije v primerjavi s *SSKJ* manjši, ob izbranih primerih celo za polovico, vendar pa vsebinsko in sestavinsko zelo bogato izpričuje spreminjajoče se življenjske in kulturne razmere naroda in je tako nepogrešljiv vir za izdelavo sodobnega slovenskega frazeološkega slovarja. Druga pa prav tako frazeme s sestavino ledinskih imen pregleda iz stališča prevodne ustreznosti, torej v kolikšni meri frazemi vsebujejo nemške ustreznike in ali so ti zgolj dobesedni prevodi ali gre za bolj pomenske ustreznike, in ugotovi, da gre pri nemških ustreznikih praviloma za nemški pomenski opis.

2. 3 GUTSMANOVO RAZUMEVANJE STALNIH BESEDNIH ZVEZ

O Gutsmanovem slovarju in slovnici ter frazeologiji je pisal že I. Grafenauer (1935) in nato E. Kržišnik (1989), katere razpravo tudi povzemamo. Grafenauerja je predvsem zanimalo, katere slovenske predloge je pri delu za svoj slovar uporabljal Gutsman, zato pri navajanju »pregovorov, rekov in prilik« primerjalno navaja možne predloge iz nemški slovarjev, Adelungovega, Frischevega in Nierenbergerjevega, posamezna gesla pa primerja tudi z Jambrešičevim latinskim slovarjem. Tako Grafenauer ugotavlja, da Gutsman slovenskih pregovorov ni prevajal iz nemškega in latinskega slovarja, zapisoval jih je, kakor jih je hranil v spominu ali jih slišal, navedeni slovarji naj bi mu služili samo kot pomoč, če se katerega slovenskega pregovora ni spomnil. Grafenauerju gre torej predvsem za prikaz slovenskosti zbranih Gutsmanovih izrazov, ne pa tudi za njihovo

frazeološkost. To dokazuje tudi: 1) vključevanje nekaterih enot, ki niso frazemi¹⁴ (»pregovori, reki in prilike«); 2) nenavajanje oblikoslovne variante; 3) neupoštevanje nekaterih nestavčnih frazemov. Sicer Gutsmanova pripomba v njegovi slovnici kaže na to, da se je zavedal povezanosti med obliko in pomenom stalnih besednih zvez. Gutsman je bil tudi prvi, ki je v svoji slovnici posvetil izločen del poglavja stalnim izrazom in jim tako dal posebno mesto v »jezikovnem nauku«, tako tudi Toporišič ugotavlja, da je s tem Gutsman začel frazeologijo kot posebno vedo jezikoslovja.

Avtorico je tako v razpravi zanimalo, ali je Gutsmanova kratka zbirka v *Vindische Sprachlehre* frazeološka ali zbirka stalnih besednih zvez in ali torej Gutsman začinja frazeologijo kot posebno vedo jezikoslovja. Za sodbo Gutsmanovega razumevanja je bistven drugi del 8. poglavja njegove slovnice z naslovom *Zierliche Sprüche und Ausdrücke*, ki ga Toporišič prevaja kot »lični reki in izrazi«, lahko pa bi ga prevedli kot *okrasni*. Tako že iz naslova vidimo, da se je Gutsman zavedal, da imajo izrazi, ki jih je zbral pod tem naslovom, estetsko funkcijo, da imajo torej kot svojo bistveno sestavino ekspresivno vrednost. Med stalnimi besednimi zvezami so to le frazemi, kar potrjujeta še dve dejstvi: odsotnost terminoloških in pogojno terminoloških besednih zvez, ki jih Gutsman v svoj slovar sicer vključuje, in vključevanje enobesednih metafor, kar potrjuje pripisovanje ekspresivnosti, vendar pa odsotnost večbesednosti. Končno govori v prid Gutsmanu kot začetniku frazeologije tudi to, da je od tridesetih primerov v zbirki le šest nefrazeoloških. V zbirki je največ rečenic, ki jih glede na skladijsko zgradbo lahko delimo na nezložene povedi, npr. *Bug dai norzem pamet*, in podredno zložene povedi, npr. *Kar mazhka rodi, radu mishi lovi*. Stavčno strukturo imajo tudi medmetni frazemi, npr. *Bug te shivi*, *Bug te primi*. Pravih rečenic je v zbirki tako 9, 5 je medmetnih frazemov, ostalih 10 pa je glagolskih frazemov, npr. *norze pasti*, *Siale prodajati/prudati* ipd. V zbirki tako ni samostalniških, pridevniških in prislovnih frazemov, vendar pa jih je moč najti v Gutsmanovem slovarju, npr. *mosh besieda*, *mehkega serza*, *per tei prizhi*. Zanimivo je, da je pet glagolskih

---

¹⁴ Za poimenovanje FE tu namesto frazeologem (to poimenovanje uporablja Grafenauer) raje po zgledu diplomske naloge uporabljamo poimenovanje frazem.

frazemov navedenih v slovarski, tj. v nedoločniku, in pet v neslovarski obliki. Zbirka je zanimiva tudi z vidika razmerja med slovenskimi iztočnicami in nemškimi prevodnimi ustrezniki. Od slovenskih nefrazeoloških gesel sta dve pojasnjeni z nemškima frazemoma. Od 24 slovenskih frazeoloških iztočnic jih je 11, ki jim sledi tudi nemški frazeološki ustreznik, v 13 primerih pa je pomenska razlaga slovenskega frazema dana z opisom ali enobesednim ustreznikom. Imamo 11 primerov, kjer sta izhodiščni slovenski primer in prevodni ustreznik frazeološka. Razmerja so naslednja: prekrivna izrazna podoba (sestavinska in skladenjska), prekrivna pomenska struktura, enak metaforični pomenski prenos (podoba), nastal v procesu frazeologizacije; deloma prekrivna izrazna podoba (nekatero skupne sestavine), prekrivna pomenska zgradba; izrazno neprekrivanje, pomensko prekrivanje; delno pomensko prekrivanje.

Tako avtorica v zaključku povzame, da je to zbirka frazemov in da Toporišičeva trditev, da je Gutsman začetnik frazeologije kot posebne vede jezikoslovja, drži. Kot zametek frazeološkega slovarja pa ima zbirka dve pomanjkljivosti: ne navaja vseh nestavčnih frazemov v slovarski obliki, tisti, ki jih navaja, pa nimajo pripisanih povezovalnih (kolokacijskih) prvin in nekateri frazeološki prevodni ustrezniki z izhodiščnimi frazemi niso pomensko prekrivni.

2. 4 FRAZELOGIJA V SLOVARJU SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA

Konkretno o frazeologiji v *SSKJ* piše Jürgen Petermann v svojem članku iz leta 1998. O frazeologiji piše z dveh vidikov, prvi je stopnja integracije frazeologije v slovarski korpus, v kvantitativnem in kvalitativnem pomenu, drugi pa vprašanje oblike, v kateri je treba navajati frazeme v slovarju.

Na vprašanje, kako je s frazeologijo v *SSKJ*, dobimo odgovor v uvodu, kjer je napisano, da je v slovarju zajet besedni zaklad in prikazana njegova raba, kakor se kaže v sodobnem slovenskem knjižnem jeziku. Po tem so torej besede in besedne zveze enakovredni deli besedišča. V uvodu izvemo, da gre za navadne in posebne vezave, proste in stalne zveze, frazeologijo in zelo znane pregovore.

Na žalost pa nikjer ni definicije navadnih vrst, ni razlikovalnih kriterijev za navadne vezave in proste zveze ali za stalne zveze in frazeologijo. Pregledovanje slovarskih člankov kaže na to, da *SSKJ* poleg drugega jezikovnega gradiva vsebuje res veliko količino frazeologije v ožjem in širšem smislu. Ne moremo pa odgovoriti na vprašanje, ali je zajeti frazeološki zaklad dovolj popoln ali vsaj reprezentativen za dejansko rabo ter ali ustreza obsegu in namenu slovarja. Avtor ugotavlja, da kar precejšnjega dela danes rabljene frazeologije v slovarju ni, predvsem to opazi, ko na take frazeme naleti v publicističnih besedilih. Po drugi strani pa so nekateri frazemi navedeni na več mestih, pod vsemi sestavinami, kar bi lahko rešili s sistemom kazalk in tako bi bil prostor za dodatno frazeološko gradivo. Frazemi v *SSKJ* ne predstavljajo posebnih gesel, ampak so podrejeni določenim besedam, sestavinam frazema, in so tako navedeni pod geselskim člankom določene sestavine. Seveda so frazemi samostojne enote besedišča, vendar pa tak način navajanja ustreza običajni leksikografski praksi razlagalnih slovarjev. Tak postopek je sprejemljiv, če je zagotovljeno, da bo do izraza prišel leksikalni značaj frazemov, bodisi s pomočjo lastnega oddelka ali pa posebnega označevanja, tega pa v *SSKJ* ni. Slovarski članki vsebujejo kot frazeološko gradivo »prave« frazeme, neidiomatične stalne zveze, pregovore in reke, toda te enote niso ločene od ilustrativnega gradiva, ki je sestavljeno iz navadnih kolokacij, prostih zvez in zgledov za posamezne pomenes gesla. Tehnika obdelave v *SSKJ* ne ločuje med enim in drugim. Geselski članki so sestavljeni takole: za zaglavjem pride na vrsto razlagalni del z ilustrativnim gradivom, ki mu praviloma sledita še dve gnezdi, frazeološko in terminološko. Ilustrativno gradivo kaže izrazne možnosti in tipične sintaktične zveze gesla, medtem ko frazeološko gnezdo navaja vse primere, ki jih ni bilo mogoče uvrstiti v pomensko-sintaktične skupine, ker kažejo premočan odklon od izkazanih pomenov, hkrati pa so tako osamljene, da ni mogoče zanje odpirati posebnih oddelkov. Tako se frazemi nahajajo ne samo v frazeološkem gnezdu, kot bi bilo treba, ampak tudi v ilustrativnem gradivu. Obstajajo celo primeri, kjer je frazem pri enem geslu zapisan v ilustrativnem gradivu, pri drugem pa v frazeološkem gnezdu. Gre za veliko mešanje prostih in stalnih besednih zvez, tako avtor presoja, da avtorji slovarja frazeologijo razumejo

kot področje vseh možnosti realizacije leksike, ki je ni mogoče klasificirati. Slabost *SSKJ* je tudi, da se večji del frazemov pojavlja v realizirani obliki, tj. v zgledih, spet drugi del je naveden v slovarski obliki, kar kaže na nedoslednost. Pogosto se oba primera nahajata celo vzporedno pri istem geslu.

SSKJ vsebuje torej veliko količino frazeološkega gradiva, vendar nezadovoljivo leksikalno obdelanega. Frazeologijo morajo uporabniki iskati med vsem slovarskim gradivom, ne le v frazeološkem gnezdu, kar lahko za manj vajene uporabnike predstavlja problem.¹⁵ Avtorju se zdi tako glavni razlog te nedoslednosti, da se sestavljalci niso dovolj zavedali leksikalne komponente frazemov in so jih izenačili z ilustrativnim gradivom.

O *SSKJ* in nekaterih ravneh frazeologije piše v svojih razpravah tudi E. Kržišnik. Nekaj smo jih povzeli že v poglavju *Norma v frazeologiji*. Avtorica pa v eni izmed razprav (2000) piše o bibličnih citatih in iz njih nastalih frazemov ter njihovi dejanski pojavnosti v slovenskem knjižnem jeziku in *SSKJ*. Ugotavlja, da jih je v slovenščini sorazmerno malo in da so v manjši meri uvrščene v *SSKJ*, kar je gotovo posledica razmer, v katerih je slovar nastajal.

2. 5 FRAZELOGIJA V SLOVENSKEM PRAVOPISU

Frazeologijo v *SP 01* je v enem izmed svojih člankov raziskovala E. Kržišnik (2003). *Slovenski pravopis* je predstavljen z vidika vključevanja frazeološkega gradiva predvsem v slovarskem delu. Izhodišče je primerjava s *SSKJ*, analiza pa prikazuje vključenost in obdelanost gradiva v *SP 01* s širšega, slovaropisnega in ožjega, pravopisnega vidika. Avtorica poudarja, da posebej o frazeologiji v *SP 01* ni pisal še nihče. Z vidika *SP* kot normativnega priročnika je potrebno ugotoviti,

---

¹⁵ Tu se zdi pomembno, da v *SSKJ* nikjer ni navedeno, da frazeologijo najdemo kje drugje kot v frazeološkem gnezdu in če se dobro spomnimo svojih šolski dni, vidimo, da so nam pri pouku slovenščine vedno povedali le za dve gnezdi, kjer naj bi našli stalne besedne zveze.

koliko in na kakšen način skuša biti normodajen in kodicifirajoč v frazeološkem jezikovnem gradivu.

Slovaropisni vidik zajema obseg v *SP 01* sprejete frazeologije, in sicer koliko in kakšno gradivo, način vključevanja v slovarski članek, pripisovanje denotativnega pomena z razlagami in konotativnega dela pomena s stilnimi in vrstnimi oznakami. Ni tako pomembno, ali *SP* vsebuje veliko ali malo gradiva kot to, ali je to gradivo relevantno z vidika sodobne knjižnojezikovne norme. Najprej je potrebno odgovoriti na vprašanje, koliko gradiva. Pregled naključno izbranega gradiva ni odkril načel, po katerih bi bili frazemi vključeni v *SP 01* ali izločeni iz njega. Možna načela so: pogostost rabe, pravopisna informacija, pravorečna informacija in slovnična informacija. Nadalje nas zanima, katero gradivo. Eden od glavnih očitkov je, da *SP 01* v primerjavi s *SSKJ* ne prinaša novega gradiva, čemur pa se tudi pri frazeologiji ni mogoče izogniti. Tako npr. ni frazema *pomesti (kaj) pod preprogo*, je pa po drugi strani prisoten frazem *narediti na hitro roko*, ki ne le da ni slovenski, tudi rabi se ne v slovenskih besedilih, vsaj ne sodobnih. Vprašati se je potrebno tudi, kje iskati frazeme. *SP 01* nima posebnega frazeološkega gnezda, zato je svoboda razporejanja gradiva po slovarskem članku večja, ker pa so članki krajši kot v *SSKJ*, je to manj moteče. Večji je problem, pri kateri iztočnici iskati frazem. Zakaj je npr. *imeti nekaj za bregom* najti pod *breg* in *imeti*, *imeti dolge prste* pa samo pod *imeti*? Ali zakaj je pod iztočnico *jezik* upoštevane malo frazeologije, pod iztočnico *roka* pa veliko? Zanimivi so tudi primeri frazemov *udariti jo*, *lomiti ga in ucvreti jo*, prvi dve enoti sta navedeni pod glagolskima iztočnicama, tretja pa kot samostojna iztočnica, ker je *ucvreti* monokolokabilna sestavina, torej se pojavlja izključno ob *jo*. Nadalje se pojavlja problem vključenosti frazemskih variant, vendar pa je bilo brez elektronske verzije težko dobiti predstavo o merilih za navajanje ali nenavajanje variant. Naključen pregled tako pušča vtis, da se *SP 01* s tem ni kaj dosti ukvarjal. Oblikoslovne in sestavinske variante so (kolikor so) navajane z vejico, primera z označeno fakultativno sestavino ali zgleda z variantnim besednim redom pa ni bilo najti. Pojavilo se je nekaj problemov v zvezi z navajanjem variant, in sicer: nevariante so lahko navajane kot variante, vzrok za to je vključevanje besedilnih prvin v frazem;

variante so lahko navajane kot nevariante. Iz tega lahko izpeljemo sklep, da sama prisotnost ali odsotnost frazema ali variante v *SP 01* za njun knjižnojezikovni status ne more biti relevantna, čeprav se ob posameznih primerih zdi, da je ne vključevanje morda hotelo imeti tak namen (npr. izpust variante *ločiti zrno od plevela* in navajanje le *ločiti zrno od plev*). Frazemi so v *SP 01*, kot tudi že v *SSKJ*, lahko navedeni v besedilni in slovarski obliki ali celo polyslovarski obliki, vendar ni bilo mogoče ugotoviti, s kakšnim namenom je bilo med možnostmi izbrano. Za slovensko slovaropisje je nova iznajdba pisanje zgledov z veliko začetnico. Kako ta novost večja informativnost slovarja, ni jasno, tudi pri predstavljanju frazemov ne, saj so enako predstavljeni npr. *Ta človek nima dna, Delo mu gre od rok, Kocka je padla, Ta pa ima glas* in *Za božjo voljo, (saj ga boš ranil)*. Tako lahko rečemo, da sta tako besedilno navajanje kot velika začetnica v prvih treh primerih nepotrebni, v zadnjih dveh primerih pa je taka predstavitev lahko nosilka dodatne informacije. Z vidika slovaropisja in frazeologije pa je nesprejemljivo in celo zavajajoče polyslovarsko navajanje frazemov, kjer so sestavine frazemov sicer poslovarjene, se pravi, da je glagolska sestavina glagolskega frazema v nedoločniku, samostalniški frazem v imenovalniku ipd., vanj pa so brez razlike vključene besede iz možnega sobesedila, npr. *imeti blago iz druge roke, vzeti pletenje v roke, njegova desna roka*. Nesprejemljivo in s frazeološkega stališča napačno je tudi slovarsko navajanje frazemov, kadar so ti uvrščeni kot zgledi za glagolsko vezljivost ob mali podiztočnici, prim. *(dati) dati si: dati si duška, (držati) držati koga za kaj: držati otroka za roko*. V nadaljevanju je obravnavano vključevanje pomenskih opisov v *SP 01*. Nekateri frazemi so brez pomenskega opisa, ne da bi bil za to kak poseben razlog. Večini frazemov pa je denotativni pomen pripisan, in sicer na dva načina: kurzivno s t. i. navadnejšo dvojnico, praviloma, a ne nujno enobesedno ali s splošno pomensko uvrstitvijo v pokončnicah, vendar pa je razločevalnost med obema načinoma slaba. V pravilih piše, da imajo tako označene besede v pokončnicah pripisano nečustveno vzporednico ali tak opis, vendar pa bi potem morali biti s tako vzporednico opremljeni vsi frazemi, večinoma sicer tudi so, vendar deloma s t. i. navadnejšo dvojnico. Ugotovimo, da je prva oznaka (v kurzivu) pripisana frazemom, ki imajo

socialnozvrstno oznako od knjižno pogovorno navzdol, druga (v pokončnicah) pa frazemom brez socialnozvrstne oznake. Tako kot pred njim že *SSKJ*, tudi *SP 01* pri delno idiomatiziranih frazemih pojasnjuje le njihov nemotivirani del (*gledati kot tele v nova vrata* |zelo neumno, začudeno|). Prav tako je slovaropisno slabo, da imajo nekateri frazemi pod različnimi iztočnicami različne pomenske opise.

V nadaljevanju se avtorica ukvarja z oznakami, zvrstnimi, in sicer socialno-, funkcijsko- in časovnozvrstnimi, čustvenostnimi in splošnimi normativnimi ter pravopisnim vidikom vključenosti frazeologije v *SP 01*. Pri slednjem se pojavljata dve vprašanji, vprašanje velike začetnice in pisanje skupaj oz. narazen. Avtorica ugotavlja, da enotnosti pri rabi velike začetnice ni, možno pa je izpeljati sklep, da za zglede z osebnimi imeni velja deloma pisanje z veliko, deloma z malo začetnico, zgledi s prekategoriziranim svojilnim pridevnikom iz lastnega imena se pišejo variantno, z veliko ali z malo, zgledi z zemljepisnim lastnim imenom pa se pišejo z veliko začetnico. V zvezi s pisanjem skupaj oz. narazen je možno opaziti veliko nedoslednosti, saj je to poglavje v *SP 01* verjetno najslabše rešeno. Pravopis uvaja dve načeli: oblikoslovno – kar ima sodobno oblikoslovno podobo, je samostojno – in obratno pomensko – če sestavinam lahko pripišemo navadni pomen, jih pišemo narazen. Obe načeli sta za frazeme že v izhodišču problematični, saj so sestavine v njih pogosto oblikoslovno in še drugače nesodobne, pomen frazemskih sestavin pa je vedno do določene mere ne-navaden. Tako avtorica v zaključku ugotavlja, da razvoj frazeologije kot jezikoslovne vede ni dosti vplival na način obravnave tega gradiva v slovarskem delu *SP 01*. Tako se zdi normodajna in kodicifirajoča moč *SP 01* v okviru frazeološkega gradiva zaradi pomanjkanja razvidnih meril za uvrščanje oz. izločanje enot šibka, zaradi navedenih nedoslednosti pa negotova.

3 GLONARJEV SLOVAR

Kot smo že povedali, je Glonarjev *Slovar slovenskega jezika* izšel leta 1936 in kot tak predstavlja prvi slovenski enojezični slovar. Z njim je avtor želel prispevati k ustaljenosti in kultiviranosti slovenskega jezika, saj ga je želel normirati na osnovi tega, kar je v izročilu dobrega, hkrati pa tudi skladnega s celotnim sistemom jezika. Slovar obsega 25000 iztočnic, v okviru teh pa je obdelanih okrog 40000 besed in nad 30000 besednih zvez. Približno tretjina besed je enakih kot v Pleteršnikovem *Slovensko-nemškem slovarju*. Slovenščina tridesetih let 20. stoletja predstavlja približno tretjino slovarja in je zajeta v okviru pogovorne, narečne in zgodovinske leksike. Skoraj tretjino slovarja predstavljajo zemljepisna in občna lastna imena. Iztočnice so enobesedne in v večini primerov nenaglašene. Kot samostojne iztočnice so upoštevane tudi izlastnoimenske tvorbe, npr. *martinovati, jakobnik*. Za našo temo je morda zanimivo to, da je za slovar značilno gnezdenje. To pomeni, da so v okviru osnovne iztočnice obravnavane še "podiztočnice", tako tudi stalne besedne zveze, npr. *beseda ni konj* in *fijakarski konj*.¹⁶ Enakopisnice v slovarju niso dobro rešene enote, kot dve iztočnici navaja npr. *bólnica*: bolnišnica in *bolníca*: bolna ženska, spet drugače pa npr. *Atlas* kot pogorje v Afriki in 1. posebno fino blago, 2. knjiga samih zemljevidov (Hajnšek-Holz 1998).

Slovar je zanimiv z vidika pomenske strani geselskih člankov, razlage in ponazarjalnega gradiva. Vse besede v slovarju niso razložene, upoštevani so le glavni pomeni, npr. *čast* 1. naravna čistost; 2. zunanje priznanje te časti, čast, komur čast (Hajnšek-Holz 1998). Lahko pa so besede tudi razložene, npr. *pidžama* spalna obleka za oba spola.¹⁷ Včasih vsebujejo razlage tudi enciklopedična pojasnila. Sopomenske razlage pa imajo predvsem normativno

¹⁶ Razločevanje med frazeološkimi stalnimi besednimi zvezami in nefrazeološkimi, torej frazeologijo v ožjem in širšem smislu.

¹⁷ To besedo sem izbrala, ker se mi je zdela še posebej zanimiva, zdi se, da je to tudi odraz časa, dobe, v kateri je slovar nastal. Prav gotovo je bila pidžama takrat dokaj novo poimenovanje oblačila za spanje.

vlogo, npr. *dogovor* domenek, *flika* krpa. Glonar je pri pomenski razlagi besed zelo nedosleden, tako ponekod lahko zasledimo ponazarjalno gradivo, spet drugod ne, npr. *finale* finala, s prav učinkovitim finalom. Podobno bomo v nadaljevanju lahko zasledili tudi pri pomenski razlagi frazemov.

Bistvena značilnost Glonarjevega slovarja je normiranje, tako je prepoved uporabe določene besede označena s križcem pred besedo ali za njo, npr. *balerina †*: baletka. V obravnavanem gradivu nismo zasledili takega primera, pojavi pa se npr. pri iztočnici *roka*, in sicer *iti komu na roko †*: pomagati, biti, priti na pomoč, prav tako pri iztočnici *noga – na prosti nogi †*: na svobodi in *glava – glave (skupaj †) stikati*. Prav tako opozarja na pisavo z veliko oz. malo začetnico, npr. *Jadransko morje: jadranske ribe; bog, krivi bogovi, lipov bog, bogvekam: krščanski Bog, Boga moliti*. Normativno je tudi opozarjanje na domače pri tujih lastnih imenih, npr. *Auersperg*: Turjak, ali domače poimenovanje za tuje, npr. *Aniža*, slovenska označba za avstrijsko reko Enns. Prednost domačemu se vidi tudi v podomačenju izlastnoimenskih pridevnikov, npr. *Beatrice*: Beatričin. Glonar opozarja tudi na pomenske razlike, npr. *ascet*: asket, *bol*: bolečina (Hajnšek-Holz 1998).

Avtor v uvodu k slovarju na nek način pojasni, zakaj se je lotil pisanja tega slovarja. Predvsem kritizira Breznik-Ramovšev pravopis iz leta 1935, češ da ta preveč temelji na Pleteršnikovem slovarju, besede prepisuje iz mrtvega slovarja. Glonar sam pravi za SP: »Če si ga namreč podrobno ogledamo, se nam kmalu pokaže, da ni nič drugega, ko v naglici zmešana, mehanična kopija naše (slabe) tradicije in drugih vzorcev.« (Glonar, 1936, VI) Medtem ko za svoj slovar pravi, da je: »eden od mnogih in v vsakem jeziku potrebnih poskusov na poti do splošne ustaljenosti knjižnega jezika, brez katerih se taka ustaljenost ne da doseči.« (Glonar, 1936, V)

4 METODOLOGIJA V DIPLOMSKEM DELU

Za raziskovalno metodo diplomskega dela smo izbrali analizo vsebine, saj smo tako najlažje prišli do zastavljenih ciljev, prav tako pa obravnavanega gradiva ne bi mogli obravnavati na noben drug način, saj gre za dokumente, ki jih tako lahko pregledamo le vsebinsko. Za metodo analize opazovanja zbranih podatkov navadno uporabimo analizo vsebine. To je raziskovalna metoda, s katero iščemo vzorce vedenja ali dogodkov v izbranih podatkih. Izvajamo jo na besedilu, sliki ali zvoku. Enoto analize definira raziskovalec sam. V našem primeru je enota analize vsebine posamezen frazem, ki smo ga vzeli iz enega od nadalje naštetih obravnavanih virov. Za kvalitativno raziskovanje je značilno, da le-to ne poteka vedno v linearnem zaporedju, saj se lahko po prvem zbiranju podatkov vrnemo nazaj na študij literature, reformuliranje raziskovalnega vprašanja ter novo zbiranje in analiziranje podatkov (Šauperl, 2005).

Vir za naše raziskovanje je bil Glonarjev *Slovar slovenskega jezika* iz leta 1936, v nadaljevanju pa smo za primerjavo v raziskavo vključili še tri druge slovarje in eno slovnico:

- Gutsmanov slovar *Deutsch-windisches Wörterbuch mit einer Sammlung der verdeutschten windischen Stammwörter, und einiger vorzüglichern abstammenden Wörter* iz leta 1789,
- Murkov¹⁸ *Slovénsko-Némshki in Némshko-Slovénski Rózhni besédnik = Slowenisch-Deutsches und Deutsch-Slowenisches Handwörterbuch. Sráven krátke slovénske gramátike sa Némze : Slovénsko-Némshki Dél* iz leta 1832 in drugi del iz leta 1833 *Deutsch-Slowenisches und Slowenisch-Deutsches Handwörterbuch: nach den Volkssprecharten der Slowenen in Steiermark, Kärnten, Krain und Ungarn's westlichen Distrikten. Deutsch-Slowenischer Theil,*

---

¹⁸ Frazeologijo Murkovega slovarja smo prevzeli iz razprave E. Kržišnik *Frazeologija v Murkovem slovarju* (1999).

- Pleteršnikov *Slovensko-nemški slovar* iz leta 1893 in
- Metelkovo slovnico *Lehrgebäude der slowenischen Sprache im Königreiche Illyrien und in den benachbarten Provinzen : nach dem Lehrgebäude der böhm. Sprache des Hrn. Abbé Dobrowsky* iz leta 1825.

V prvem delu nas je tako zanimal Glonarjev slovar in frazeologija v njem, vendar ne ves nabor frazeologije, ampak le frazeološke enote, kjer se kot sestavina frazema pojavlja domača žival.¹⁹ Frazeme s sestavino domače živali smo izbrali na podlagi predloga mentorice diplomskega dela že za predhodno seminarsko nalogo, to pa nadalje razširili v diplomsko delo. Strinjali smo se, da bi v obravnavo lahko vključili vse živali, če bi se izkazalo, da bo gradiva za obdelavo premalo, vendar pa je bilo gradiva s sestavino domače živali dovolj za raziskovanje. Slovar je bilo potrebno pregledati predvsem z dveh vidikov: načina navajanja frazeoloških enot v njem in načina pomenskega opisovanja le-teh.²⁰ Nadalje, v drugem delu analize, pa smo se posvetili primerjavi Glonarjevega slovarja z omenjenimi jezikovnimi priročniki, predvsem, v kolikšni meri in kako se je avtor slovarja navezoval nanje – nenazadnje je zanimiv tudi splošen pregled živalske frazeologije vse od Metelka do Glonarja. Nazadnje pa nas je zanimala tudi primerjava z današnjim stanjem v frazeologiji, kjer se kot najboljša vira za primerjavo izkažeta korpus *FidaPLUS* in *SSKJ*.

Postavili smo si naslednja raziskovalna vprašanja:

- Kako Glonar navaja frazeološke enote, torej pod katerimi iztočnicami in v kakšni obliki?
- V kolikšni meri so prisotne frazemske variante?

¹⁹ Upoštevali smo le domače živali, živeče s človekom, in mednje prišteli tudi zajca. Tako nismo upoštevali medveda, lisice, vrane, vrabca, goloba, lastovice, raka in ribe, ki jih Kržišnikova (1994) prišteva med živali v domačem okolju, vendar ne živeče s človekom.

²⁰ Prvi del analize, tj. analiza Glonarjevega slovarja, je povzet po predhodnem seminarskem delu in ustrezno nadgrajen.

- Kako Glonar pomensko opisuje navedene frazeme, torej ali upošteva le denotativni pomen ali mogoče tudi konotativnega in sploh, kakšen je način zapisa pomenskih razlag?
- V kolikšni meri Glonar prevzema gradivo iz Pleteršnikovega slovarja kot njegovega neposrednega predhodnika?
- Kaj lahko iz vsega zbranega gradiva, tj. iz gradiva štirih slovarjev in ene slovnice, vidimo?
- V kolikšni meri so ti frazemi prisotni v slovenskem jeziku danes?

5 REZULTATI IN ANALIZA

5.1 DOMAČE ŽIVALI V GLONARJEVEM SLOVARJU IN Z NJIM POVEZANI FRAZEMI

V *Slovarju slovenskega jezika* smo našli 36 poimenovanj za domače živali.²¹ V slovarju so naslednja poimenovanja domačih živali: *čebela, gos, gosak, kljusa, koklja, kokoš, kokot,*²² *konj, koštrun, koza, kozel, krava, kura, maček, mačka, miš, osel, ovca, oven, pav, pes, petelin, prase, pujs, puran, purman, puta, svinja, šavra, telica, tele, trot, vol, zajec, žrebe in živina.*

Vsa gesla ne vsebujejo frazeološkega gradiva. Tako nam ostane 23 gesel, kjer lahko najdemo različne frazeme. Pri 5 geslih pa je mogoče opaziti preneseni

²¹ Potrebno je omeniti, da sem nismo uvrstili pomanjševalnic oz. ljubkovalnih poimenovanj domačih živali, npr. *kokoš – kokoška*. Tudi se nismo ukvarjali z deli telesa domačih živali, npr. *kopito*, ali s pridevniškimi izpeljankami iz poimenovanj domačih živali, npr. *maček – mačji*. Smo pa dodali skupni imeni za več domačih živali, in sicer *živina* in *govedo*.

²² Sopomenke so navedene, kajti ponekod so pri dveh pomensko istih geslih prisotne različne frazemske variante, npr. *kokoš, kura*.

pomen živalskega poimenovanja,²³ tj. pri *gosi*, *govedu*, *koštrunu*, *teletu* in *trotu*. V dveh primerih pa gre za preneseni pomen celotne besedne zveze, tako pri iztočnici *krava: dojna (molzna)* in pri iztočnici *miš: slepe miši loviti*. Frazeološke enote najdemo pri naslednjih iztočnicah: *čebela*, *koklja*, *kokoš*, *konj*, *koza*, *kozel*, *krava*, *kura*, *maček*, *mačka*, *osel*, *ovca*, *pes*, *petelin*, *puran*, *puta*, *svinja*, *šavra*, *tele*, *vol*, *zajec*, *žrebe* in *živina*. V nadaljevanju bomo navedli vsa gesla, kjer se pojavljajo frazemi, in te tudi zraven izpisali. Tako bomo lahko tudi že videli razmerje med samim navajanjem frazemov in njihovim pomenskim opisovanjem.

- **čebela:** *čebele pasti* (lenariti); *priden kakor čebela*
- **gos:** 2. prezirljiva označba za žensko, ki razkazuje svoje duševne lastnosti
- **govedo:** 2. psovka nerodnemu, topoglavemu, sirovemu človeku
- **koklja:** *koklja ga naj brčne*
- **kokoš:** *slepa kokoš tudi včasih zrno najde*: se pravi o človeku, o katerem se je mislilo, da ni za nobeno rabo
- **konj:** *na konju je*: dobro mu je; *pri s konja na osla*: z dobrega na slabo; *močen kakor konj*; *dela kakor konj*; *beseda ni konj*: ne uteče, se lahko prekliče
- **koštrun:** 2. označba nemirnega človeka
- **koza:** *Bog že ve, kateri kozi rog odbije*: prešernost se kaznuje; *ne more biti koza cela in volk sit*; *koza laže, rog pa ne*; *za jalovo kozo se kregati*; *stara koza tudi rada sol liže*: tudi star panj se ujame (se govori o starem človeku, ki se zaljubi)
- **kozel:** *kozel v zelju*: slab čuvaj; *kozla ustreliti* (ironično): storiti veliko neumnost, napako
- **krava:** *dojna (molzna)*, tudi v prenesenem pomenu: *stranka mu je samo molzna krava*; *še krave se ti bodo smejale* (tako neumnost si uganil); *pijan kakor krava*; *pet krav za groš* (neverjetna stvar); *ponoči so vse krave črne*; *če je šla krava pa naj gre še tele*: ob veliki zgubi človek ne bo gledal na

---

²³ Pomen je frazemom pripisan kot samostojni pomen, npr. kot drugi pomen, torej 2. – *gos*, *govedo*, *koštrun*, *trot* ali kot tretji pomen, torej 3. – *trot* ali pa kot obrazložitev, da gre za psovko nerodnemu, topoglavemu človeku – *tele*.

malo zgubo, ki se je zgodila ob enem; *krava je v zelju!* Nekdaj opozorilni klic z vrha na vrh, da hodi financer po fari

- **kura:** *tudi slepa kura zrno najde:* tudi kaj nepričakovanega se lahko zgodi²⁴
- **maček:** *mačka v žaklju kupiti:* kupiti nekaj neznanega (ogoljufati se); *hoditi okoli česa kakor mačka okrog vrele kaše:* bati se česa prav lotiti
- **mačka:** *kar mačka rodi, to miši lovi; gledati se kakor pes in mačka:* sovražno; *mačko boš dobil:* nič
- **miš:** *tih, moker, reven²⁵ kakor miš; ni ptič ne miš:* hinavec nikdar ne pokaže svojega pravega lica; *slepe miši loviti,* družabna igra, sicer preneseno: skrivati svoje prave želje, namene
- **osel:** *osel gre le enkrat na led (izmodri se); komu osle kazati (razkrečene prste desne roke):* rogati se njegovi neumnosti; *pošlji osla (neumnega človeka) križem svet, nazaj ti pride uhat (ravno tako zabit) ko pred*
- **ovca:** *neumen kakor ovca; sledili so mu slepo kakor ovce; težko je ovca cela in volk sit*
- **pes:** *lačen, žejen kakor pes; zmerjati koga kakor psa; vidi se, kam pes taco moli:* kaj bi rad; *priiti na psa:* voziti s psom (prej s konjem); *pred lastnim psom ga je sram, še pes ga ne povoha; gledata se kakor pes in mačka:* sovražno; *ni pes (vrag), da ne bi:* nič me ne bo oviralo; *pes ima kosmata ušesa:* ni človek, pazi se pred njim; *naj se pes obesi:* sedaj mi je prav vse nič mar; *vsak izgovor je dober, pa če ga pes na repu prinese;* psovka človeku: *pogine naj pes!; pod psom:* niti za psa, še za psa preslab
- **petelin:** *postavljati se (oblastno, ošabno) kakor petelin na gnoju; petelin ti bo hlače pomeril:* tako mlad, majhen si še, da ti bodo dovolj tako kratke hlače kakor jih ima petelin
- **puran:** *jezen kakor puran*
- **puta:** *jajce več ko puta ve:* mladi hočejo biti bolj pametni ko odrasli

²⁴ Pomenska razlaga se zdi zelo zanimiva, sklepamo, da se še vedno navezuje na človeka, ki v določeni situaciji preseneti s svojim dejanjem.

²⁵ Navajanje je zelo zanimivo, saj gre v bistvu za tri različne frazeme – *moker kakor miš, reven kakor (cerkvena) miš* in *tih kakor miš*.

- **svinja**: *delati, ravnati s čim kakor svinja z mehom*: delati pri čem samo škodo
- **šavra**: *ponoči je vsaka krava šavra; če ni šavra, pa je mavra*: če ni tako, pa je drugače; psovka nerodnemu človeku: *ti šavra šavrasta!*
- **tele**: *gleda kakor zabodeno tele*: debelo osuplo; *gleda kakor tele v nova vrata*: neumno; – psovka nerodnemu topoglavemu človeku
- **trot**: 2. zaplečnik, prisklednik, zajedavec: sploh označba človeka, ki ob tujem trudu dobro živi, sam pa nič ne dela 3. tepec, butec; *stoji kakor trot pred Bogom*
- **vol**: *od vola uči se orati volič*: mladi se morajo učiti od starejših; *vol gre k jaslim, ne jasli k volu*: potrudi se sam, če hočeš kaj dobiti; *gleda kakor vol v nova vrata*: debelo, nezaupljivo
- **zajec**: *v tem grmu tiči zajec*: tukaj je to, kar iščemo; *na to se razumeš kakor zajec na boben*
- **živina**: *delati kakor črna živina; neumen, pijan kakor živina*
- **žrebe**: *razposajen, prešeren kakor žrebe na paši*

Največ frazemov se pojavi pri iztočnici *pes*, kar 12. Sledijo ji iztočnica *krava* s 7 frazemi, *konj*, *koza* in *miš* s 5 frazemi, *ovca* s 4, *osel*, *mačka* in *vol* s 3, *čebela*, *kozel*, *petelin*, *tele*, *šavra*, *zajec* in *živina* z 2 ter *koklja*, *kokoš*, *kura*, *puran*, *puta*, *svinja* in *žrebe* z 1 frazemom.

5. 2 SLOVARSKA OBLIKA FRAZEMOV V GLONARJEVEM SLOVARJU

Seveda že na prvi pogled lahko rečemo, da Glonar pri popisu frazeoloških enot ni kaj dosti upošteval v uvodu diplomskega dela navedenih pravil navajanja. Tako frazeološke enote niso vedno navedene v slovarski obliki, način pomenskega opisovanja je pri različnih frazemih različen, včasih tudi znotraj enega slovarskega gesla, npr. pri iztočnici *koza*.

Bog že ve kateri kozi rog odbije: prešernost se kaznuje; ne more biti koza cela in volk sit; koza laže, rog pa ne; za jalovo kozo se kregati; stara koza tudi rada sol liže: tudi star panj se ujame (se govori o starem človeku, ki se zaljubi)

Frazemi so navedeni pod več iztočnicami, kjer je velikokrat opaziti nekoliko različno navajanje in tudi drugačen pomenski opis, npr. frazem *vedeti, kam pes taco moli*, je naveden pod *pes* in *taca*, v prvem primeru imamo *vidi se, kam pes taco moli*: kaj bi rad, v drugem pa *kam pes taco moli*: kaj se za vsem tem pravzaprav skriva. Vendar moramo vedeti, da gre za odraz časa, saj se takrat s frazeologijo kot jezikovno disciplino še niso veliko ukvarjali. Tako tudi še ni bilo izoblikovanih pravil, kako navajati frazeološke enote v slovarjih. Res je, da Glonar že v uvodu kritizira Breznik-Ramovšev *SP*, dotakne se tudi navajanja slovarskih iztočnic, toda tudi on pri tem ni enoten. Enotnosti ni npr. že pri enobesedni leksiki, zato je logično, da je ne more biti pri frazeoloških enotah.

Glonar navaja frazeme na različne načine, npr. *gledati se kakor pes in mačka, gledata se kakor pes in mačka, čebele pasti, pogine naj pes!*. Sploh je težko frazeme ločiti od ostalega gradiva, saj jih ne navaja ločeno ali v drugačnem tisku, npr. pri iztočnici *kokoš* in *kura*.²⁶

kokoš, kokoši, s kokošjo; slepa kokoš tudi včasih zrno najde: se pravi o človeku, o katerem se je mislilo, da ni za nobeno rabo; **kura**: kokoš; domača, poljska, divja kura; tudi slepa kura zrno najde: tudi kaj nepričakovanega se lahko zgodi.

Vendar pa ima dokaj enak princip navajanja pri vseh iztočnicah, in sicer:

- Skoraj vedno se frazemi pojavljajo za glavnim pomenskim opisom leksema, ponavadi so ločeni od ostalega gradiva s podpičjem, npr. *šavra*.

črna krava; ponoči je vsaka krava šavra; če ni šavra je pa mavra: če ni tako, pa je drugače; – psotka nerodnemu človeku: ti šavra šavrasta!

²⁶ Naslednja dva primera sta napisana točno tako, kot sta navedena v Glonarjevem slovarju. V nadaljevanju pa so frazeološke enote navedene v ležečem tisku.

Tudi posamezne frazeme znotraj ene iztočnice največkrat ločuje s podpičji.

- Pojavi se tudi pet primerov, kjer gre le za preneseni pomen določenih leksemov in jih navaja kot enega od dveh oz. treh pomenov leksema, tako pri leksemih *gos*, *govedo*, *trot*, *tele* in *koštrun*.

gos: 2. prezirljiva označba za žensko, ki razkazuje svoje duševne lastnosti, **govedo**: 2. psovka nerodnemu, topoglavemu, sirovemu človeku, **tele**: 2. psovka nerodnemu, topoglavemu, sirovemu človeku, **trot**: 2. zplečnik, prisklednik, zajedavec: sploh označba človeka, ki ob tujem trudu dobro živi, sam pa nič ne dela 3. tepec, butec; *stoji kakor trot pred Bogom*, **koštrun**: 2. označba nemirnega človeka.

- Zanimiv je tudi primer slovarskega gesla *puran*, kjer je primerjalni frazem edini pomen v okviru te iztočnice, *puran*: *jezen kakor puran*.

5. 2. 1 Različne oblike navajanja frazemov v slovarju

Frazemi so v slovarju lahko navedeni v besedilni, slovarski ali polyslovarski obliki. V tem slovarju ne moremo jasno ločiti med temi oblikami, kajti, kot smo že omenili, Glonar navaja frazeme dokaj nedosledno.

5. 2. 1. 1 Besedilna oblika

Pri besedilni obliki gre za pisanje besedilnih zgledov z veliko začetnico. Ta oblika se pri Glonarju ne pojavi, kajti prvič so frazemi zapisani tako šele v *SP 01* (*Trgovina je precej od rok*, *Denar mu gre nared iz rok*, *Preskrba je na psu* ipd.). Le enkrat piše frazem z veliko začetnico: *Bog že ve, kateri kozi rog odbije*, vendar to ni začetek povedi, namreč zapis osebnega lastnega imena Bog (poimenovanje za krščanskega boga).

Kljub temu lahko trdimo, da gre tudi pri Glonarju v nekaterih primerih za besedilno navajanje: *stranka mu je samo molzna krava; sledili so mu slepo kakor ovce, na to se razumeš kakor zajec na boben.*

5. 2. 1. 2 Slovarsko navajanje

Za slovarsko navajanje gre, kadar so sestavine frazema poslovarjene, torej kadar je samostalniški frazem v imenovalniku, glagolski v nedoločniku ipd. Takih primerov je pri Glonarju 22: *čebele pasti; priden kakor čebela; priti s konja na osla; močen kakor konj; beseda ni konj; za jalovo kozo se kregati; kozel v zelju; kozla ustreliti; pijan kakor krava; pet krav za groš; mačka v žaklju kupiti; hoditi okoli česa kakor mačka okrog vrele kaše; gledati se kakor pes in mačka; komu osle kazati; neumen kakor ovca; lačen, žejen kakor pes; zmerjati koga kakor psa; priti na psa; postavljati se (oblastno, ošabno) kakor petelin na gnoju; jezen kakor puran; delati ravnati s čim kakor svinja z mehom; razposajen kakor žrebe na paši, v tem grmu tiči zajec.*

Pri frazemih *gleda kakor zabodeno tele* in *gleda kakor tele v nova vrata* lahko vidimo, da gre za odstopanje od slovarskega navajanja, saj se glagolska sestavina ne pojavlja v nedoločniku. Prav tako bi bilo za pridevniške frazeme *pijan kakor krava, neumen kakor ovca, žejen kakor pes, jezen kakor puran, razposajen kakor žrebe na paši* bolje, če bi vsebovali na začetku še glagolsko sestavino, torej glagol biti.

5. 2. 1. 3 Polslovarsko navajanje

Za polslovarsko navajanje gre v primerih, kjer so sestavine frazema sicer poslovarjene, vendar pa se vanje brez razlike vključene besede iz možnega sobesedila. Tovrstnih primerov v slovarju ni bilo zaslediti. Primer takega navajanja frazema je npr. *imeti blago iz druge roke, njegova desna roka* ipd. (SP 2001).

5. 2. 1. 4 Rečenice

Z zgornjima načinoma navajanja frazemov nismo zaobjeli vseh frazemov, saj so med njimi tudi rečenice, ki imajo obliko povedi. Ti frazemi so (19 enot): *slepa kokoš tudi včasih zrno najde; Bog že ve, kateri kozi rog odbije; ne more biti koza cela in volk sit; koza laže, rog pa ne; stara koza tudi rada sol liže; ponoči so vse krave črne; če je šla krava, pa naj gre še tele; tudi slepa kura zrno najde; kar mačka rodi, to miši lovi; osel gre le enkrat na led; pošlji osla (neumnega človeka) križem svet, nazaj ti pride uhat (ravno tako zabit) ko pred; težko je ovca cela in volk sit; vidi se, kam pes taco moli; vsak izgovor je dober, pa če ga pes na repu prinese; jajce več ko puta ve; ponoči je vsaka krava šavra; če ni šavra je pa mavra; od vola uči se orati volič; vol gre k jaslim, ne jasli k volu.*

5. 2. 1. 5 Pragmatični frazemi

Pri nekaterih frazemih gre za t. i. pragmatične frazeme, *krava je v zelju!* Nekdaj opozorilni klic z vrha na vrh, da hodi financer po fari; psovka človeku: *pogine naj pes;* psovka nerodnemu človeku: *ti šavra šavrasta!* Lahko vidimo, da v dveh primerih »pomenski opis«, navodilo za branje, stoji pred frazemom, tj. psovka človeku in psovka nerodnemu človeku. V prvem primeru pa pomenski opis sledi frazemu kar takoj za frazemom, od njega ločen le z veliko začetnico.

5. 3 PREGLED ANALIZIRANIH FRAZEMOV

Zanimivo je, da pri iztočnici *kokoš* in *kura* najdemo dve variantni enega frazema, in sicer: *slepa kokoš tudi včasih zrno najde:* se pravi o človeku, o katerem se je mislilo, da ni za nobeno rabo in *tudi slepa kura zrno najde:* tudi kaj nepričakovanega se lahko zgodi. Vidimo, da sta tudi pomenski razlagi frazema različni. Danes imamo ta frazem v *SSKJ* samo pri iztočnici *kura* in to v obliki, kot ga ima Glonar zapisanega pri iztočnici *kokoš*. Kar nekaj je frazemov, ki jih danes v

SSKJ ne najdemo. Taki primeri so frazemi *kozel v zelju*; *koza laže rog pa ne*; *čebele pasti*, *priti s konja na osla* ipd. Se pa pojavi frazem *priti s konja na osla* desetkrat v korpusu *FidaPLUS*, največkrat v pomenu 'zamenjati/ne zamenjati službo/službe, partnerja, avto/avta'. Zanimiv je tudi primer frazema *gledati se kakor pes in mačka*, ki se pojavi pri iztočnici *mačka* in tudi *pes*. Pri iztočnici *mačka* se pojavi v slovarski obliki, medtem ko se pri iztočnici *pes* pojavi v obliki *gledata se kakor pes in mačka*, torej gre za različno navajanje.

5. 4 POIMENSKI OPISI OBRAVNAVANIH FRAZEMOV

5. 4. 1 Frazemi brez pomenskih opisov

Glede pomenskih opisov frazemov²⁷ je Glonar zelo neenoten. Ponekod pomenskih opisov sploh ne navaja, npr. *priden kakor čebela*, *ponoči so vse krave črne*. V celem slovarju lahko najdemo 22 frazemov, ki nimajo pomenske razlage: *priden kakor čebela*; *koklja ga naj brcne*; *močen kakor konj*; *dela kakor konj*; *ne more biti koza cela in volk sit*; *koza laže, rog pa ne*; *za jalovo kozo se kregati*; *stranka mu je samo molzna krava*; *pijan kakor krava*; *ponoči so vse krave črne*; *kar mačka rodi, to miši lovi*; *neumen kakor ovca*; *sledili so mu slepo kakor ovce*; *težko je ovca cela in volk sit*; *lačen, žejen kakor pes*; *zmerjati koga kakor psa*; *pred lastnim psom ga je sram, še pes ga ne povoha*;²⁸ *vsak izgovor je dober, pa če ga pes na repu prinese*; *jezen kakor puran*; *ponoči je vsaka krava šavra*; *razposajen, prešeren kakor žrebe na paši*; *na to se razumeš kakor zajec na boben*.

²⁷ Uporabljamo samo termin frazem, vendar vedno mislimo samo na frazeme, ki se pojavljajo pri slovarskih iztočnicah, ki poimenujejo domače živali. Tako tudi v nadaljevanju besedila.

²⁸ Pri tem frazemu je težko razbrati, kaj dejansko je frazem, ali gre morda za dva frazema ali pa je morda en del pojasnilo drugemu. Težko je reči, kajti ločuje ju vejica, morda gre za tiskarsko napako, ker je to tudi edini tovrstni primer. Pri Pleteršniku se namreč pojavi samo drugi del *še pes ga ne povoha*.

5. 4. 2 Frazemi s pomenskimi opisi

5. 4. 2. 1 Način navajanja pomenskih opisov

Kadar pa Glonar pomenske razlage navaja, stori to na dva načina: za dvopičjem in v oklepaju.

Velika večina pomenskih razlag je navedenih za frazemom, in sicer za dvopičjem. Tak način pomenskega razlaganja frazeološke enote uporablja v 31 primerih: *slepa kokoš tudi včasih zrno najde*: se pravi o človeku, o katerem se je mislilo, da ni za nobeno rabo;²⁹ *na konju je*: dobro mu je; *priti s konja na osla*: z dobrega na slabo; *beseda ni konj*: ne uteče, se lahko prekliče; *Bog že ve, kateri kozi rog odbije*: prešernost se kaznuje; *stara koza tudi rada sol liže*: tudi star panj se ujame (se govori o starem človeku, ki se zaljubi); *kozel v zelju*: slab čuvaj; *kozla ustreliti* (ironično): storiti veliko neumnost, napako; *če je šla krava, pa naj gre še tele*: ob veliki zgubi človek ne bo gledal na malo zgubo, ki se je zgodila ob enem; *tudi slepa kura zrno najde*: tudi kaj nepričakovanega se lahko zgodi; *mačka v žaklju kupiti*: kupiti nekaj neznanega (ogoljufati se); *hoditi okoli česa kakor mačka okrog vrele kaše*: bati se česa prav lotiti; *gledati se kakor pes in mačka*: sovražno; *mačko boš dobil*: nič; *vidi se, kam pes taco moli*: kaj bi rad; *priti na psa*: voziti s psom (prej s konjem); *gledata se kakor pes in mačka*: sovražno; *ni pes (vrag), da ne bi*: nič me ne bo oviralo; *pes ima kosmata ušesa*: ni človek, pazi se pred njim; *naj se pes obes*: sedaj mi je prav vse nič mar; *pod psom*: niti za psa, še za psa preslab; *petelin ti bo hlače pomeril*: tako mlad, majhen si še, da ti bodo dovolj tako kratke hlače kakor jih ima petelin; *jajce več ko puta ve*: mladi hočejo biti bolj pametni ko odrasli; *delati ravnati s čim kakor svinja z mehcom*: delati pri čem samo škodo; *če ni šavra, pa je mavra*: če ni tako, pa je drugače; *od vola uči se orati volič*: mladi se morajo učiti od starejših; *vol gre k jaslim, ne jasli k volu*: potrudi se sam, če hočeš

---

²⁹ Pri tej pomenski razlagi gre dejansko za navodilo za branje. S pogledom v Pleteršnikov slovar lahko ugotovimo, da ni šlo za zgledovanje, saj pri iztočnici kokoš sploh nima frazema, frazem se pojavi pri iztočnici kura, vendar brez pomenske razlage.

kaj dobiti; *gleda kakor vol v nova vrata*: debelo, nezaupljivo; *gleda kakor zabodeno tele*: debelo, osuplo; *gleda kakor tele v nova vrata*: neumno; *v tem grmu tiči zajec*: tukaj je to, kar iščemo.

Seveda je pri eni iztočnici lahko več možnih načinov pomenskih razlag različnih frazemov, npr. *čebele pasti* (lenariti); *priden kakor čebela, na konju je: dobro mu je; priti s konja na osla*: z dobrega na slabo; *močen kakor konj; dela kakor konj; beseda ni konj*: ne uteče, se lahko prekliče ipd.

V 6 primerih pa podaja pomensko razlago v oklepaju. Oklepaj lahko sledi frazemu, npr. *čebele pasti* (lenariti), ali pa se vriva že med sam frazem, npr. *postavljati se* (oblastno, ošabno),³⁰ *kakor petelin na gnoju*. Ponekod pa oklepaj nima funkcije pomenske razlage frazema, ampak lahko služi kot neke vrste kvalifikator, tak primer je frazem *kozle ustreliti* (ironično), temu delu pa sledi še pomenska razlaga. Ta primer je zelo zanimiv, saj ni bilo zaslediti, da bi Glonar še kje drugje v slovarju uporabljal tovrstne oznake. Lahko je v oklepaju podana tudi variantna sestavina frazema, npr. *ni pes (vrag), da ne bi*. Imamo tudi primer, kjer je sicer pomenska razlaga navedena za dvopičjem, vendar pa se pred tem pojavi že oklepaj z razlago, kako lahko tudi mehansko pokažemo to, kar predstavlja frazem, tu gre za t. i. frazeme iz gest, *komu osle kazati* (razkrečene prste desne roke). Nazadnje pa se besedilo v oklepajih lahko pojavlja tudi kot dopolnilo pomenske razlage, npr. *priti na psa*: voziti s psom (prej s konjem).³¹

Imamo tudi primer pomenskega opisovanja, ki ne ustreza nobenemu od prej navedenih načinov. Pri geslu *krava* imamo frazem *krava je v zelju!* Nekdaj opozorilni klic z vrha na vrh, da hodi financer po fari. Pojavita se še dva primera, kjer se funkcija frazema pojavi pred samim frazemom (to so pragmatični frazemi), psovka človeku: *pogine naj pes!*; psovka nerodnemu človeku: *ti šavra šavrasta!*

³⁰ V tem primeru ni jasno, ali gre za pomen v oklepaju ali morda le za variantno sestavino.

³¹ Ni čisto jasno, čemu služi pojasnilo v oklepaju, morda gre zgolj za izražanje nekega nazora ali pa morda za razlago nastanka pomena, torej, 'da se je prej vozil s konjem, ker je bil bolj bogat'. Tu se Glonar ni mogel zgledovati po Pleteršniku, kajti ta tega frazema sploh nima.

5. 4. 2. 2 Pomenski opisi glede na njihovo obliko

Pomenske opise lahko podajamo z enobesedno sopomenko, parafrazo ali kombinirano. Pri Glonarju najdemo vse tri načine navajanja pomenskih razlag.

Najdemo 7 primerov pomenskega razlaganja frazemov z enobesedno sopomenko. *Čebele pasti* (lenariti); *gledati se kakor pes in mačka*: sovražno; *mačko boš dobil*: nič; *gledata se kakor pes in mačka*: sovražno; *gleda kakor vol v nova vrata*: debelo, nezaupljivo; *gleda kakor zabodeno tele*: debelo, osuplo; *gleda kakor tele v nova vrata*: neumno.

Veliko je primerov, kjer je pomenski opis podan s parafrazo, npr. *kozla ustreliti*: storiti veliko neumnost, *tudi slepa kura zrno najde*: tudi kaj nepričakovanega se lahko zgodi, *pod psom*: niti za psa, še za psa preslab ipd. Pomenskih opisov s parafrazo najdemo v slovarju 22: *Na konju je*: dobro mu je; *prihi s konja na osla*: z dobrega na slabo; *beseda ni konj*: ne uteče, se lahko prekliče; *Bog že ve, kateri kozi rog odbije*: prešernost se kaznuje; *stara koza tudi rada sol liže*: tudi star panj se ujame (se govori o starem človeku, ki se zaljubi);³² *kozla ustreliti* (ironično): storiti veliko neumnost, napako; *če je šla krava, pa naj gre še tele*: ob veliki zgubi človek ne bo gledal na malo zgubo, ki se je zgodila ob enem; *krava je v zelju!* Nekdaj opozorilni klic z vrha na vrh, da hodi financer po fari; *tudi slepa kura zrno najde*: tudi kaj nepričakovanega se lahko zgodi; *hoditi okoli česa kakor mačka okrog vrele kaše*: bati se česa prav lotiti; *komu osle kazati* (razkrečene prste desne roke): rogati se njegovi neumnosti; *prihi na psa*: voziti s psom (prej s konjem); *ni pes (vrag), da ne bi*: nič me ne bo oviralo; *pes ima kosmata ušesa*: ni človek, pazi se pred njim; *naj se pes obesi*: sedaj mi je prav vse nič mar; *pod psom*: niti za psa, še za psa preslab; *petelin ti bo hlače pomeril*: tako mlad, majhen si še, da ti bodo dovolj tako kratke hlače kakor jih ima petelin; *jajce več ko puta ve*: mladi hočejo biti bolj pametni ko odrasli; *delati ravnati s čim kakor svinja z mehom*: delati pri čem samo škodo; *če ni šavra, pa je mavra*: če ni tako, pa je drugače; *od vola uči se orati volič*: mladi se morajo učiti od starejših; *vol gre*

³² V oklepaju se pojavlja navodilo za branje.

k jaslim, ne jasli k volu: potrudi se sam, če hočeš kaj dobiti; *v tem grmu tiči zajec*: tukaj je to, kar iščemo.

V enem primeru se pojavi tudi kombiniran pomenski opis, *mačka v žaklju kupiti*: kupiti nekaj neznanega (ogoljufati se).

Zelo zanimivi so pomenski opisi, kjer je razložen samo en del frazema, tj. pri manj idiomatiziranih frazemih, kjer je pojasnjen le nemotivirani del, saj na celotno razlago lahko sklepamo iz samega frazema. Pojavi se 8 tovrstnih primerov. Vendar se ti primeri delno prekrivajo s primeri prvega odstavka, tj. navajanje pomenskih razlag z enobesedno sopomensko. Ti frazemi so: *Priti s konja na osla*: z dobrega na slabo; *gledati se kakor pes in mačka*: sovražno; *mačko boš dobil*: nič; *vidi se, kam pes taco moli*: kaj bi rad; *gledata se kakor pes in mačka*: sovražno; *gleda kakor vol v nova vrata*: debelo, nezaupljivo; *gleda kakor zabodeno tele*: debelo, osuplo; *gleda kakor tele v nova vrata*: neumno.

5.5 FRAZEMI POD "NEŽIVALSKO"³³ IZTOČNICO

Že v uvodu smo omenili, da je navajanje frazemov v slovarju velikokrat problematično, tudi zaradi tega, ker so le-ti vedno večbesedni. Tako jih nemalokrat lahko najdemo v slovarju navedene pod različnimi iztočnicami. Tudi v Glonarjevem slovarju smo po temeljitem pregledu našli kar nekaj takih iztočnic, kjer se že omenjeni frazemi zgolj ponovijo, mogoče so malce drugače navedeni, pomensko opisani ali pa gre za frazem, ki se v slovarju še ni pojavil.

Tovrstnih iztočnic je še 30, in sicer: *slep, jajce, delati, gledati, gobec, mavra, beseda, prdeti, podati, križem, uhat, rog, kateri, učiti, volk, taca, mačji, tičati, rogat, lačen, dlaka, obesiti, zmerjati, salo, solza, roditi, brej, žakelj, boben in grm*.

V 12 primerih gre za frazeme, ki se prej v slovarju še niso pojavili. V nadaljevanju jih bomo izpisali:

³³ S tem mislimo na domače živali, kajti pojavi se tudi žival kot iztočnica, in sicer *volk*. Prav tako so sedaj tukaj upoštevane izpeljanke iz imen domačih živali, npr. *mačji*.

- **gledati:** *gledati kakor zaboden vol* (prazno, bedasto)
- **gobec:** *krava pri gobcu molze* (treba jo je krmiti, če naj da mleka)
- **podati:** *poda se mu (pristoji, pristoja) krasno, imenitno, kakor kravi sedlo*
- **držati:** */držati/ konja za brzdo*
- **prdeti:** *prdi kakor konj*
- **rog:** *ugnati koga v kozji rog; zvit kakor kozji rog*
- **učiti:** *učiti koga kozje molitvice: ostro, trdo ga prijeti*
- **dlaka:** kletvica: *pasja dlaka!*
- **salu:** *mačka k salu (za variha) postaviti*
- **mačji:** *mačji kašelj, mačje solze: malenkost, nič*
- **solza:** *mačje (mačkinje) solze: malenkost*
- **brej:** *jezen kakor breja mačka*

Te iztočnice smo iskali na predlogo Pleteršnikovega slovarja, tako so vsi ti frazemi nekako povzeti po njegovem slovarju. V nadaljevanju, kjer bomo ta dva slovarja med seboj primerjali, bomo tudi za vsak frazem posebej videli, v kolikšni meri se je Glonar navezoval na Pleteršnika. Lahko pa vidimo, da tudi tu Glonarjevo navajanje ostaja enako, pomenske razlage frazemom pripisuje za dvopičjem ali v oklepaju, če sploh jih. Zanimivo je, da se vsaj nekateri izmed teh frazemov ne pojavljajo tudi pod slovarskimi iztočnicami, ki poimenujejo domače živali, npr. *krava, koza, mačka, vol, konj*.

Pri nadaljnjih 20 iztočnicah pa gre tako za variantne oblike že navedenih frazemov ali pa zgolj za čisto identične frazeme. Tako imamo naslednje:

- **slep:** *tudi slepa kokoš zrno najde: tudi tepec lahko včasih kako pametno zine*
- **jajce:** *jajce več ko puta ve: mladina hoče biti pametnejša od starine*
- **delati:** *delati kakor črna živina*
- **gledati:** *gledati kakor tele v nova vrata* (osuplo, nezaupno)
- **mavra:** *ponoči je vsaka krava mavra; pijan kakor mavra*
- **beseda:** *beseda ni konj: ne uteče, se lahko prekliče*

- **kateri:** *Bog že ve, kateri kozi rog odbije*
- **volk:** *volk sit in ovca cela*
- **taca:** *kam pes taco moli:* kaj se za vsem tem prav za prav skriva
- **križem, uhat:** predlog: pošlji *osla križem svet, nazaj ti pride uhat ko pred*
- **rogat:** *bogat (bo), kadar pes rogat*
- **lačen:** *lačen je kakor pes*
- **obesiti:** *naj se pes (vrag) obesi:* sedaj mi je prav vse nič mar
- **zmerjati:** */zmerjati/ koga kakor psa*
- **roditi:** *kar mačka rodi, to miši lovi*
- **žakelj:** *kupiti mačka v žaklju:* kaj na slepo kupiti in se pri tem ogoljufati
- **boben:** *kakor zajec na boben se na kaj razumeti*
- **tičati:** *v tem grmu tiči zajec:* tukaj je to, kar iščemo
- **grm:** *v tem grmu zajec tiči:* sedaj te pa imamo, na pravi sledi smo, zalotili smo te

Edinstven je primer frazema pod iztočnicama *križem* in *uhat*, saj takšnega navajanja frazema v slovarju še ni bilo zaslediti, kljub temu da se frazem pojavi tudi že pri iztočnici *osel*.

5. 6 PRIMERJAVA GLONARJEVEGA SLOVARJA Z OSTALIMI SLOVARJI IN SLOVNICO

V tem delu diplomskega dela bomo Glonarjev slovar primerjali z ostalim analiziranim gradivom, v prvi vrsti s Pleteršnikovim slovarjem. Gradivo, ki smo ga izpisali iz vseh štirih slovarjev in ene slovnice, je diplomskemu delu priloženo, in sicer kot seznam in posebna tabela, tj. zbirka frazemov (na CD-ROM-u).

Imamo 30 gesel, tj. domačih živali oz. glavnih sestavin analiziranih frazemov. Pod temi 30 gesli pa smo dobili 147 različnih frazeoloških enot. V

Glonarjevem slovarju najdemo 78 frazeoloških enot, 28 v Metelkovi slovnici, 25 v Gutsmanovem slovarju, 29 v Murkovem slovarju in 83 v Pleteršnikovem slovarju. Že takoj lahko vidimo, kar se je opazilo tudi že na prvi pogled, da je Pleteršnikov *Slovensko-nemški slovar* najbogatejši s frazeologijo, vsaj z obravnavano. Glonar je kmalu za njim, mogoče si gre to manjše število frazeoloških enot v Glonarjevem slovarju razlagati z željo po večji normiranosti slovenskega jezika v začetku 20. stoletja.

5. 6. 1 Primerjava Glonarjevega in Pleteršnikovega slovarja

Pleteršnikov slovar torej vsebuje več frazeoloških enot od Glonarjevega. Zanimivo bo videti, kje se je Glonar navezoval na Pleteršnika, kje so njune frazeološke enote prekrivne (torej se pojavijo tako v enem kot v drugem slovarju) in v kakšni obliki se pojavljajo.

V Glonarjevem slovarju se pojavi 34 frazeoloških enot, ki jih ni mogoče najti v Pleteršnikovem slovarju, in sicer: *čebele pasti; priden kakor čebela; koklja ga naj brcne; slepa kokoš tudi včasih zrno najde in tudi slepa kokoš zrno najde; postavljati se (oblastno, ošabno) kakor petelin na gnoju; petelin ti bo hlače pomeril; jezen kakor puran; gleda kakor vol v nova vrata; od vola uči se orati volič; vol gre k jaslim, ne jasli k volu; gledati kakor zabodeno tele; dojna (molzna), tudi v prenesenem pomenu: stranka mu je samo molzna krava; še krave se ti bodo smejale; pijan kakor krava; pijan kakor mavra; krava je v zelju!; priti s konja na osla; razposajen, prešeren kakor žrebe na paši; osel gre le enkrat na led; koza laže, rog pa ne; stara koza tudi rada sol liže; kozel v zelju; neumen kakor ovca; sledili so mu slepo kakor ovce; težko je ovca cela in volk sit in volk sit in ovca cela; delati, ravnati s čim kakor svinja z mehcom; zmerjati koga kakor psa; priti na psa; ni pes (vrag), da ne bi; pes ima kosmata ušesa; pogine naj pes!; pod psom; tih kakor miš; slepe miši loviti.*

Ponekod gre zgolj za sestavinske variante, tako ima Glonar npr. frazem *tudi slepa kokoš zrno najde*, Pleteršnik pa *tudi slepa kura zrno najde*. Tu je že

mogoče opaziti težnjo po normiranju slovenskega jezika, *kokoš : kura*. Prav tako ima Pleteršnik le frazem *gledati kakor tele v nova vrata*, Glonar pa tudi s sestavino *vol* in podobno pri frazemu *gledati kot zabodeno tele/vol* Glonar spet obe varianti, Pleteršnik pa tokrat le s sestavino *vol*.

44 frazeoloških enot najdemo v obeh slovarjih. Te so: *jajce več kot puta ve*; *delati kot črna živina*; *neumen/pijan kakor živina*; *gledati kot zaboden vol*; *gledati kot tele v nova vrata*; *kamor je šla krava, naj gre še tele*; *krava pri gobcu molze*; *ponoči je vsaka krava črna/mavra*; *vse skupaj je pet krav za en groš*; *piti kot krava*; *podati/prileči se komu kaj kot kravi sedlo*; *biti na konju*; *biti močan kot konj*; *delati kot konj*; *za besedo držati nekoga*; *beseda ni konj*; *prdeti kot konj*; *pošlji osla križem svet, nazaj ti pride uhat ko pred*; *kazati/moliti osle komu*; *ugnati koga v kozji rog*; *biti zvit kot kozji rog*; *Bog že ve, kateri kozi rog/rep odbije/kрати*; *za jalovo kozo se kregati*; *narediti tako, da bo volk sit in koza cela*; *učiti/naučiti koga kozjih molitvic*; *vem, kam pes taco/nogo moli*; *biti si dober/gledati se kakor pes in mačka*; *bo bogat, kadar pes rogat*; *biti lačen kot pes*; *pasja dlaka!*; *naj se pes obesi*; *(vsak) izgovor je dober, tudi če ga pes na repu prinese*; *še pes ga ne povoha*; *mačko h sali/k bohu za varha postaviti*; *mačje/mačkine solze*; *biti vtisnjen kakor breja mačka*; *hoditi (okoli česa) kakor maček/mačka okrog vrele kaše*; *kupiti mačka v žaklju*; *mačko boš dobil*; *kar mačka rodi, miši lovi*; *biti moker kakor miš*; *biti reven kakor (cerkvena) miš*; *ni ptič ne miš*; *spoznati se na kaj kot zajec na boben*; *v tem grmu tiči zajec*. Od teh frazeoloških enot pa je 15 takih, ki se pojavijo tudi pri drugih avtorjih, in sicer: *jajce več kot puta ve*; *krava pri gobcu molze*; *ponoči je vsaka krava črna/mavra*; *ugnati koga v kozji rog*; *Bog že ve, kateri kozi rog/rep odbije/kрати*; *učiti/naučiti koga kozjih molitvic*; *vem, kam pes taco/nogo moli*; *biti si dober/gledati se kakor pes in mačka*; *bo bogat, kadar pes rogat*; *naj se pes obesi*; *mačko h sali/k bohu za vraha postaviti*; *mačje/mačkine solze*; *biti vtisnjen kakor breja mačka*; *kar mačka rodi, miši lovi*; *spoznati se na kaj kot zajec na boben*.

V nadaljevanju bomo podrobneje pogledali frazeme, pri katerih prihaja pri omenjenih dveh avtorjih do razlik, lahko tako v pomenu kot samem navajanju frazema. Nekaj je frazemov, ki jih pomensko razloži le Glonar, in sicer: *jajce več ko puta ve*; *gledati kot tele v nova vrata*; *kamor je šla krava, naj gre še tele*; *pet*

krav za groš; podati/prileči se komu kaj kot kravi sedlo; bit na konju; pošlji osla križem svet, nazaj ti pride uhat ko pred; gledati/bit si dober kakor pes in mačka; kupiti mačka v žaklju. Frazema *delati kot črna živina* tako Glonar kot Pleteršnik pomensko ne razlagata, vendar pa ima Pleteršnik dve varianti, in sicer *dela kakor črna živina; pehati se je moral kakor črna živina*. Pri frazemu *neumen, pijan kakor živina* se pri Pleteršniku pojavi še variantna sestavina *konj, neumen kakor konj*. Tudi pri frazemu *gledati kakor zaboden vol* pri Pleteršniku zasledimo več variant tega frazema, in sicer še *gleda, kakor zaboden vol, kakor riba na suhem, gleda, da bi oči izkopale in prekasto gleda kakor zaboden vol*. Prav tako je pri tem frazemu pri obeh avtorjih naveden tudi pomen frazema, vendar pri Pleteršniku v nemškem jeziku, čeprav gre za pomenski opis in ne zgolj za nemški ustreznik, saj je navedeno 'narediti velike oči, na široko jih razpreti in zaprepaščeno pogledati'. Pri frazemu *krava pri gobcu molze* Glonar frazemu doda pomenski opis, prav tako Pleteršnik. Pri frazemu *ponoči je vsaka krava črna/mavra* se pomenski opis pojavi le pri Pleteršniku. Prav tako Pleteršnik tu navaja variantni frazem, *po noči je vsaka krava šavra, če ni mavra, pa je šavra* in ga tudi pomensko razloži, torej, 'če ni tako, je pa drugače'. Tudi frazemu *piti kakor krava* pripiše pomen (v nemščini) le Pleteršnik, in sicer v pomenu 'piti/žlampati kot luknja brez dna', torej gre verjetno za nemški frazem, ki je enak slovenskemu *piti kakor krava*. Zanimiv je frazem *za besedo držati koga*, saj ga Pleteršnik navaja kot *konja za brzdo, moža za besedo držijo*. S tem frazemom je razloženo, zakaj pravzaprav *držati za besedo*. Pri Glonarju pa je bilo najti le */držati/ konja za brzdo*. Prav tako oba avtorja pomensko opišeta frazem *beseda ni konj* v pomenu 'nobena beseda ni odveč'. Tako Pleteršnik kot Glonar pomensko razlagata frazem *osle moliti/kazati komu*, in tu se točno vidi, da je Glonar prevzel iz Pleteršnika tudi pomensko razlago: '(razkrečene prste desne roke): rogati se njegovi neumnosti', proti Pleteršnikovi razlagi 'die ausgestreckten Finger der Hand, den Daumen an die Nase gedrückt, zeigen und so verhöhnen'. Pri frazemu *v kozji rog ugnati koga* Pleteršnik navaja tudi nemški prevodni ustreznik. Tudi frazemu *Bog že ve, kateri kozi rog/rep odbije/kрати* oba avtorja pripišeta pomenski opis. Frazem *za jalovo kozo se kregati* zopet razloži le Pleteršnik, in sicer v pomenu 'ne se pričkati'. Podobno je s frazemom *narediti tako,*

da bo volk si in koza cela, kjer Pleteršnik razlaga frazem z novim frazemom, in sicer 'prepir tako poravnati, da ne bo nihče »potegnil ta kratke«. Vendar pa tu Pleteršnik frazem navaja v različnih oblikah: poleg *ne more bit volk sit in koza cela* kot Glonar še *prepir tako poravnati, da bo volk sit in koza cela* ter še *volk sit in koza cela ne more biti*, torej gre za skladijsko varianto. Pri frazemu *v kozji rog ugnati koga* Glonar navaja frazem tako rekoč v slovarski obliki, le besedni red je nekoliko drugačen: *ugnati koga v kozji rog*, medtem ko Pleteršnik navaja frazem brez fakultativne sestavine *koga*, torej le *v kozji rog ugnati*. Pri frazemu *biti zvit kakor kozji rog* gre za minimalno odstopanje, saj ga Glonar navaja kot *zvit kakor kozji rog*, Pleteršnik pa kot *zvit je kakor kozji rog*. Frazem *učiti/naučiti koga kozje molitvice* oba avtorja pomensko razlagata, prav tako gre za malce drugačno navajanje frazema, in sicer pri Glonarju *učiti koga kozje molitvice*, pri Pleteršniku pa imamo tri variante: *kozja molitvica*; *uči ga kozjo molitvico*; *kozje molitvice učiti koga*. Frazem *vidi se, kam pes taco/nogo moli* oba avtorja navajata nekoliko različno, prav tako mu oba pripišeta pomen, tako imamo pri Glonarju dve varianti: *vidi se, kam pes taco moli*: 'kaj bi rad'; *kam pes taco moli*: 'kaj se za vsem tem prav za prav skriva', Pleteršniku pa tri: *vem kam pes nogo (taco) moli* = 'ich weiß, wohin das abzielt'; *vem, kam pes taco moli* = 'ich weiß, wo das hinaus will'; *zastonj pasjo taco na mizo vlečeš* = 'die Natur lässt sich nicht verleugnen, Npreg.-Mariborska ok.-C'. Pomen je kolikor toliko enak, v obeh primerih gre za skrivanje prave človekove narave. Že zgoraj smo omenili, da frazem *biti si dober/gledati se kakor pes in mačka* pomensko razlaga le Glonar, pri obeh avtorjih pa gre za nekoliko drugačno navajanje oblike frazema, in sicer Pleteršnik pri eni od variant dodaja še *dobra sta si*, torej ne le *gledata se kakor pes in mačka*. Frazem *on bo bogat, kadar pes rogat* pomensko razloži le Pleteršnik, v pomenu 'nikdar ne bo bogat', prav tako pa navaja še varianto *on bo bogat, kakor pes rogat*, torej s sestavino *kakor* namesto *kadar*. Frazem *biti lačen kakor pes* Glonar navaja kot *lačen, žejen kakor pes*, medtem ko Pleteršnik le *lačen kakor pes*, navaja pa še varianto *sestradan kakor pes*. Ni videti, da bi Glonar del frazema *žejen kakor pes* povzel po kakem od drugih analiziranih avtorjev. Prav tako se Glonarjevo navezovanje na Pleteršnika jasno vidi pri frazemu *pasja dlaka!*, navajata ga oba avtorja, Pleteršnik dodaja še

nemški pomenski ustreznik *Hund!* Prav tako je frazem *naj se pes obesi* Glonar očitno prevzel od Pleteršnika, ta pa še prej od Murka. Vsi trije namreč frazem tudi pomensko razložijo, v pomenu 'naj stane kolikor hoče, to bom naredil', Pleteršnik pa v pomenskem opisu omenja tudi sestavino *vrag*, tj. *Hanker*, tako lahko vidimo, da jo je kasneje prevzel Glonar, saj sam frazem zapiše kot *naj se pes (vrag) obesi*. Prav tako pa tu Glonar navaja variantni frazem *ni pes (vrag), da ne bi*, ki se na prvi pogled ne zdi, kot da bi sodil sem, vendar lahko vidimo, da je pomen kar soroden tistemu, ki ga Pleteršnik navaja v nemščini. Frazem *(vsak) izgovor je dober, tudi če ga pes na repu prinese* se pri Pleteršniku pojavi v drugačni obliki, toliko drugačni, da bi lahko podvomili tudi v pomensko prekrivnost frazemov pri obeh avtorjih. Pleteršnik ima namreč naslednje zapise *dober je krajcar, če ga pes na repu prinese; rad vzameš, ako ti pes na repu prinese*. Lahko vidimo, da je prvi, nemotivirani del, različen pri obeh avtorjih, zdi pa se, da gre pomensko še vedno za »nekaj, kar pes na repu prinese«, v pomenu 'v sili je vse dobro'. Frazem *še pes ga ne povoha* Pleteršnik pomensko razloži kot 'nihče ga ne povoha', pri Glonarju pa gre za izredno zanimiv frazem, obravnavan že v prejšnjem delu, tj. analizi samega Glonarjevega slovarja, saj ne vemo točno, ali gre za pomensko razlaganje ali zgolj za dva pomensko podobna frazema, ki ju avtor navaja kot en frazem, ali pa je vse to mišljeno kot ena frazeološka enota, in sicer *pred lastnim psom ga je sram, še pes ga ne povoha*. Frazem *mačko h sali/k bohu za varha postaviti* ima Glonar le s prvo sestavino, Pleteršnik ima frazem naveden trikrat: *dati mački salo varovati; mačko k salu za varuha postaviti; on je na denar, kakor mačka na salo*, prav tako zraven navaja tudi nemški prevodni ustreznik 'den Bock zum Gärtner machen'. Frazem *mačje/mačkine solze* navaja Glonar samo v tej obliki, vedno mu pripíše tudi pomen 'nič, malenkost', medtem ko ga Pleteršnik navaja kot *to niso mačkine solze*, torej ga tudi razloži kot 'to ni malenkost', navaja pa ga še v obliki *ženski jok pa mačje solze*, razlaga pa ga 'kot, da je ženski jok neiskren'. Frazem *biti vtisnjen kakor breja mačka* Glonar navaja le v variantni obliki, in sicer *jezen kakor breja mačka*, vidi se, da ga je prevzel po Pleteršniku, saj ga ta navaja poleg *tak si, kakor breja mačka*, ki pa ga v nemščini razloži kot 'tak, da si jezen'. Zanimiv je frazem *hoditi (okoli česa) kakor mačka/maček okrog vrele kaše*, saj mu tudi

Pleteršnik pripiše pomen v slovenščini, in sicer 'ne vedeti, kako kaj začeti', medtem ko Glonar navaja 'bati se česa prav lotiti'. Pri frazemu *kupiti mačka v žaklju*, ki je omenjen že zgoraj, Pleteršnik navaja tudi fakultativno sestavino *vreča*. Tudi pri frazemu *mačko boš dobil* se vidi Glonarjevo prevzemanje po Pleteršniku, saj sta frazema povsod navedena enako in prav tako pomensko razložena, torej 'nič ne boš dobil'. Pri frazemu *kar mačka rodi, miši lovi* gre pri obeh avtorjih le za nekoliko drugačno navajanje, Glonar navaja frazem kot *kar mačka rodi, to miši lovi*, Pleteršnik pa kot *kar mačka rodi, rado miši lovi*, vendar pa Pleteršnik frazem tudi pomensko razloži v pomenu, 'da so otroci kot starši, da gre vrsta naprej'. Pri frazemu *biti reven kakor (cerkvena) miš* ima Pleteršnik fakultativno sestavino, in sicer *reven kakor jara miš*, Glonar pa le *reven kakor miš*. Tudi frazemu *ni ptič ne miš* oba avtorja pripišeta pomen. Frazem *spoznati se na kaj kakor zajec na boben* oba avtorja navajata v različnih variantah, Glonar kot *na to se razumeš kakor zajec na boben; kakor zajec na boben se na kaj razumeti*, Pleteršnik pa kot *toliko znati kaj, kakor zajec na boben; meni filozofija pa zajcu boben!* Nazadnje pa imamo še frazem *v tem grmu tiči zajec*, ki ga Glonar dvakrat, tj. pri različnih iztočnicah, nekoliko drugače pomensko razloži, Pleteršnik pa navaja zgolj nemški prevodni ustreznik »tu je zakopan pes«.

5. 6. 2 Primerjava Glonarjevega slovarja ostalimi analiziranimi viri

Nekoliko smo se že v prejšnjem poglavju navezali na druge avtorje, če smo želeli razložiti kak pojav v Glonarjevem slovarju, ki ga nismo mogli navezati na Pleteršnikov slovar. Navedli smo že 34 frazeoloških enot, ki se nahajajo le v Glonarjevem slovarju in ne v Pleteršnikovem. Sedaj pa nas bo zanimalo, ali te frazeološke enote lahko navežemo na kakšen drug obravnavani vir.

Za začetek naštejmo frazeološke enote, ki se pojavijo samo v Glonarjevem slovarju in nobenem drugem, takih enot je 31, in sicer: *čebele pasti; priden kakor čebela; koklja ga naj brčne; slepa kokoš tudi včasih zrno najde in tudi slepa kokoš zrno najde; postavljati se (oblastno, ošabno) kakor petelin na gnoju;*

*petelin ti bo hlače pomeril; jezen kakor puran; gleda kakor vol v nova vrata; od vola uči se orati volič; vol gre k jaslim, ne jasli k volu; gledati, kakor zabodeno tele in gleda kakor zabodeno tele; stranka mu je samo molzna krava; še krave se ti bodo smejale; pijan kakor krava in pijan kakor mavra; krava je v zelju!; priti s konja na osla; razposajen, prešeren kakor žrebe na paši; osel gre le enkrat na led; koza laže, rog pa ne; stara koza tudi rada sol liže; kozel v zelju; kozla ustreliti; neumen kakor ovca; sledili so mu slepo kakor ovce; težko je ovca cela in volk sit in volk sit in ovca cela; zmerjati koga kakor psa; priti na psa; pes ima kosmata ušesa; pogine naj pes!; pod psom; tih kakor miš; slepe miši loviti. Zanimivo se zdi npr., da frazemov, kot so *pijan kakor krava in pijan kakor mavra, osel gre le enkrat na led, tih kakor miš* in *slepe miši loviti*, ne najdemo pri nobenem drugem avtorju.*

Frazemov, ki se pojavljajo pri Glonarju in pri katerem izmed drugih avtorjev, tj. Metelku, Gutsmanu in Murku, je 17, vendar sta le dva, ki nista prekrivna z enotami, ki se pojavljajo tako v Glonarjevem kot Pleteršnikovem slovarju: *delati ravnati s čim kot svinja z mehom* in *biti tiho kot miš*. Prvi se pojavi še pri Metelku, kar je izredno zanimivo, saj gre za še danes dobro znan frazem, vendar pa se ta ne pojavi ne pri Gutsmanu, Murku in tudi ne pri Pleteršniku. Metelko ga navaja v obliki *Dela z nim kakor svina z meham*, Glonar pa ga navaja slovarsko, *delati, ravnati s čim kakor svinja z mehom* in mu pripiše tudi ustrezen pomen. Drugi frazem pa se pojavi še pri Gutsmanu, kar je zopet zanimivo, razlogi so enaki kot zgoraj. Gutsman navaja frazem kot *tihu die, kaker miš*, Glonar pa le *tih kakor miš*. Ostalih 15 frazemov pa smo že našli v prejšnjem poglavju. Ni opaziti velikih razlik med vsemi temi frazemi, zdi se tudi še najbolj verjetno, da se je Glonar zgledoval po Pleteršnikovem slovarju, kajti tudi ostali zapisi so v veliki meri zelo identični. Zanimiv primer je npr. frazem *učiti/naučiti koga kozjih molitvic*, saj se pri Metelku in Murku sestavina *kozje molitvice* pojavlja v ednini, torej pri obeh *koga kozjo molitev učiti*. Prav tako imata frazem *mačje/mačkine solze* Metelko in Murko v obliki *ženski jok pa mačkine solze*, te oblike Glonar nima, jo pa omenja Pleteršnik kot *ženski jok pa mačje solze*.

5. 6. 3 Ostali frazemi, ki se ne pojavljajo v Glonarjevem slovarju

Pojavi se 68 frazeoloških enot, ki jih ne najdemo v Glonarjevem slovarju, in sicer: *Plave gosi, zelen pes, kaker pet krau za en groš; gosi so prigagale; tudi gosi včasih izpoddrkne; pri moji kokoši!; rajši imam danes jajce, kakor jutri kokoš; (včasih) (tudi) slepa kura zrno najde; mrtev za kure; peti kot petelin; ko bo petelin k dnevu pel; ti si pravo govedo!; ogrešiti se ne sme ne človek ne živina, ne govedo ne drobniče; bikovo gledati; boljše prihranjeno jajce kot sneden vol; delati iz komarja vola; imeti jezik kot krava rep; kravo s svedrom dreti; črna krava ima vsaj belo mleko; krava jalova hodi; večja slava, kakor krava; podarjenemu konju se ne gleda na zobe; lisastemu konju se lisa ne izbriše; če bi ljudi ne umerli, se konji ne derli, bi svet davnu poderli; strezi konju kakor prijatelju, a jaši ga kakor vraga; govoriti, da ni ne na konja ne na osla; konjska figa; ti gospod, jaz gospod, kdo bo pa konja sedlal?; hišnika poznamo po strehi, voznika po konju; kiri pastuha h' kobili puša; po oslovei viži; osel ti oslasti!; Ne prodajaj koze, dokler medved v brloge tiči.; znati od jalove koze mleko dobiti; da ima koza denar, gospa bi ji rekli; smrdeti kot kozel; kozle prevračati; tekniti nekomu kaj kot jarcu juha; izgubljena ovca; tudi mrtve ovce koža blizu volka se začne grbiti in krčiti; Kdor se med otrobe meša, ga svine snedo.; podati/prileči se komu kaj kot svinji sedlo; ti prase, ti!; podati/prileči se komu kaj kot prasici sedlo; kjer meso, tam psi; če dva psa eno kost glodata, se skoljeta; hiter (pes) kot veter; kaker pes na pauko; vesti se kakor pes; pes se na mizo vstriela; gospodariti kakor pes v konopljah; za psom klobaso nositi; jesti se kot hudi psi; če pes crkne, ga vsak brcne; kes in pes, oba grizeta; otresti se kakor moker pes; po zelene pse hoditi; pes v cerkev, pes iz cerkve; enkrat z betom, drugič s psom; pojdi psici v rit; vse mačke so ponoči črne; varuj se tistih mačk, katere spredaj ližejo in zadaj praskajo; maček je mački najljubši; ni za nič, kakor jesenska mačka; po mačje komu zagosti; hiša na glasu, a mačka lačna; pusti mačka na polico, kmalu bo pod polico; kadar mačke ni doma, miši plešejo; gorje mu, pri komer se miši in mačke bratijo; kjer miši, tam tatje.*

Nekaj frazeoloških enot najdemo samo v Metelkovi slovnici, te so: *vodo z rešetom zajemate, s svedrom kravo drete; Darovanemu konu ne glej v zobe.;*

Lisastemu konu se lisa ne zbríše.; Ne prodajaj koze, dokler medved v brloge tiči.; Kdor se med otrobe meša, ga svine snedo. Po večini gre za pregovore, ki jih Metelko navaja v svoji zbirki izrekov in pregovorov. Zanimivo se zdi zlasti, da pregovora *Darovanemu konu ne glej v zobe*, ne navaja noben drug avtor, saj gre za še danes znan pregovor. Nekaj je takih frazeoloških enot, ki jih navaja samo Gutsman v svojem slovarju, te so: *Plave gosi, zelen pes, kaker pet krau za en groš.; peti kaker petelin; bikovu gledati in gledati bikovu; krava jalova hodi; veči slava kaker krava; če bi ludi ne umerli, se konji ne derli, bi svet davnu poderli; kiri pastuha h' kobili puša; po oslovei viži; pes hiter kakor veter; kaker pes na pauko; vedel, kaker en pes; pes se na mizo vstriela; jidi pesici v'rit.* Zanimivo je, da npr. frazema *peti kaker petelin* ne navaja noben drug avtor, prav tako se le pri Gutsmanu pojavi frazem s sestavino *bik*, torej *bikovu gledati in gledati bikovu*. Glede frazema *jidi pesici v'rit* lahko sklepamo, da se sestavina *pesica* ne rabi več, danes imam namreč samo *pojdi v rit*. Vendar pa tudi Pleteršnik in Glonar nimata frazema *pojdi v rit*, pri Glonarju se pojavi samo *v rit me piši*. Pomena frazema *kiri pastuha h' kobili puša* nismo znali razbrati, prav tako ne pomena frazema *pes se na mizo vstriela*. Zanimiv je frazem *kaker pes na pauko*, morda je pomen soroden pomenu frazema *priti na boben*, saj pomeni *Pauke* po nemško boben. Nadalje je nekaj frazemov, ki jih najdemo le v Murkovem slovarju: *mertev za kure; za psom klobaso nositi; jesti se kot hudi psi*. Že Kržišnikova v svoji analizi Murkovega slovarja ugotavlja, da pomena frazema *mertev za kure* ni mogoče razbrati, znana nam je samo zveza *biti mrtev na kaj*. Nazadnje pa je tudi nekaj frazeoloških enot, ki jih zasledimo le v Pleteršnikovem slovarju: *gosi so prigagale; tudi gosi včasih izpoddrkne; pri moji kokoši!; rajši imam danes jajce, kakor jutri kokoš in rajši danes pečenega škrjanca, ko jutri kokoš; tudi slepa kura zrno najde; ko bo petelin k dnevu pel; ti si pravo govedo!; ogrešiti se ne sme ne človek ne živina, ne govedo ne drobnice; iz komarja vola, iz mušice konja delati; strezi konju kakor prijatelju, a jaši ga kakor vruga; govoriti, da ni ne na konja ne na osla in ni ne na konja ne na osla; ni vredno konjske fige; ti gospod, jaz gospod, kdo bo pa konja sedlal?; hišnika poznamo po strehi, voznika po konju; osel ti oslasti!; da ima koza denar, gospa bi ji rekli; smrdi kakor kozel; kozla prevrniti; teknilo mu bo, kakor jarcu juha;*

izgubljena ovca; tudi mrtve ovce koža blizu volka se začne grbiti in krčiti; poda se mu kakor svinji sedlo, kakor zajcu boben in spodobi se ti kakor zajcu boben, kakor svinji sedlo; če pes crkne, ga vsak brcne; kes in pes, oba grizeta; če mu tudi kaj rečem, otrese se, kakor moker pes; po zelene pse hoditi; pes v cerkev, pes iz cerkve; danes z betom, jutri s psom; mačak je mački najljubši; ni za nič, kakor jesenska mačka; po mačje komu zagosti; hiša na glasu, a mačka lačna; pusti mačka na polico, kmalu bo pod polico. Lahko vidimo, da je največ take frazeologije, ki se pojavi samo pri Pleteršniku, vendar pa še vedno manj kot frazeologije, ki se pojavi le pri Glonarju, a le malo manj. Pri besedni zvezi *gosi so prigagale* v slovarju ni nikjer nakazano, da gre za preneseni pomen, na to smo sklepali, saj Pleteršnik navaja nemški prevod, in sicer 'schnatternd kommen', ki lahko pomeni poleg 'prigagati' tudi 'priregljati', to pa bi že lahko bil preneseni pomen za 'ženske, ki so prišle in regljale kot gosi'. Pri frazemu *pri moji kokoši!* Pleteršnik navaja v oklepaju, da gre za nemški zgled. Pri frazemih *rajši imam danes jajce, kakor jutri kokoš* in *rajši danes pečenega škrjanca, ko jutri kokoš* gre za varianti frazema *boljše prihranjeno jajce kot sneden vol*, vsi ti frazemi pa so sopomenski frazemu *boljši je vrabec v roki kot golob na strehi*. Frazem *ti si pravo govedo!* ima eksplicitno zapisan samo Pleteršnik, medtem ko preneseni pomen navaja tudi Glonar v svojem slovarju. Pomena zveze *ogrešiti se ne sme ne človek ne živina, ne govedo ne drobniče* ni mogoče ugotoviti, morda sploh ne gre za preneseni pomen. Frazema *iz komarja vola, iz mušice konja delati* nima noben drug avtor, tudi pri Pleteršniku je naveden zraven nemški ustreznik, in sicer *iz muhe slona delati*, ki je tudi danes bolj znana oblika tega frazema. Tudi *konjska figa* se dejansko kot sestavina frazema pojavi le pri Pleteršniku, vendar pa njen preneseni pomen navaja tudi Glonar. Pomen frazema *po zelene pse hoditi* se je sprva zdel nedoločljiv, vendar pa Pleteršnik navaja nemško razlago, in sicer 'Vergebliches unternehmen', kar bi potem lahko pomenilo 'da je nekam hoditi, nekaj početi neuspešno, brezplodno'.

Tako nam ostane nekaj frazemov, ki se pojavljajo pri več tukaj omenjenih avtorjih: *boljše prihranjeno jajce kot sneden vol; imeti jezik kot krava rep; črna krava ima vsaj belo mleko; znati od jalove koze mleko dobiti; kjer meso, tam psi;*

če dva psa eno kost glodata, se skoljeta; gospodariti kakor pes v konopljah; vse mačke so ponoči črne; varuj se tistih mačk, katere spredaj ližejo in zadaj praskajo; kadar mačke ni doma, miši plešejo; gorje mu, pri komer se miši in mačke bratijo; kjer miši, tam tatje. Frazem *boljše prihranjeno jajce kot sneden vol* se ne pojavi pri Gutsmanu, Murko pa mu pripiše tudi nemški prevodni ustreznik, tj. *boljši je vrabec v roki kot golob na strehi*. Tudi frazema *imeti jezik kot krava rep* pri Gutsmanu ne najdemo. Frazema *črna krava ima vsaj belo mleko* ne najdemo pri Pleteršniku, s tem, da je pri Murku naveden le nemški pomenski ustreznik, torej 'ni vse črno slabo'. Frazema *znati od jalove koze mleko dobiti* ne najdemo pri Metelku in Pleteršniku, Murko pa navaja tudi nemški pomenski ustreznik, torej 'znati iz vsake stvari korist potegniti'. Frazema *kjer meso, tam psi* nimata Gutsman in Pleteršnik, prav tako frazema *če dva psa eno kost glodata, se skoljeta*. Frazema *gospodariti kakor pes v konopljah* nima le Metelko, Gutsman pa ima namesto sestavine *gospodariti* sestavino *haužie*, katere pomen nam ni znan, predvidevamo, da gre v obeh primerih za podoben pomen. Frazema *vse mačke so ponoči črne* nima Pleteršnik, vendar pa je ta frazem pomensko enak frazemu *ponoči je vsaka krava črna/mavra*, ki pa ga pri Pleteršniku zasledimo. Frazem *varuj se tistih mačk, katere spredaj ližejo in zadaj praskajo* imata le Metelko in Murko, lahko bi sklepali, da se Murko tu zgleduje po Metelku, prav tako pri frazemu *kadar mačke ni doma, miši plešejo* ter *kjer miši, tam tatje*. Lahko sklepamo tudi, da ker frazema v Pleteršnikovem slovarju ni, ga ne navaja niti Glonar. Frazem *gorje mu, pri komer se miši in mačke bratijo* imata le Metelko in Pleteršnik.

5.7 DANAŠNJE STANJE

V izbranem gradivu smo našli in analizirali kar pester nabor živalske frazeologije, sedaj pa bomo te enote skušali uvrstiti v današnji jezikovni okvir. V pomoč nam bosta *SSKJ* in referenčni korpus slovenskega jezika *FidaPLUS*.

- BIK: V slovarju najdemo frazem *kamor je šel bik, naj gre še štrik*, ki pomensko ustreza Glonarjevemu frazemu, *kamor je šla krava, naj gre še tele*. V frazeološkem geslu se nahajata še frazema *zgrabiti bika za roge* in *ne bodi se z bikom!*, prav tako pod geslom *gledati* najdemo frazem *gledati kot bik, tele v nova vrata*. Pod geslom *močen* najdemo frazem *močen kot bik*. V korpusu pa dobimo kar nekaj zadetkov za *biti močan kot bik* in nekaj za *biti trmast kot bik*, prav tako pa 36 zadetkov za frazem *kamor je šel bik, naj gre še štrik*.
- ČEBELA: V SSKJ najdemo frazem *pridna kot čebela*, seveda ne v frazeološkem geslu in tudi pridevnik v obliki za ženski spol ne predstavlja slovarskega navajanja. V korpusu smo našli 20 zadetkov za frazem *biti priden kot čebela*. Frazema *čebele pasti* nismo našli ne v slovarju ne v korpusu. Torej danes čebela pomeni zgolj nekaj pozitivnega, ne lenarjenja, če pa sklepamo iz svoje lastne vednosti, lahko rečemo, da nam je frazem *čebele pasti* poznan.
- GOS: Zdi se, da danes uporabljamo samo preneseni pomen besede *gos*, ali kot take primere poimenuje Telija, besedne etalone, v smislu *ti si prava gos!*, SSKJ namreč navaja, da gre za 'neumno, navadno domišljavo žensko'. Sicer smo v slovarju našli še zapis *gosi so se gagajoč razkropile*, in sicer pod drugim, ekspresivnim pomenom glagola *gagati*, pod iztočnico *neumen* kot psovko *gos neumna*. Tudi v korpusu drugačnih zadetkov ni bilo, bilo je opaziti npr. *nesla se je kot gos*, ko pa smo seznan z iskalnim pogojem *#1gos* uredili po kolokatorjih, je bil na drugem mestu glagol *biti*, zato lahko sklepamo, da se ta nanaša predvsem na preneseni pomen.
- GOVEDO: Tudi v SSKJ najdemo preneseni pomen, torej 'neroden, navadno surov človek', prav tako pa pod geslom *zagoveden* najdemo psovko *govedo zagovedeno*. V korpus smo vpisali iskalni niz *kot_govedo* in našli primerjave človeka z govedom, v večini slabšalne, tudi *prežvekovati kot govedo, biti preganjan kot govedo* ipd. Iskanje po lemi, torej *#1govedo*, nam da zelo veliko zadetkov, če jih uredimo po kolokatorjih, je glagol *biti* zopet zelo

- zastopan, torej lahko sklepamo podobno kot že zgoraj pri *gosi*, da gre v večini primerov gotovo za preneseni pomen, v pomenu 'biti govedo'.
- JAREC: S to sestavino ni ne v *SSKJ* ne v korpusu nobenega frazema. V korpusu smo zasledili le primer *kot jarec je prhnil*.
  - KOBILA: V gradivu smo našli le en frazem s sestavino *kobila*, in sicer *kiri pastuha h' kobili puša*, katerega pomen pa nam ni znan. Našli smo le preneseni pomen, tako kot tudi danes v *SSKJ*, gre za 'navadno mlajšo žensko močne postave'. V *SSKJ* najdemo tudi frazem *kovačeva kobila je zmeraj bosa*. V korpusu je le en zadetek, kjer se *biti kobila* pojavi v prenesenem pomenu.
  - KOKLJA: V slovarju najdemo pod geslom *koklja* preneseni pomen, označbo za 'nerodno starejšo žensko, ki veliko govori', prav tako tudi frazem *naj ga koklja brcne*. Prav tako v *SSKJ* najdemo še frazeme *čepi nad svojim razredom kakor koklja nad piščanci* v pomenu 'ga varuje' in *sedi kot koklja na jajcih*, v pomenu 'zelo vztrajno'. Tudi v korpusu najdemo podobno sliko, *kokljo* kot označbo za starejšo žensko, povezovanje valjenja jajc z vztrajnostjo in pa frazem *naj ga koklja brcne*.
  - KOKOŠ: Pod geslom *kokoš* v slovarju najdemo frazem *pri moji kokoši*, vendar kar pod glavnim pomenom. V frazeološkem gnezdu pa najdemo *hoditi s kokošmi spat*, torej 'zgodaj hoditi spat' in *po tistem dogodku se je vedel kot mokra kokoš*, 'vedel se je zelo ponižno, boječe'. V slovarju ni variante *tudi slepa kokoš včasih zrno najde*, prav tako ni frazema *rajši imam danes jajce kakor jutri kokoš*. V korpusu smo frazema našli, vendar zgolj po en primer za vsakega.
  - KONJ: Tudi frazemov s sestavino *konj* smo v obravnavanem gradivu našli veliko. Izmed teh v *SSKJ* najdemo: *beseda ni konj; podarjenemu konju se ne gleda na zobe; delati iz muhe konja; biti na konju; gara kot konj; je močna kot konj; zmeraj je na cesti kot konjska figa*. *Gara kot konj* nekako pomensko ustreza frazemu *delati kot konj*. V *SSKJ* poleg teh frazemov najdemo še frazem *bil je vedno na cesti kot fijakarski konj*. Tudi v *FidiPLUS* je več zadetkov za *garati kot konj* kot za *delati kot konj*. Veliko je zadetkov

- tudi za frazem *beseda ni konj* in *podarjenemu konju se ne gleda na zobe*, vendar pa je večkrat uporabljena oblika *podarjenemu konju se ne gleda v zobe*. Največ je bilo zadetkov za frazem *biti na konju*. Frazem *izpreči konje* se tudi v 3 zadetkih pojavi v prenesenem pomenu, frazem *zmeraj je na cesti kot konjska figa* pa v 2 primerih, najdemo pa le en zapis frazema *močan kot konj*. Ostalih frazemov nismo našli ne v korpusu ne v slovarju.
- KOZA: Tudi s sestavino *koza* smo našli v obravnavanem gradivu veliko frazemov. V SSKJ najdemo tem prekrivne le frazeme: *narediti tako, da bo volk sit in koza cela; ugnal ga je v kozji rog; spraviti koga v kozji rog; naučiti koga kozjih molitvic in pa fant je zvit kot kozji rog*, v slovarju sicer najdemo še frazem *skače kot koza* in *pa kot psovko*, torej 'neumna domišljava ženska', *koza neumna* in *koza kozasta*. V korpusu najdemo 138 zadetkov za iskalni niz *#1ugnati_v_kozji_rog* in le 5 za *#1spraviti_v_kozji_rog*. Iskalna niza *#1naučiti_kozjih_molitvic* : *#1učiti_kozjih_molitvic* se pojavljata v razmerju 43 : 26. Za frazem *biti zvit kot kozji rog* v korpusu ni zadetkov. Frazem *narediti tako, da bo volk sit in koza cela* se v takšni ali drugačni obliki v korpusu pojavi v 439 primerih, medtem le enkrat s sestavino *ovca*. Prav tako smo v korpusu našli 1 zapis frazema *da ima koza denar, gospa bi ji rekli* ter 2 zapisa za frazem *koza laže, rog pa ne*.
  - KOZEL: V SSKJ najdemo dva prekrivna frazema, in sicer *smrdi kot kozel* in *streljati kozle*, sicer najdemo še frazem 'vzdihovali so nad napakami in iskali grešnega kozla'. Zanimivo, da v slovarju ni omenjenega *kozla* v pomenu 'kozle prevračati', je pa omenjen preneseni pomen, torej 'neumen, nesramen človek, po navadi star' in pa tudi 'objesten, pohoten moški'. V korpusu najdemo 305 zapisov s frazemom *biti grešni kozel* in 39 s frazemom *streljati kozle*. Zasledili smo tudi en primer s frazemom *prevračati kozle*, in sicer v obliki *prekopicevati kozle*.
  - KRAVA: V zvezi s *kravo* smo v analiziranem gradivu našli kar veliko frazemov, tudi v SSKJ najdemo kar nekaj izmed teh: *bil je pijan kot krava; ima dolg jezik kot krava rep; temu bi se še krave smejale; kravo s svedrom dreti; ponoči je vsaka krava črna; vse skupaj je pet krav za en groš; ponoči*

je vsaka krava mavra; krava pri gobcu molze; pije kot goba, krava, žolna. Zanimivo je npr., da ima danes frazem *imeti jezik kot krava rep* zraven še sestavino *dolg*, torej *dolg jezik*, tako nam je pomen frazema že na prvi pogled razviden. V korpusu ne najdemo le frazemov *ponoči je vsaka krava mavra* in *vse skupaj je pet krav za en groš*. Za ostale frazeme iz analiziranega gradiva ne dobimo veliko zadetkov, manj kot deset, izjema je frazem *še krave se ti bodo smejale*, kjer dobimo 19 zadetkov. V korpusu nismo našli tudi nobenega izmed ostalih frazemov. Frazema *biti nekomu molzna krava* ne najdemo v slovarju, vendar pa se besedna zveza *molzna krava* v slovarju pojavi večkrat, vendar zgolj kot termin. V korpusu pa ta frazem zasledimo v pomenu 'izkoriščati koga vse predolgo čas', torej: 'biti molzna krava, biti izkoriščan v korist drugih'. V *SSKJ* smo našli še frazem *saj nisva skupaj krav pasla*, ki je danes mogoče še najbolj rabljen.

- **KURA:** V slovarju najdemo frazeme *zbeگان kot kura, hoditi s kurami spat* in *tudi slepa kura včasih zrno najde*. Zanimivo, da je frazem *hoditi s kurami/kokošmi spat* naveden v obeh oblikah, medtem ko je frazem *tudi slepa kura včasih zrno najde* brez variantne oblike in naveden pod vsemi sestavinami frazema, torej pod *slep, kura, zrno* in *najti*. Tudi v korpusu je več zadetkov s sestavino *kura*, tj. 27 zadetkov za iskalni niz *slepa_kura_zrno_najde* in 1 zadetek za *slepa_kokoš_zrno_najde*. Ni pa sploh nobenega zadetka za frazem *hoditi s kokošmi spat*, medtem ko imamo 10 zadetkov za isti frazem, vendar z variantno sestavino *kura*, torej *hoditi s kurami spat*. Pod iztočnico *moker* v slovarju najdemo frazem *drži se kakor mokra kura*, torej 'boječe, preplašeno', podobno kot prej s sestavino *kokoš*.
- **MAČKA/MAČEK:** Tudi s tema dvema sestavinama smo našli veliko frazeološkega gradiva. V *SSKJ* je nekaj prekrivnega: *hodi kakor mačka okrog vrele kaše; kar mačka rodi, miši lovi; kadar mačke ni doma, miši plešejo; siten kakor breja mačka; kupiti mačka v žaklju in kupiti mačka v vreči; to ni mačji kašelj in to niso mačje solze; boj se tistega, ki spredaj liže, zadaj praska*. Poleg tega gradiva pa v slovarju najdemo še: *igra se z njim*

kot mačka z miško; prišel je potihlo kot mačka; trdoživ kot mačka; knjige prenaša iz kota v kot kakor mačka mlade; (črna) mačka mi je prekrižala pot; če mački na rep stopiš, zacvili. V korpusu je več variant frazema *hoditi kot mačka okrog vrele kaše* kot *hoditi kot maček okrog vrele kaše*, in sicer v razmerju 18 : 6. Prav tako imamo za frazem *kupiti mačka v žaklju (vreči)* le 2 zadetka z *vrečo* in 74 z *žakljem*. Od ostalih že omenjenih frazemov v korpusu ni frazema *biti vtisnjen kakor breja mačka*, največ zadetkov, kar 1411, dobimo za iskalni niz *mačji_kašelj*. Na frazem *mačko boš dobil* v pomenu 'nič' lahko v SSKJ sklepamo pri drugem pomenu, kjer je *mačka* navedena kot v prislovni rabi, izraža močno zanikanje. Z razliko od slovarja pa v korpusu najdemo tri zadetke za frazem *vse mačke so ponoči črne*.

- MIŠ: V SSKJ najdemo prekrivne frazeme: *bila je tiho kot miš; biti moker kot miš; ni ne tič ne miš* in *pol tič(a) pol miš(a); reven kot cerkvena miš*; besedna zveza *loviti slepe miši* pa je omenjena zgolj samo kot termin in ne v prenesenem pomenu 'slepomišiti'. V slovarju sicer najdemo še frazeološko besedno zvezo *gleda kakor miš iz moke*. V korpusu najdemo 117 zadetkov za frazem *reven kot cerkvena miš* in 4 brez sestavine *cerkvena*. V korpusu najdemo tudi ostale omenjene frazeme in pa tudi prenesen pomen besedne zveze *loviti slepe miši*, prav tako izražen z enobesedno sopomenko 'slepomišiti'. Nikjer pa ni najti frazema *kjer miši, tam tatje*.
- OSEL: V SSKJ najdemo naslednje frazeme, ki so prekrivni z obravnavanim gradivom: *za hrbtom mu je kazal osle; osel gre samo enkrat na led*; kot psovka: *molči, osel; ti osel neumni, stari*. Zadnji je po pomenu identičen frazemu *osel ti oslasti!* Zasledimo tudi frazem *kjer osel leži, dlako pusti* in pa *ti si kronan(i) osel*, ki ima kvalifikator pog. V korpusu najdemo kar nekaj zadetkov za frazem *osel gre samo enkrat na led* in pa tudi en zadetek za frazem *pošlji osla križem svet, nazaj ti pride uhat kot pred*, še največ pa je bilo zadetkov za *kazati osle komu*. Težko je ugotoviti, kako je s prenesenim pomenom besede *osel*, kajti zraven se izpišejo vsi drugi pomeni besede. Pet smo jih našli, ko smo iskali po nizu *ti_osel* in *osel_ti*. Iskalni niz #1 *osel*

smo uredili tudi po kolokatorjih in na drugem mestu se je zopet pojavil glagol biti, tako lahko tudi v tem primeru sklepamo, da gre v večini primerov za preneseni pomen, torej 'biti osel'.

- OVCA: V SSKJ ni nobenega prekrivnega frazema, najdemo preneseni pomen *razbežali so se kakor ovce* in frazeme *krotek kot ovca, je črna ovca v družini* in *bili so kakor ovce brez pastirja*. Zanimivo, da v slovarju ni frazema *izgubljena ovca*, vendar pa se frazem *bili so kakor ovce brez pastirja* pomensko prekriva s pomenom frazema *izgubljena ovca*. Omenjen je preneseni pomen 'biti ponižen, pohleven kot ovca'. Tudi v korpusu najdemo le 7 primerov za frazem *izgubljena ovca*. Najdemo tudi 1 primer frazema *biti neumen kot ovca*. V korpusu za iskalni niz *kot_#1ovca* dobimo 186 zadetkov, kjer se *ovca* pojavlja v prenesenem pomenu, v 2 primerih tudi v pomenu *slediti nekomu slepo kot ovce*.
- PES: S sestavino *pes* smo v analiziranem gradivu našli največ frazemov, ti imajo vedno negativno konotacijo. V SSKJ tako najdemo naslednje prekrivne frazeme: *biti lačen kot pes; ozmerjati koga kot psa; ni pes, da ga ne bi dohiteli* in *ni pes, da tega tudi jaz ne bi zmogel; vem, kam pes taco moli; ko je obubožal, ga še pes ni povohal, takih knjig pri nas še pes ne povoha* in *nisi vreden, da te pes povoha; tadvá sta si, se gledata kot pes in maček; počutim se kot pes v cerkvi; naj se pes obesi, če sem vedel za to; izgovor je dober, tudi če ga pes na repu prinese; enkrat z betom, drugič s psom*. V slovarju najdemo še frazeme: *biti komu pokoren, vdan, zvest kot pes; laže, kot pes teče; odšel je kot pretepen pes; gleda me kot psa; pobili so jo kot psa; tega še psu ne privoščim; še pes ima rad pri jedi mir, pes, ki laja, ne grize* in *dosti psov je zajčja smrt*. Izmed teh ima le frazem *biti (komu) pokoren, vdan, zvest kakor pes* pozitivno konotacijo. V korpusu ne najdemo frazema *zmerjati koga kot psa* in *enkrat z betom, drugič s psom*. Še največ je zadetkov za frazema *vedeti, kam pes taco (nogo) moli* in *gledati se kot pes in mačka*, drugih zadetkov ni veliko, večinoma se številka giblje pod deset ali celo pod pet. V korpusu se frazem *vedeti, kam pes taco (nogo) moli* sploh ne pojavi s sestavino *noga*. V SSKJ se na nekaj mestih

- pojavi *pes* v besedni zvezi *pes si liže rano* in predvidevamo lahko, da je iz tega izpeljan frazem *lizati si rane*.
- PETELIN: Danes v slovarju najdemo frazeme, ki se pomensko ujemajo z Glonarjevim frazemom *postavljati se (oblastno, ošabno) kakor petelin na gnoju*, in sicer: *hodil je po vasi kakor petelin; drži se kot petelin na gnoju; postavlja se ko petelin na gnoju; ošaben je kot petelin na gnoju; repenčiti se kakor petelin na gnoju; košati se kakor petelin / košatil se je s svojimi uspehi*. Nekaj je tudi frazemov, ki se nanašajo na petelinovo petje: *petelini so že odpeli, ko je vstal; petelin ga je izpel*, kar pomeni 'napovedal njegovo smrt'; *vstal je, preden je zapel petelin; petelin je zapel beli dan; petelin je dvakrat zapel* (biblični frazem) in *zapel je petelin na strehi*, v pomenu 'začelo je goreti'. Najdemo še frazem *vstajati s petelini*. Frazema *petelin ti bo hlače pomeril* pa ni ne v slovarju ne v korpusu. Danes rabljen frazem je *izprašiti, pomeriti hlače komu* ali pa kar s sestavino *pes, torej pes pomeri hlače komu*, v korpusu najdemo zgolj en zadetek s tem frazemom in sestavino *mrcina* namesto *pes*.
  - PRASE: Tako kot v Pleteršnikovem slovarju, najdemo psovko *ti prase, ti!* tudi v SSKJ najdemo psovko *prekleta prase*. Seveda pa je zapisan tudi preneseni pomen, torej 'ničvreden, malovreden človek'. Pod geslom *babelonski* pa najdemo staro luteransko kletvico za katoličane *prase babelonsko*. V korpusu najdemo en točno tak zapis, le z vejico na drugem mestu, kot v Pleteršnikovem slovarju, torej *ti, prase ti!* Prav tako pa za iskalni niz *#1prase* dobimo 219 zadetkov, v katerih sestavina *prase* nastopa večinoma v prenesenem pomenu, slabšalno, največkrat se nanaša na malomarnost, ničvrednost, umazanost, debelost človeka.
  - PRASICA: V SSKJ najdemo prekrivni frazem, in sicer *pristoji mu kakor prasici sedlo*. Poleg tega pa je zapisana tudi psovka *prastica lažniva* in pa preneseni pomen 'ničvreden, malovreden človek'. V korpusu za omenjeni frazem ni zadetkov. Dobimo pa 746 zadetkov za iskalni niz *#1prastica*, kjer se *prastica* največkrat nanaša na ničvrednega človeka, torej je rabljena v prenesenem in slabšalnem pomenu, velikokrat kot zmerljivka.

- PSICA: S to sestavino v *SSKJ* najdemo kletvico *psica nesramna*, sploh se *psica* nanaša tudi na 'hudobno, zlobno, ničvredno žensko'. Tudi v korpusu najdemo veliko zadetkov s sestavino *psica* v prenesenem, negativnem, slabšalnem pomenu.
- PURAN: V slovarju najdemo le dva frazema, in sicer *napihnjen kot puran* in *rdeč kot puran*, ki delno pomensko ustrezata frazemu *biti jezen kot puran*. V frazeološkem gnezdu gesla *puran* pa se nahaja frazem *puran vozi kočijo*, kar pomeni, da 'hodi s pahljačasto razprtim repom'. V korpusu najdemo le dva zadetka, da 'se nekdo obnaša kot pav, ki vozi kočijo', torej 'se obnaša, kot da je že zmagal'.
- PUTA: Frazem *jajce več kot puta* najdemo tako v slovarju kot v korpusu. Vendar pa v korpusu najdemo le en zadetek s sestavino *puta* in dva s sestavino *kura*, tako sklepamo, da je frazem danes malo rabljen.
- SVINJA: V *SSKJ* smo našli dva prekrivna frazema, in sicer *pada se mu kot svinji sedlo* in *s knjigo dela kot svinja z mehcom*, zadnji frazem pa se nahaja tudi pod geslom *ravnati*, torej *ravnati s čim kot svinja z mehcom*. Prav tako pa v slovarju najdemo še frazem *pijan kot svinja* in kot psovko *svinja pijana*. Omenjen je tudi preneseni pomen, torej 'ničvreden, malovreden človek'. V korpusu je razmerje med iskalnima nizoma *#1delati_kot_svinja* in *#1ravnati_kot_svinja* 45 : 21 zadetkov. Našli smo 2 zapisa za frazem *podati se komu kaj kot svinji sedlo*. Najdemo tudi 244 zadetkov za iskalni niz *kot_#1svinja*, kjer je *svinja* rabljena v večini v prenesenem pomenu, torej kot slabšalna označba za človeka. Nekaj je tudi primerov, ko je *svinja* rabljena v pomenu 'zelo', npr. *moraš biti bogat kot svinja*.
- TELE: V *SSKJ* najdemo frazem *gledati kot tele v nova vrata* tudi z variantno sestavino *bik*. Prav tako pod geslom *tele* najdemo frazeme *neumen je kot tele*, *pojedel bi pol teleta*, *častiti zlato tele* in *vsako tele ima svoje veselje*, prav tako pa v prenesenem pomenu *tele* pomeni 'neumnega, nespametnega človeka, zaradi mladosti, neizkušenosti'. Tudi v korpusu nismo našli frazema *gledati kot zabodeno tele*, bilo pa je nekaj zadetkov za

gledati kot tele v nova vrata, vendar ne veliko, prav tako tudi v korpusu ni primera z variantno sestavino *bik*.

- VOL: Tudi v *SSKJ* najdemo frazema *gledati kot zaboden vol* in *boljše prihranjeno jajce kot sneden vol*. Poleg teh frazemov pod geslom *vol* najdemo še *tepsti koga kot vola* in v frazeološkem gnezdu *lačen sem, da bi vola pojedel, s parom volov me ne spraviš tja* in *to je žganje za vola ubit(i)*, prav tako pa imamo preneseni pomen 'neumen, nedomiseln človek', pod geslom *zabit* pa še ponazorjeno s primerom *zabit je kot vol*. Pod geslom *volič* najdemo frazem *od vola uči se volati volič* s kvalifikatorjem *star.* in tako lahko sklepamo, da se je *SSKJ* tu nanašal na Glonarjev slovar. V korpusu smo našli primer s frazemom *delati iz komarja vola*, in sicer *ljudje iz komarja vola naredo*. Tudi v korpusu ni primera za frazemsko varianto *gledati kot vol v nova vrata*.
- ZAJEC: S to sestavino smo v *SSKJ* našli oba v analiziranem gradivu najdena frazema: *v tem grmu tiči zajec; na to se razume, spozna kakor zajec na boben*. Prav tako pa so v slovarju še frazemi: *skoraj še nikoli ni zajca ujel, komaj ga pa je, noče biti poskusni zajec, sliši kot zajec, spi kot zajec, beži ko zajec* in *teče kot zajec*. Seveda oba frazema iz analiziranega gradiva najdemo tudi v korpusu. Tudi pod iskalnim nizom *kot_#1zajec* dobimo 276 zadetkov, kjer je sestavina *zajec* v večini primerov rabljena v prenesenem pomenu, torej se nanaša na zajčjo plahost, hitrost, skakanje, nemoč, npr. *postrelili so jih kot zajce*.
- ŽIVINA: V slovarju seveda najdemo frazem *delati kot (črna) živina*, tudi v variantni obliki *gara ko črna živina*, prav tako tudi *peha se kot črna živina* kot že pri Pleteršniku in *roboča kot črna živina*. Najdemo tudi frazeme *pije kot živina* in *ravnati s kom kot z živino*, prav tako pa je zajet tudi preneseni pomen, torej označba za 'nasilnega, surovega človeka' in 'pomembnega, vplivnega človeka'. V korpusu smo iskali po nizu *kot_#1živina* in v večini primerov dobili prenesen pomen besede *živina*, seveda v slabšalnem pomenu, torej 'ravnati s kom kot z živino'. Našli pa smo le pet primerov za frazem *delati kot črna živina*.

- **ŽREBE:** V *SSKJ* najdemo le frazem *skakati kot žrebe*, ki pomensko ustreza Glonarjevemu frazemu *biti razposajen kot žrebe na paši*. Tudi v korpusu smo našli 3 zadetke, kjer je beseda *žrebe* uporabljena v prenesenem pomenu, torej *biti iskriv, razposajen kot žrebe*.

6 RAZPRAVA

Gradivo smo v celoti analizirali, upoštevali vsa vprašanja, postavljena v metodološkem delu. Na tem mestu želimo ugotovitve strnjeno povzeti in komentirati.

Ob sami analizi Glonarjevega slovarja smo ugotovili, da avtor frazeološke enote navaja dokaj nedosledno, vendar pa jih tako tudi še sodobni razlagalni slovarji. Največkrat obravnavane frazeme zasledimo kar pod slovarskim geslom, ki se nanaša na domačo žival, torej pod »glavnimi«
sestavinami. Imamo kar 24 gesel domačih živali, kjer najdemo skupno 78 frazemov, in pa 32 ostalih gesel, kjer se prav tako pojavijo frazemi s sestavino domače živali, vendar pa gre v 20 primerih za variante frazemov, ki so zapisani pod geslom domače živali. Sicer Glonar navaja frazeme ali slovarsko (takih primerov je 23) ali kot rečenice in pragmatične frazeme.

Frazemske variante se v Glonarjevem slovarju ne pojavljajo pogosto, tako imamo primere: *slepa kokoš tudi včasih zrno najde* in *tudi slepa kokoš zrno najde*; *pijan kakor krava* in *pijan kakor mavra*; *težko je ovca cela* in *volk sit* in *volk sit in ovca cela*; *vidi se, kam pes taco moli* in *kam pes taco moli*; *naj se pes (vrag) obesi* in *ni pes (vrag), da ne bi*; *mačji kašelj*, *mačje solze* in *mačje (mačkinje) solze*; *mačka v žaklju kupiti* in *kupiti mačka v žaklju*; *na to se razumeš kakor zajec na boben* in *kakor zajec na boben se na kaj razumeti*; *v tem grmu tiči zajec* in *v tem grmu zajec tiči*. Nekaj pa je tudi oblik rabe, kjer je glagolska sestavina navedena enkrat v nedoločniku, torej imamo slovarsko navajanje, drugič pa v 3. osebi ednine

in 3. osebi dvojine. Taki primeri so: *gledati kakor tele v nova vrata* in *gleda kakor tele v nova vrata*; *gledati kakor zabodeno tele* in *gleda kakor zabodeno tele*; *gledata se kakor pes in mačka* in *gledati se kakor pes in mačka*. Na podlagi analize vsega gradiva lahko rečemo, da ima Pleteršnik v slovarju veliko več variant, seveda zato, ker ima v slovarju tudi več frazeološkega gradiva.

Glonar v kar veliko primerih frazeme pomensko opisuje, takih enot je 40. Pomene pripiše frazemom ali za dvopičjem ali v oklepaju, ponekod kombinirano, kjer pa gre za pragmatične frazeme, je navadno prisotno navodilo za branje pred samim frazemom. V največ primerih Glonar frazeme opiše s parafrazo, 7 je tudi primerov, kjer navede enobesedno sopomenko, zanimivi pa so primeri, kjer je razložen le nemotivirani del pomena. Vendar pa Glonar v večini primerov upošteva le denotativni pomen frazemov, konotativni pomen eksplicitno zapiše le v primeru *kozla ustreliti* (ironično).

Ugotovili smo, da se v precej primerih Glonar naslanja na Pleteršnika, kolikor na to lahko sklepamo iz tega, da je frazem mogoče najti le pri Pleteršniku in Glonarju. V nekaterih primerih je navezovanje jasno, npr. *osle moliti komu* in *ni pes (vrag), da ne bi*. Seveda ima Pleteršnik nekoliko več frazeološkega gradiva in v slovarju tudi navedenih več variant. Ko smo pregledovali Pleteršnikov slovar, je bilo že na prvi pogled mogoče reči, da je le-ta bogat s frazeologijo, čeprav tudi Glonarju ne moremo odreči tega. Vendar pa se jasno vidi, da ponekod želi biti Glonar bolj normodajen, npr. že večkrat omenjen primer *kokoš : kura*. Na to pa sklepamo tudi iz ostalega slovarskega gradiva, ne le frazeološkega. Glonar se v večji meri navezuje na Pleteršnika kot na ostale obravnavane vire, vendar pa je še vedno več frazeoloških enot, ki jih ima samo Glonar in ne Pleteršnik, od tistih, ki jih imata oba, s tem mislimo na frazeološke enote, ki jih je moč najti le v teh dveh slovarjih. Tako na nek način Glonar le sledi svoji izjavi iz uvoda v slovar, torej, da ne povzema iz mrtvega slovarja. Na tem mestu se odpira zanimiva tema za nadaljnje raziskovanje, kako je z ostalo frazeologijo v teh dveh slovarjih, koliko je dejansko prekrivne, torej ali Glonar res sledi svojim načelom.

Analizirano gradivo je obsežno, pod nekaterimi gesli tako najdemo zelo veliko frazeoloških enot, taka so npr. *pes*, *mačka*, *krava in koza*. Zanimivo je, da je

gradivo zelo raznoliko, seveda se nekatere frazeološke enote pojavljajo konstantno pri več avtorjih, vendar pa je tudi kar nekaj takih, ki se pojavijo samo pri določenem avtorju. Še zlasti zanimive so nekatere frazeološke enote, ki se zdijo nerazumljive in jim tako danes ne znamo pripisati ustreznega pomena, o pomenu lahko le sklepamo, npr. *če bi ludi ne umerli, se konji ne derli, bi svet davnu poderli; mrtev za kure; kiri pastuha h' kobili puša; ogrešiti se ne sme ne človek ne živina, ne govedo ne drobnice*. Glonarjev slovar, ki je od obravnavanih virov najmlajši, tako nekaj gradiva povzema, kar 70 pa je frazemov, ki jih pri Glonarju ne najdemo, torej skoraj polovica. Nekaterih izmed teh pa ne najdemo niti v *SSKJ*, tako lahko vidimo, da del frazeologije izginja iz rabe, taki so npr. frazemi *črna krava ima vsaj belo mleko, mrtev za kure, po oslovei viži, kdor se med otrobe meša, ga svine snedo, gospodariti kakor pes v konpljah, kjer meso, tam psi* ipd.

S primerjanjem gradiva s *SSKJ* in korpusom *FidaPLUS* se nam je pokazalo podobno stanje kot s primerjanjem Glonarja in ostalih avtorjev, torej da je živalske frazeologije danes manj. Pod drugi strani pa lahko najdemo veliko frazemov, ki jih v analiziranem gradivu ni bilo. Tako je jasno, da se podoba frazeologije skozi zgodovino zelo spreminja, v veliki meri zaradi kulturnega in družbenega razvoja, tako je danes več frazemov, ki se nanašajo na današnje politične razmere, in manj takih, ki se pomensko nanašajo na kmečko življenje, kar se zelo dobro vidi pri izbrani frazeologiji, saj je npr. frazemov s sestavino *krava* danes občutno manj, prisotni pa so nekateri novi npr. *skupaj pasti krave*. Prav tako npr. v gradivu nismo našli frazema *biti grešni kozel*, ki je danes zelo pogosto rabljen frazem. V veliki meri so danes prisotni besedni etaloni, izpeljani iz poimenovanj za živali, saj se večina živali v korpusu pojavi kot označb za človeka, največkrat z negativno konotacijo. Tudi pa v analiziranem gradivu nismo našli frazema *kjer osel leži, (tam) dlako pusti*, ki je danes poleg frazema *osel gre le enkrat na led* najbolj znan in lahko bi sklepali tudi rabljen. Glede rabe najdenih in obravnavanih frazemov danes lahko seveda zgolj sklepamo iz pojavljanja le-teh v korpusu, kako pa je z rabo v govoru, pa več kot iz lastnih izkušenj ne moremo trditi.

7 ZAKLJUČEK

Cilj diplomskega dela je bil pregledati živalsko frazeologijo v Glonarjevem slovarju in jo nadalje primerjati s Pleteršnikovim, Murkovim in Gutsmanovim slovarjem ter Metelkovo slovnico. V ta namen je nastala tudi zbirka frazemov, ki smo jih kasneje še podrobneje analizirali.

Glonarjev slovar vsebuje kar veliko živalske frazeologije, v njem smo našli 80 frazeoloških enot, več jih je le v Pleteršnikovem, ki pa je tudi sicer obsežnejši. Nabor frazeologije v Glonarjevem slovarju je zelo pester, sploh pa je le-ta zanimiva z vidika pripisovanja pomenov posameznim frazemom, saj je to prvi enojezični slovenski slovar, torej tudi razlagalni slovar. Sicer pa se Glonar v kar nekaj primerih zgleduje po Pleteršniku, nekje je bilo to zelo očitno, drugje pa smo na to sklepali, ker se je npr. določen frazem pojavil le v Pleteršnikovem in Glonarjevem slovarju. Zdi se, da se je Glonar na druge avtorje navezoval v manjši meri. Je pa izredno zanimivo imeti zbrano vso obdelano živalsko frazeologijo na enem mestu, saj tako vidimo, kako se je le-ta skozi čas, od srede druge polovice 18. stoletja in vse do začetka 20. stoletja, spreminjala.

Spremenil se je nabor živalske frazeologije od Glonarja do danes, kaj šele od Gutsmana do danes. Seveda so nekateri frazemi ostali še danes isti, tako npr. *podarjenemu konju se ne gleda na zobe*,³⁴ *delati s čim kakor svinja z mehcom* ipd. Veliko pa je frazemov, ki so očitno izginili iz rabe, tako npr. *krava pri gobcu molze*, *Bog že ve, kateri kozi rog/rep odbije/krači*, *znati od jalove koze mleko dobiti* ipd. Danes se pojavi tudi veliko novih frazemov, ki jih včasih niso poznali, vsaj mi jih nismo našli v analiziranem gradivu, npr. *krave skupaj pasti*, *lažeš kot pes teče*, *kjer osel leži*, *(tam) dlako pusti* ipd.

Diplomsko delo je tako še en dokaz, kako se frazeologija spreminja v luči kulture in družbenih sprememb, kako vedno znova pisano obarva jezik.

---

³⁴ Zanimivo je, da je frazem v SSKJ zapisan le v tej obliki, v korpusu pa najdemo več zadetkov z varianto *podarjenemu konju se ne gleda v zobe*. Tudi sicer je zadnja oblika, sklepamo iz svoje lastne vednosti, bolj znana.

8 VIRI IN LITERATURA

8.1 VIRI

1. GLONAR, Joža (1936). *Slovar slovenskega jezika*. Ljubljana: Umetniška propaganda.
2. GUTSMAN, Ožbalt (1789). *Deutsch-windisches Wörterbuch mit einer Sammlung der verdeutschten windischen Stammwörter, und einiger vorzüglichern abstammenden Wörter*. Graz: Institut für Slawistik der Universität, 1999.
3. KRŽIŠNIK, Erika (1999). Frazeologija v Murkovem slovarju. *Murkov zbornik*. Maribor. 313–347.
4. METELKO, Franc (1825). *Lehrgebäude der slowenischen Sprache im Königreiche Illyrien und in den benachbarten Provinzen: nach dem Lehrgebäude der böhm. Sprache des Hrn. Abbé Dobrowsky*. Laibach: gedruckt bey Leopold Eger.
5. PLETERŠNIK, Maks (1894–1895). *Slovensko-nemški slovar. Transliterirana izdaja*. Ljubljana: Znanstveno raziskovalni center SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, 2006.
6. *Slovar slovenskega knjižnega jezika z Odzadnjim slovarjem slovenskega jezika in Besediščem slovenskega jezika z oblikoslovnimi podatki (elektronski vir) (2005)*. Ljubljana: DZS.
7. *FidaPLUS. Korpus slovenskega jezika*. <http://www.fidaplus.net/>

8. 2 LITERATURA

1. GANTAR, Polona (2002). Temeljne prvine zasnove frazeološkega slovarja. *Slavistična revija* 50/1. 29–47.
2. GANTAR, Polona (2000). Stalnost in spremenljivost frazema v slovarju. *Współczesna polska i słoweńska sytuacja językowa*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta. 209–233.
3. HAJNŠEK HOLZ, Milena (1997). Glonar – slovaropisec. *Glasnik slovenske matice* 21/1–2. 12–20.
4. HAJNŠEK HOLZ, Milena (1996). Glonarjev slovar v primerjavi s Pleteršnikovim. *Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar. Zbornik s simpozija '96 v Pišecah*. Novo mesto: Dolenjska založba. 127–136.
5. HUMAR, Marjeta (1996). Frazeologija kot ponazarjalno gradivo v Pleteršnikovem slovarju. *Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar. Zbornik s simpozija '96 v Pišecah*. Novo mesto: Dolenjska založba. 87–96.
6. JESENŠEK, Vida (2004). Frazeologija v Pleteršnikovem Slovensko-nemškem slovarju: Jezikovnosistemska in prevodna ustreznost. *Besedoslovne lastnosti slovenskega jezika. Slovenska zemljepisna imena*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 241–252.
7. JURGEN PETERMANN, Manheim (1998). Frazeologija v slovarju slovenskega knjižnega jezika (I–IV). Nekaj osnovnih vprašanj vloge frazeologije v slovarju. *Obdobja*, 8. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 301–310.
8. KRŽIŠNIK, Erika (1994). Frazeologija kot izražanje v podobah. *Pouk slovenščine malo drugače*. Trzin: Different. 91–103.

9. KRŽIŠNIK, Erika (1996). Norma v frazeologiji in odstopi od nje v besedilih. *Slavistična revija* 44/2. 133–154.

10. KRŽIŠNIK, Erika (1997). Gutsmanovo razumevanje stalnih besednih zvez. *Jezikoslovne in literarnovedne razprave. Zbornik srečanja 6. srečanja slavistov*. Celovec – Ljubljana, 1989. 27–37.

11. KRŽIŠNIK, Erika (2000). Biblične stalne zveze v Slovarju slovenskega knjižnega jezika in v slovenskem jeziku. *Razprave/Dissertationes XVII*. Ljubljana: SAZU.

12. KRŽIŠNIK, Erika (2003). Frazeologija v Slovenskem pravopisu 2001. *Slavistična revija* 51/2. 221–237.

13. KRŽIŠNIK, Erika (2005). Frazeologija v luči kulture. *Večkulturnost v slovenskem jeziku, literaturi n kulturi / 41. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, 27. 6.–5. 7. 2005, Ljubljana*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 67–80.

14. KRŽIŠNIK, Erika (2008). Viri za kulturološko interpretacijo frazeoloških enot. *Jezik in slovstvo* LIII/1. 33–47.

15. STREMLJIČ BREZNIK, Irena (2004). Frazemi, povezani z občnoimenskimi sestavinami ledinskih imen, v Pleteršnikovem slovarju. *Besedoslovne lastnosti slovenskega jezika. Slovenska zemljepisna imena*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 231–240.

16. ŠAUPERL, Alenka (2005). Kvalitativne raziskovalne metode. *Raziskovalne metode v bibliotekarstvu, informacijski znanosti in knjigarstvu*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo informacijsko znanost in knjigarstvo. 149–162.

9 PRILOGE

9.1 PRILOGA 1: SEZNAM VSE OBRAVNAVANE FRAZELOGIJE

V tej prilogi bomo navedli vse frazeme, ki jih je bilo moč najti v obdelanem gradivu in katerih sestavina je domača žival. Izpisali bomo seznam le-teh.³⁵ Seznam je razvrščen glede na glavne sestavine, torej po domačih živalih, in sicer po abecedi. V seznamu je naveden frazem, njegova pomenska razlaga ali karkoli, kar nam lahko pride prav pri določanju frazeološkosti pomena neke besedne zveze, geslo, pod katerim smo frazem našli v gradivu, ter avtor. Ponekod gre za frazeme, katerih sestavini sta dve domači živali, npr. miš in mačka, tam so izdelane ustrezne kazalke.

BIK³⁶

- *bikovu gledati; gledati bikovu* GUTSMAN

ČEBELA

- *čebele pasti* (lenariti) GLONAR
- *priden kakor čebela* (čebela) GLONAR

GOS³⁷

- *Plave gosi, zelen pes, kaker pet krau za en groš* (gosi, krau, pes)
GUTSMAN > PES, KRAVA

³⁵ Potrebno je omeniti, da smo za potrebe nadaljnje analize frazemov v programu *Microsoft Excel* izdelali posebno tabelo, ki je na CD-ROM-u priložena diplomskemu delu.

³⁶ Frazem, ki vsebuje sestavino *bik*, zasledimo samo pri Gutsmanu. Pojavi se še preneseni pomen pri Pleteršniku, pri slovarski iztočnici *bikonja*, **bikonja** = bik: psovka silovitemu, odurnemu človeku.

³⁷ Pri Glonarju ni frazema, ki bi vseboval sestavino *gos*. Pri slovarski iztočnici *gos* lahko zasledimo preneseni pomen, in sicer **gos**: 2. prezirljiva označba za žensko, ki razkazuje svoje duševne lastnosti.

- *gosi so prigagale* (prigagati) PLETERŠNIK schnatternd kommen
- *tudi gosi včasih izpoddrkne*, Npreg. (izpoddrkniti) PLETERŠNIK

GOVEDO³⁸

- *tudi psovka: ti si pravo govedo!* (govedo) PLETERŠNIK
- *ogrešiti se ne sme ne človek ne živina, ne govedo ne drobnice* (drobnice) PLETERŠNIK > ŽIVINA, OVCA

JAREC

- *teknilo mu bo, kakor jarcu juha* = es wird ihm bekommen, wie dem Hunde das Grasfressen (jarec) PLETERŠNIK

KOBILA³⁹

- *kiri pastuha h' kobili puša* (kiri, puša) GUTSMAN

KOKLJA

- *koklja ga naj brcne* (koklja) GLONAR

KOKOŠ

- *pri moji kokoši!* (po nem.) (pri) PLETERŠNIK

---

³⁸ Pri Glonarju ni frazema, ki bi vseboval sestavino *govedo*. Pri slovarski iztočnici *govedo* lahko zopet zasledimo preneseni pomen, **govedo**: 2. psovka nerodnemu, topoglavemu, sirovemu človeku.

³⁹ Pri Pleteršniku se *kobila* ne pojavi kot sestavina frazema, imamo pa preneseni pomen pri slovarski iztočnici **kobilca**: psovka nerodni ženski in **kobila**: psovka nerodnemu človeku. Tudi pri Glonarju se pri slovarski iztočnici *kobila* pojavi prenesen pomen, **kobila**: 2. močan, velik, toda neroden človek, posebno ženska.

- *rajši imam danes jajce, kakor jutri kokoš* (jajce); *rajši danes pečenega škrjanca, ko jutri kokoš* (škrjanec) PLETERŠNIK
- *tudi slepa kokoš zrno najde* (slep) PLETERŠNIK; *slepa kokoš tudi včasih zrno najde*: se pravi o človeku, o katerem se je mislilo, da ni za nobeno rabo (kokoš); *tudi slepa kokoš zrno najde*: tudi tepec lahko včasih kako pametno zine (slep) GLONAR

KONJ

- *Darovanemu konu ne glej v zobe.* METELKO
- *Lisastemu konu se lisa ne zbríše.* METELKO
- *če bi ljudi ne umerli, se konji ne derli, bi svet davnu poderli* (konji, ljudi, svet in brez posebne slovarske iztočnice) GUTSMAN
- *strezi konju kakor prijatelju, a jaši ga kakor vraga* (a) PLETERŠNIK
- *govoriti, da ni ne na konja ne na osla*, ungereimtes Zeug sprechen, Cig (govoriti); *ni ne na konja ne na osla* = es ist weder gehauen noch gestochen, Cig. (konj); *blodiš, da ni ne na konja, ne na osla* (bloditi) PLETERŠNIK
- *prihi s konja na osla*: z dobrega na slabo (konj) GLONAR > OSEL
- *konja za brzdo, moža za besedo držijo* (držati) PLETERŠNIK
- *zdaj sem na konju* (konj) PLETERŠNIK; *na konju je*: dobro mu je (konj) GLONAR
- *močen kakor konj* (konj) PLETERŠNIK; (konj) GLONAR
- *dela kakor konj* (konj) PLETERŠNIK; (konj) GLONAR
- */izpreči/ konje* (izpreči) PLETERŠNIK
- *beseda ni konj*, ein Wort schadet nichts (beseda) PLETERŠNIK; *beseda ni konj*: ne uteče, se lahko prekliče (konj, beseda) GLONAR
- *konj je bos na eno nogo* (bos) PLETERŠNIK

- *ni vredno konjske fige* (figa)⁴⁰ PLETERŠNIK
- *ti gospod, jaz gospod, kdo bo pa konja sedlal?* (gospod) PLETERŠNIK
- *hišnika poznamo po strehi, voznika po konju* (hišnik) PLETERŠNIK
- *prdi kakor konj* (prdeti) PLETERŠNIK; (prdeti) GLONAR
- */držati/ konja za brzdo* (držati) GLONAR

KOŠTRUN⁴¹

KOZA

- *koga v kozjii rog vgnati* METELKO; *koga v kozji rog vgnati* jemanden ins Bockshorn jegen (Bock); in die Enge treiben (rog) MURKO; *v kozji rog ugnati* ins Bockshorn jagen (germ.) (rog) PLETERŠNIK; *ugnati koga v kozji rog* (rog) GLONAR
- *Ne prodajaj koze, dokler medved v brloge tiči.* METELKO
- *Bog že ve, kateri kozi rep krata* (rog odbije) METELKO; *Bug že vie, kirei kozi rug odtrupi* (brez posebne iztočnice in pri odtrupi, rug, kozi ter vie) GUTSMAN; *Bog že ve kateri kozi rog odtrupi* Gott weiß schon, wenn er züchtigen soll (odtrupiti); *Bog že ve, kateri kozi rep krati* Gott weiß schon, wenn er züchtiget (rep) MURKO; *Bog že ve, kateri kozi rep krati* = Gott weiß schon, wen er züchtigt, Met. (kateri, koza⁴²); *Bog že ve, kateri kozi rep odtrupi* = Gott weiß schon, wen er züchtigen soll, Mur. (odtrupiti) PLETERŠNIK; *Bog že ve, kateri kozi rog odbije*: prešernost se kaznuje (koza, kateri⁴³) GLONAR
- *zna od jalove koze mlieku dobiti* (jalove, koze, mlieku in brez posebne slovarske iztočnice) GUTSMAN; c MURKO

⁴⁰ Pod slovarsko iztočnico *figa* se pri Glonarju pojavi naslednje: 2. v prenesenem pomenu: konjska figa.

⁴¹ Pri Glonarju se pojavi zgolj preneseni pomen, in sicer **koštrun**: označba nemirnega človeka

⁴² Pri tej slovarski iztočnici je frazem zapisan nekoliko drugače: *Bog uže ve, kateri kozi rep krati*.

⁴³ Pri tej slovarski iztočnici je naveden le frazem brez pomenske razlage.

- *za jalovo kozo se kregati*, um nichts zanken, Krelj (jalov, koza) PLETERŠNIK; (koza) GLONAR
- *da ima koza denar, gospa bi ji rekli* (denar) PLETERŠNIK
- *ne more biti koza cela in volk sit* (koza) PLETERŠNIK; (koza) GLONAR; *prepir tako poravnati, da bo volk sit in koza debela* = Streitende so vergleichen, daß keiner dabei zu kurz kommt (sit); *volk sit pa koza cela ne more biti* (volk) PLETERŠNIK
- *zvit je kakor kozji rog* (zviti, zvijem) PLETERŠNIK; *zvit kakor kozji rog* (rog) GLONAR
- *koga kozjo molitev učiti* METELKO; *koga kozjo molitev učiti* (Bock) MURKO; *kozja molitvica; uči ga kozjo molitvico* (molitvica); *kozje molitvice učiti koga* = jemanden Mores lehren (učiti) PLETERŠNIK; *učiti koga kozje molitvice*: ostro, trdo ga prijeti (učiti) GLONAR
- *koza laže, rog pa ne* (koza) GLONAR
- *stara koza tudi rada sol liže*: tudi star panj se ujame (se govori o starem človeku, ki se zaljubi) (koza) GLONAR

KOZEL

- *smrdi kakor kozel* (kozel) PLETERŠNIK
- *kozla prevrniti* einen Purzelbaum machen, Cig; *kozla obeliti*, an einer Querstange mit den Händen hangend einen Purzelbaum machen, jvzhŠt (kozel)⁴⁴ PLETERŠNIK
- *kozel v zelju*: slab čuvaj (kozel) GLONAR
- *kozla ustreliti* (ironično): storiti veliko neumnost, napako (kozel) GLONAR

⁴⁴ Pod to slovarsko iztočnico Pleteršnik navaja še preneseni pomen, 's kozlom koga zmerjati', omenja pa tudi, da gre za psovko pohotnemu človeku.

KRAVA

- *ima jezik kot krava rep* METELKO; *ima jezik kot krav rep (dolg)* er ha tein Zunge wie ein Schwert (rep) MURKO; *ima jezik, kakor krava rep* (jezik) PLETERŠNIK
- *vodo z rešetom zajemate, s svedrom kravo drete* METELKO
- *krava per gobcu molze* METELKO; *krava per gobci mouze* (tako navedeno tudi v slovarju, brez slovarske iztočnice in pod gobci ter mouze) GUTSMAN; *wie die Kuh gefüttert, so milcht sie* (Kuh) MURKO; *krava pri gobcu molze, wie die Fütterung, so das Gemelke*, Npreg. (gobec) PLETERŠNIK; *krava pri gobcu molze* (treba jo je krmiti, če naj da mleka) (gobec) GLONAR
- *po noči je vsaka krava mavra* METELKO; *bei der Nacht kommt ans Alles schwarz* (Schwarz) MURKO; (mavra) PLETERŠNIK; *po noči je vsaka krava šavra; če ni mavra, pa je šavra* (šavra) = *ist es nicht so, so ist es anders* PLETERŠNIK; *ponoči so vse krave črne* (krava); *ponoči je vsaka krava mavra* (mavra) GLONAR
- *černa krava ima vsaj belo mleko* METELKO; *Nicht Alles, wa shwarz, ist schlecht* (Schwarz) MURKO; *černa krava ima sai bielu mlieku* (krava, bielu, mlieku) GUTSMAN;
- *krava jalova hodi* (tako navedeno tudi v slovarju, brez slovarske iztočnice) GUTSMAN
- *veči slava, kaker krava* (krava, slava) GUTSMAN
- *kamor je šla krava, naj gre še tele* (krava)⁴⁵ PLETERŠNIK
- *to je tako res, kakor pet krav za en groš* (krava) PLETERŠNIK; *pet krav za groš* (neverjetna stvar) (krava) GLONAR
- *pije kakor krava* = *er sauft wie ein Loch*, Cig. (piti) PLETERŠNIK; *piti kakor krava* (piti) GLONAR
- *prileže se mu, kakor kravi sedlo* (prileči) PLETERŠNIK; *pada se mu (pristoji, pristoja) krasno, imenitno, kakor kravi sedlo* (podati) GLONAR

⁴⁵ Pod tem slovarskim geslom tudi Pleteršnik navaja, da je lahko to tudi psovka nerodnemu človeku.

- dojna (molzna), tudi v prenesenem pomenu: *stranka mu je samo molzna krava* (krava) GLONAR
- *še krave se ti bodo smejale* (tako neumnost si uganil) (krava) GLONAR
- *pijan kakor krava* (krava); *pijan kakor mavra* (mavra) GLONAR
- *krava je v zelju!* Nekdaj opozorilni klic z vrha na vrh, da hodi financer po fari (krava) GLONAR
- /držati/ *kravo za roge* (držati) GLONAR

KURA

- *mrtev za kure* sterblich verliebt (mertev) MURKO
- *tudi slepa kura zrno najde* (kura) PLETERŠNIK

MAČKA, MAČEK

- *Mačko k bohu za varha postavite.* METELKO; *mačko h sali postaviti* (salo); *mačka k bohu za varha postaviti* (varih) MURKO; *dati mački salo varovati* = den Bock zum Gärtner machen (mačka); *mačko k salu za varuha postaviti* = den Bock zum Gärtner machen (salo); *on je na denar, kakor mačka na salo* (na) PLETERŠNIK; *mačka k salu (za variha) postaviti* (salo) GLONAR
- *Vse mačke so po noči černe.* METELKO; *vse mačke so ponoči černe* (mačke in brez poseben slovarske iztočnice) GUTSMAN; *vse mačke so po noči černe* bei der Nacht kommt uns Alles schwarz (Schwarz) MURKO
- *Ženski jok, pa mačkine solze.* METELKO; *ženski jok, pa mačkine solze* Weiberthränen sind Krokodillstränen (jok); *skazljive/mačkine solze* Krokodillstränen (Krokodill) MURKO; *to niso mačkine solze* = das ist keine Kleinigkeit (mačkin); *to niso mačje solze* = das ist keine Kleinigkeit (solza); *ženski jok, pa mačje solze*, Weiberthränen sind falsche Thränen, Met. (ženski) PLETERŠNIK; *mačji kašelj, mačje solze*: malenkost, nič (mačji); *mačje (mačkinje) solze*: malenkost (solza) GLONAR

- *Kadar ni mačke doma, so miši dobre vole.* METELKO; *kde nega mačaka, se miši gostujejo* (mačak) MURKO > MIŠ
- *Kar mačka rodi, rado miši lovi.* METELKO; *kar mačka rodi, radu miši lovi* (mačka, lovi in brez posebne slovarske iztočnice) GUTSMAN; *kar mačka rodi, rado miši lovi* (Maus) MURKO; *kar mačka rodi, rado miši lovi* = Art lässt nicht von Art (mačka, roditi⁴⁶) PLETERŠNIK; *kar mačka rodi, to miši lovi* (mačka, roditi) GLONAR > MIŠ
- *Varuj se tistih maček, ktere sprede ližejo, ine zade praskajo.* METELKO; *varuj se tistih maček, ki spredaj ližejo, in zadaj praskajo* (spredej) MURKO
- *Gorje mu, per komur se miši in mačke bratjo.* METELKO; *gorje mu pri katerem se mačke in miši bratijo* (bratiti se) PLETERŠNIK > MIŠ
- *je vtisnjena kaker breja mačka* (mačka, breja⁴⁷) GUTSMAN; *biti kakor breja mačka* kurz angebunden (Kurz); *biti vtisnjen kakor breja mačka* sehr empfindlich, häckerlig (mačak) MURKO *tak si, kakor breja mačka*, du bist ein Zornigel (mačka); *jezen kakor breja mačka* (breja) PLETERŠNIK; (brej) GLONAR
- *mačak je mački najljubši* = gleich und gleich gesellt sich gern (mačak) PLETERŠNIK
- *kakor mačka okoli vrele kaše hoditi* = ne vedeti, kako kaj začeti (mačka) PLETERŠNIK; *hoditi okoli česa kakor maček okrog vrele kaše*: bati se česa prav lotiti (maček) GLONAR
- *mačko v vreči (žaklju) kupiti* (mačka, žakelj⁴⁸) PLETERŠNIK; *mačka v žaklju kupiti*: kupiti nekaj neznanega (ogoljufati se) (maček); *kupiti mačka v žaklju*: kaj na slepo kupiti in se pri tem ogoljufati (žakelj) GLONAR
- *ni za nič, kakor jesenska mačka* (mačka) PLETERŠNIK
- *mačko boš dobil*, du wirst einen Plunder (= nichts) bekommen (mačka) PLETERŠNIK; *mačko boš dobil*: nič (mačka) GLONAR

⁴⁶ Tu je frazem naveden brez pomenske razlage.

⁴⁷ Pri tem slovarskem geslu je glagolski del frazema v moškem spolu, *je vtisnjen kaker breja mačka*.

⁴⁸ Tu se pojavi le sestavina *žakelj* in ne tudi *vreča* kot pri slovarski iztočnici *mačka*.

- *po mačje komu zagosti*, jemandem eine Katzenmusik machen, Cig., Jan. (mačje) PLETERŠNIK
- *hiša na glasu, a mačka lačna* (glas) PLETERŠNIK
- *pusti mačka na polico, kmalu bo pod polico* (pustiti) PLETERŠNIK

MIŠ

- *Kjer miš tam tatje*. METELKO; *kjer miši tam tatje* (tam) MURKO
- *tihu die, kaker miš* (miš) GUTSMAN; *tih kakor miš* (miš) GLONAR
- *moker kakor miš* (miš, moker) PLETERŠNIK; *moker kakor miš* (miš) GLONAR
- *reven kakor jara miš* (miš) PLETERŠNIK; *reven kakor miš* (miš) GLONAR
- *ni ptič ni miš*, er hat keinen ausgesprochenen Charakter, Jurč. (miš, ptič) PLETERŠNIK; *ni ptič ne miš*: hinavec, nikdar ne pokaže svojega pravega obraza (miš) GLONAR
- *slepe miši loviti*, družabna igra, sicer preneseno: skrivati svoje prave želje, namene (miš) GLONAR

OSEL⁴⁹

- *po oslovei viži* (ni posebne slovarske iztočnice) GUTSMAN
- *osel ti oslasti!* (oslast) PLETERŠNIK
- *Pošlji osla križem svet, Nazaj ti pride uhat ko pred* (križem, uhat) PLETERŠNIK; *pošlji osla* (neumnega človeka) *križem svet, nazaj ti pride uhat* (ravno tako zabit) *ko pred* (osel); predlog: *pošlji osla križem svet, nazaj ti pride uhat ko pred* (križem, uhat) GLONAR
- *osle moliti ali kazati komu*, die ausgestreckten Finger der Hand, den Daumen an die Nase gedrückt, zeigen und so verhöhnen (osel)

⁴⁹ Pleteršnik ima pri slovarski iztočnici *osel* naveden pomen: zmerjati koga s tatom, z oslom.

PLETERŠNIK; *komu osle kazati* (razkrečene prste desne roke): rogati se njegovi neumnosti (osel) GLONAR

- *osel gre le enkrat na led* (izmodri se) (osel) GLONAR

OVCA

- *izgubljena ovca* (izgubiti) PLETERŠNIK
- *tudi mrtve ovce koža blizu volka se začne grbiti ino krčiti* (grbiti) PLETERŠNIK
- *neumen kakor ovca* (ovca) GLONAR
- *sledili so mu slepo kakor ovce* (ovca) GLONAR
- *težko je ovca cela in volk sit* (ovca); *volk sit in ovca cela* (volk) GLONAR

PES

- *vem, kam pes taco moli* (kam to leti) METELKO; *jaz viem, kam pes nogo moli* (pes, moli, nogo)⁵⁰ GUTSMAN; *vem, kamor pes nogo moli* ich weiß das Geheimniß; *vem, kam pes taco moli* ich weiß, wo das hinaus will, wohin das zielt (pes) MURKO; *vem kam pes nogo (taco) moli* = ich weiß, wohin das abzielt (pes); *vem, kam pes taco moli* = ich weiß, wo das hinaus will (taca); *zastonj pasjo taco na mizo vlečeš* = die Natur lässt sich nicht verleugnen, Npreg.-Mariborska ok.-C. (taca) PLETERŠNIK; *vidi se, kam pes taco moli*: kaj bi rad (pes); *kam pes taco moli*: kaj se za vsem tem prav za prav skriva (taca) GLONAR
- *Sta si dobra kakor pes in mačka*. METELKO; *so kaker pes inu mačka* (pes, mačka); *njima gre vkup kaker mački inu pesu* (pesu, mački) GUTSMAN; *sta si dobra, kakor pes in mačka* sindeinander spinnefeind (pes) MURKO; *gledata se ali dobra sta si, kakor pes in mačka* (pes, dober⁵¹); *gledati se kakor pes in mačka* (mačka) PLETERŠNIK; *gledata se kakor pes in mačka*:

⁵⁰ Pri Gutsmanu obstaja tudi varianta zapisa brez začetnega jaz pri vseh treh slovarskih iztočnicah.

⁵¹ Frazem je pod to slovarsko iztočnico naveden le kot *dobra sta si kakor pes in mačka*.

sovražno (pes, gledati⁵²); *gledati se kakor pes in mačka*: sovražno (mačka)

GLONAR > MAČKA

- *On bo bogat, kadar pes rogat*. METELKO; *on bo bogat, kaker pes rogat* (pes, bogat in pa brez posebne slovarske iztočnice) GUTSMAN; *bo bogat, kadar pes rogat* scherzweise svoje žive dni ne bo bogat, er wird in seinem Leben nicht reich werden (Reich) MURKO; *bo bogat, kakor pes rogat* = er wird nie reich sein, Guts (bogat); *on bo bogat, kadar pes rogat* (t. j. nikoli) (rogat) PLETERŠNIK; *bogat kakor pes rogat* (bogat); *bogat (bo), kadar pes rogat* (rogat) GLONAR
- *Kjer meso, tam psa*. METELKO; *kjer meso, tam psi* beim Aase versammeln sich die Raben, eig. Wo Fleisch, dort Hunde (tam) MURKO
- *Če dva psa eno kost glodata, se skoleta*. METELKO; *če dva psa eno kost glodata, se skoljeta* (skljati) MURKO
- *pes hiter kakor veter* (ni posebne slovarske iztočnice) GUTSMAN
- *kaker pes na pauko* (pes, pauko) GUTSMAN
- *vedel, kaker en pes* (pes) GUTSMAN
- *pes se na mizo vstriela* (brez posebne slovarske iztočnice) GUTSMAN
- *haužie kaker pes v konopleh* (v konopleh); *haužie kaker pes* (pes) GUTSMAN; *gospodari kakor pes v konoplach* er wirtschaftet schlecht (konoplen) MURKO; *gospodari, kakor pes v konopljah*, Npreg.-Mur. (konoplja) PLETERŠNIK
- *za psom klobaso nositi* Jemand, der doch selbst kommen und bitten sollte, etwas nachtragen (klobasa) MURKO
- *sploh se jejo, ko hudi psi* (jesti) MURKO
- *lačen kakor pes* (lačen; pes⁵³); *sestradan kakor pes* (sestradati) PLETERŠNIK; *lačen, žejen kakor pes* (pes, lačen⁵⁴) GLONAR

⁵² Pri tej slovarski iztočnici gre za malce drugačno obliko pomenskega opisa, saj se sovražno ne pojavi v oklepaju, marveč za dvopičjem.

⁵³ Pri tem slovarskem geslu gre za nekoliko drugačno navajanje frazema, *lačen je kakor pes*.

⁵⁴ Pri tem slovarskem geslu je frazem naveden nekoliko drugače, *lačen ko pes*, prav tako slovarska iztočnica *lačen* ni še enkrat ponovljena, ampak je naveden le del *ko pes*.

- v kletvicah: *pasja dlaka!* = Hund! (dlaka) PLETERŠNIK; kletvica: *pasja dlaka!* (dlaka) GLONAR
- *če pes crkne, ga vsak brcne* (brcniti) PLETERŠNIK
- *kes in pes, oba grizeta* (kes) PLETERŠNIK
- *naj se pes obesi es koste, was es wolle* (pes) MURKO; *naj se pes obesi!* hol' es der Henker! es koste, was es wolle! (obesiti, pes⁵⁵) PLETERŠNIK; *naj se pes obesi:* sedaj mi je prav vse nič mar (pes, obesiti⁵⁶) GLONAR
- *če mu tudi kaj rečem, otrese se, kakor moker pes,* (= er macht sich nichts daraus) (otresti) PLETERŠNIK
- *po zelene pse hoditi* = Vergebliches unternehmen (pes) PLETERŠNIK
- *pes v cerkev, pes iz cerkve* = er ist unverbesserlich (pes) PLETERŠNIK
- *danes z betom, jutri s psom* = heut ein Braus, morgen ein Graus (pes) PLETERŠNIK
- *dober je krajcar, če ga pes na repu prinese* (pes); *rad vzameš, ako ti pes na repu prinese* Npreg.-Levst (rad) PLETERŠNIK; *vsak izgovor je dober, pa če ga pes na repu prinese* (pes) GLONAR
- *zmerjati koga kakor psa* (pes, zmerjati⁵⁷) GLONAR
- *priti na psa:* voziti s psom (prej s konjem) (pes) GLONAR
- *še pes ga ne povoha,* = niemand schert sich um ihn (pes) PLETERŠNIK; *pred lastnim psom ga je sram, še pes ga ne povoha* (pes) GLONAR
- *ni pes (vrag), da ne bi:* nič me ne bo oviralo (pes) GLONAR
- *pes ima kosmata ušesa:* ni človek, pazi se pred njim (pes) GLONAR
- psovka človeku: *pogine naj pes!* (pes) GLONAR
- *pod psom:* niti za psa , še za psa preslab (pes) GLONAR

⁵⁵ Pri tem geslu gre za nekoliko drugačen pomenki opis, vendar ne bistveno, 'sei es! es komme, was da wolle!'.
⁵⁶ Pri tej slovarski iztočnici navaja Glonar frazem nekoliko drugače, poleg sestavine *pes* uporabi tudi fakultativno sestavino *vrag*: *naj se pes (vrag) obesi:* sedaj mi je prav vse nič mar.

⁵⁷ Slovarska iztočnica se v navedbi frazema ne ponovi, torej samo *koga kakor psa*.

PETELIN

- *peti kaker petelin* (petelin, peti in brez posebne slovarske iztočnice) GUTSMAN
- *ko bo petelin k dnevu pel; dan je dalji, kar petelin čez prag skoči, kar bolha zine* = der Tag ist nur um ein Unbedeutendes länger, Cig. (dan) PLETERŠNIK
- *postavljati se* (oblastno, ošabno) *kakor petelin na gnoju*;
- *petelin ti bo hlače pomeril*: tako mlad, majhen si še, da ti bodo dovolj tako kratke hlače kakor jih ima petelin (petelin) GLONAR

PRASE

- kot psovka: *ti prase, ti!* (prase) PLETERŠNIK⁵⁸

PRASICA

- *se mu vda, kakor prasici sedlo* dises Kleid steht ihm plump an (Anstehen); *se mu spristuje, kakor presici sedlo* es steht ihm an, wie der Kuh der Sattel (spristen) MURKO

PSICA

- *jidi pesici v'rit* (pesici, v'rit in brez posebne slovarske iztočnice) GUTSMAN

PURAN

- *jezen kakor puran* (puran) GLONAR

---

⁵⁸ Tudi pod slovarsko iztočnico *prasec* Pleteršnik navaja, da gre za psovko, *das Schwein*.

PUTA

- *Jajce več kot puta ve.* METELKO; *jajce več ko puta ve* (puta, jajce) PLETERŠNIK; *jajce več ko puta ve:* mladi hočejo biti bolj pametni ko odrasli; *jajce več ko puta ve:* mladina hoče biti pametnejša od starine (puta, jajce) GLONAR

SVINJA

- *Dela z nim kakor svina z meham.* METELKO; *delati, ravnati s čim kakor svinja z mehóm:* delati pri čem samo škodo (svinja) GLONAR
- *Kdor se med otrobe meša, ga svine snedo.* METELKO
- *podá se mu kakor svinji sedlo, kakor zajcu boben* (podati); *spodobi se ti kakor zajcu boben, kakor svinji sedlo* = es schickt sich für dich wie eine Faust aufs Auge, Cig (spodobiti se)⁵⁹ PLETERŠNIK > ZAJEC

TELE

- *gleda, kakor tele nova vrata (novih vrat)* (gledati) PLETERŠNIK; *gleda kakor tele v nova vrata:* neumno (tele, gledati⁶⁰) GLONAR
- *gleda kakor zabodeno tele:* debelo, osuplo (tele, gledati⁶¹) GLONAR
- *kamor je šla krava, naj gre še tele* (krava) PLETERŠNIK; *če je šla krava pa naj gre še tele:* ob veliki zgubi človek ne bo gledal na malo zgubo, ki se je zgodila ob enem (krava) GLONAR > KRAVA

⁵⁹ Oba frazema sta navedena le tu, kljub temu da gre v bistvu za dva vsebinsko ista frazema, ki vsebujeta različne sestavine, *svinjo* in *zajca*.

⁶⁰ Pod to slovarsko iztočnico je navajanje drugačno, slovarsko, *gledati, kakor tele v nova vrata* (osuplo, nezaupno).

⁶¹ Pod to slovarsko iztočnico je navajanje drugačno, *gledati, kakor zabodeno tele:* široko, debelo, s praznimi očmi, neumno.

VOL

- *bolše je hraneno jajce, kot sneden vol* METELKO; *boljši je hranjeno jajce, kot sneden vol* es ist besser ein Vogel, dan ich in der Hand habe, als zwanzig Sperlinge, die noch auf dem Dache sitzen (snesti) MURKO; *bolje je spravljeno jajce, kakor sneden vol* (spraviti); *bolje je eno jajce, kakor sneden vol* (jajce) = besser ein "habe ich" als zwei "hätte ich", Npreg.-Cig. PLETERŠNIK
- *gleda, kakor zaboden vol, kakor riba na suhem, gleda, da bi oči izkapale, er sperrt die Augen auf, sieht verdutzt darein, Cig. (gledati); prekasto gleda kakor zaboden vol* (prekasto); *gledati, kakor zaboden vol* = große Augen machen (zabosti) PLETERŠNIK; *gledati kakor zaboden vol* (prazno, bedasto) (gledati) GLONAR
- *gleda kakor vol v nova vrata: debelo, nezaupljivo* (vol) GLONAR
- *iz komarja vola, iz mušice konja d. = aus einer Mücke einen Elephanten machen* (delati) PLETERŠNIK
- *od vola uči se orati volič: mladi se morajo učiti od starejših* (vol) GLONAR
- *vol gre k jaslim, ne jasli k volu: potrudi se sam, če hočeš kaj dobiti* (vol) GLONAR

ZAJEC

- *na to se toliko umi, kakor zajic na boben* er ist in diesem Fache ein ganz unerfahr(e)ner Mensch (zajic) MURKO; *toliko znati kaj, kakor zajec na boben; meni filozofija pa zajcu boben!* (boben) PLETERŠNIK; *na to se razumeš kakor zajec na boben* (zajec); *kakor zajec na boben se na kaj razumeti* (boben) GLONAR
- *v tem grmu tiči zajec, da liegt der Hund begraben* (grm, tičati) PLETERŠNIK; *v tem grmu tiči zajec: tukaj je to, kar iščemo* (zajec, tičati); v

tem grmu zajec tiči: sedaj te pa imamo, na pravi sledi smo, zalotili smo te
(gram) GLONAR

ŽIVINA

- *dela kakor črna živina* (delati); *pehati se je moral, kakor črna živina* (pehati) PLETERŠNIK; *delati kakor črna živina* (živina, delati) GLONAR
- *neumen kakor konj, kakor živina* (neumen) PLETERŠNIK > KONJ; *neumen, pijan kakor živina* (živina) GLONAR

ŽREBE

- *razposajen, prešeren kakor žrebe na paši* (žrebe) GLONAR

9. 2 PRILOGA 2: BAZA ANALIZIRANIH FRAZEMOV NA CD-ROM-U

Priložen je CD-ROM, na katerem se nahajajo vsi analizirani frazemi, torej frazemi, najdeni v Glonarjevem, Pleteršnikovem, Gutsmanovem in Murkovem

slovarju ter Metelkovi slovnici. V Excelovi preglednici so frazemi zapisani po posameznih avtorjih, navedena je njihova osnovna oblika ter upoštevana variantnost. Prav tako pa so odebeljeni deli frazemov, ki predstavljajo slovarsko iztočnico, pod katero smo frazeme našli v gradivu.